

# ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ ΛΟΓΟΣ

ΤΙΣ Ο ΣΩΖΟΜΕΝΟΣ ΠΛΟΥΣΙΟΣ.

## CLEMENTIS ALEXANDRINI LIBER QUIS DIVES SALVETUR.

Cum Clementis Alexandrini egregius de *Salvabilitate divitum* libellus, qui per plura sæcula interciderat, et tandem Michaelis Geisleri opera sub Origenis nomine, alieno prorsus loco editus (nimirum ejus *Commentario in prophetiam Jeremiæ*), tanquam etiamnum ineditus, ad paucorum notitiam pervenerit: porro cum deinceps *Auctario Græcorum Patrum Combesisiano* insertus, inter scriptorum neotericorum quibuscum componebatur catervas, vel adhuc delituerit: rem non ingratis litteratis futuram speravi, si ellicerem ut melioribus, hoc est, suis auspiciis tandem aliquando in publicum prodiret. Genuinum esse opus non tantum fidem faciunt scripti pondus et decor, sed et Eusebii Cæsariensis testimonium, qui in *Historia sua ecclesiastica*, librum sæpius laudat, et lib. III, cap. 25, exinde solidas paginas descripsit; quæ quidem in ms. Vaticano (cui unico exemplari, quantum adhuc novimus, opus hoc servatum debemus), mutilæ occurrebant, et ex Eusebio feliciter restituuntur. Mentio itidem tractatus hujus habetur in Hieronymi *Catalogo*; quinimo non solum eum laudat, sed ejusdem principium *Bibliothecæ suæ* inseruit Photius, cod. III. Unde nullus superest dubitandi locus de libelli auctore et statu. Interim non abnuerim ultimam periodum, ὡς διὰ τοῦ παιδός, etc., a librario adjectam, qui tractatum hunc pro homilia Origeniana venditavit, et proinde solemnem concionum clausula finiendum censuit. Talia passim intentasse hoc hominum genus, alibi a me, in opusculis Cypriano ascriptis, est observatum. Supervacuum fortasse non fuerit admonuisse in exemplari nonnullas fuisse lacunas, quæ lectori moram facturæ videbantur, quas nos vocibus quam paucissimis interpositis supplevimus. Sed ne adjectitia genuinis commiserentur, quæcunque a nobis interpolata fuerunt, uncis inclusimus. FELL.

**335** ✕ I. Qui encomiorum munera divitibus A tribuunt, ii vero mihi nedum adulatorum et illiberales merito habendi esse videntur, qui magno se gratificari simulent quorum nulla gratia; verum etiam impii ac insidiosi: impii quidem, quod, posthabitis Dei laudibus et gloria, qui unus perfectus ac bonus est, « ex quo omnia, et per quem omnia, et in quo omnia<sup>a</sup>, » [quem sibi ille honorem vindicat], hominibus tribuunt [piaculari et impura] vita volutantibus, [ipsis] proinde, in mercedem, judicio divino obnoxii: insidiosi autem, quoniam cum et solæ opes sufficiant ad emolliendos corrumpeudosque locupletum animos, deque via per quam salus paratur, procul avocandos: illi contra etiam

A'. Οἱ μὲν τοὺς ἐγκωμιαστικοὺς λόγους τοῖς πλουστοῖς δωροφοροῦντες, οὐ μόνον κόλακες καὶ ἀνελεύθεροι δικαίως ἂν ἔμοιγε κρίνεσθαι δοκοῖεν, ὡς ἐπὶ πολλῶν προσποιούμενοι χάρισθαι τὰ ἀχάριστα· ἀλλὰ καὶ ἀσεβεῖς καὶ ἐπίβουλοι· ἀσεβεῖς μὲν, ὅτι παρέντες αἰνεῖν καὶ δοξάζειν τὸν μόνον τέλειον καὶ ἀγαθὸν Θεὸν, « ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ εἰς ὃν τὰ πάντα, » περιάπτουσι τὸ [θεοπρεπέστα-] το[ν] (11) γέρας (12) ἀνθρώποις ἑνα[γεῖ καὶ βορβορώδει] βίῳ κυλινδομένοις, [τούτου ἕνεκα], τὸ κεφάλαιον, ὑποκειμένοις τῇ κρίσει τοῦ Θεοῦ· ἐπίβουλοι δὲ, ὅτι καὶ αὐτῆς τῆς περιουσίας καθ' αὐτὴν ἰκανῆς οὐσης χαυνῶσαι τὰς ψυχὰς τῶν κεκτημένων καὶ διαφθεῖραι καὶ ἀποστῆσαι τῆς ὁδοῦ, δι' ἧς ἐπιτυχεῖν

✕ P. 925 ED. POTTER. • Rom. XI, 55.

(11) Θεοπρεπέστατον. Hæc et quæ sequuntur uncis inclusa, ex conjectura ad hiatus codicis ms. implendos addita. FELL.

(12) Γέρας. Τέρας, ms. Id.

ἔστι σωτηρίας· οἱ δὲ προσεμπλήσσουσι, τὰς γνώμας τῶν πλουσίων ταῖς ἡδοναῖς τῶν ἀμέτρων ἐπαίνων ἐπαίροντες· καὶ καθάπαξ τῶν ὄλων πραγμάτων πλὴν τοῦ πλούτου, δι' ὃν θαυμάζονται, παρασκευάζοντες ὑπερφρονεῖν· τὸ δὲ τοῦ λόγου, πῦρ ἐπὶ πῦρ μετοχτεύοντες, τύφῳ τύφον ἐπαντλοῦντες καὶ ὄγκον πλούτῳ προσανατιθέντες, βάρει φύσει φορτίον βαρύτερον, οὐ μᾶλλον ἐχρῆν ἀφαιρεῖν καὶ περικόπτειν, ὡς σφαλεροῦ νοσήματος καὶ θανατηφόρου. Τῷ γὰρ ὑψουμένῳ καὶ μεγαλυνομένῳ ἀντίστροφος ἢ πρὸς τὸ ταπεινὸν μεταβολὴ καὶ πτώσις, ὡς ὁ θεῖος διδάσκει λόγος. Ἔμοι δὲ φαίνεται μακρῷ φιλανθρωπότερον εἶναι τοῦ θεραπεύειν [ἀνελευθέρως] τοὺς πλουτοῦντας [καὶ προσεπαινεῖν] ἐπὶ κακῷ τὸ συναίρεσθαι [λόγοις, καὶ] τὴν σωτηρίαν αὐτοῖς [κατεργάζεσθαι] ἅπαντα τὸν δυνατὸν τρόπον· τοῦτο μὲν ἐξαιτουμένουσ παραθεοῦ, τοῦ βεβαίως καὶ ἡδέως τοῖς ἑαυτοῦ τέχνοις τὰ τοιαῦτα προἰεμένου· τοῦτο δὲ διὰ τῆς χάριτος (13) τοῦ Σωτῆρος ἰωμένους τὰς ψυχὰς αὐτῶν, φωτίζοντας καὶ προσάγοντας ἐπὶ τὴν τῆς ἀληθείας κτῆσιν· ἧς ὁ τυχὼν καὶ ἔργοις ἀγαθοῖς λαμπρυνόμενος, μόνος οὗτος βραβεῖον τῆς αἰωνίου ζωῆς ἀναιρήσεται. Δεῖται δὲ καὶ ἡ εὐχὴ ψυχῆς εὐρώστου καὶ λιπαρᾶς, ἄχρι τῆς ἐσχάτης ἡμέρας τοῦ βίου συμμαμετρημένη· καὶ πολιτεία διαθέσεως χρηστῆς καὶ νομίμου, καὶ πάσαις ταῖς ἐντολαῖς τοῦ Σωτῆρος ἐπεκτεινομένης.

**Β'.** Κινδυνεύει δὲ οὐχ ἀπλοῦν τι εἶναι τὸ αἴτιον τοῦ τὴν σωτηρίαν χαλεπωτέραν τοῖς πλουτοῦσι δοκεῖν ἢ τοῖς ἀχρημάτοις τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ ποικίλον. Οἱ μὲν γὰρ αὐτόθεν καὶ προχείρως ἀκούσαντες τῆς τοῦ Σωτῆρος φωνῆς, ὅτι « ῥᾶν κάμηλος διὰ τρυπήματος ῥαφίδος διεκδύσεται, ἢ πλούσιος εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, » ἀπογνόντες ἑαυτοὺς ὡς οὐ βιωσόμενοι, τῷ κόσμῳ πάντα χαριζόμενοι, καὶ τῆς ἐνταῦθα ζωῆς ὡς μόνης ἑαυτοῖς ὑπολειπομένης, ἐκκρεμασθέντες ἀπέστησαν πλέον τῆς ἐκεῖ ὁδοῦ, μηκέτι πολυπραγμονήσαντες, μήτε τίνας τοὺς πλουσίους ὁ Δεσπότης καὶ διδάσκαλος προσαγορεύει, μήτε ὅπως τὸ ἀδύνατον ἐν ἀνθρώπῳ Θεῷ (14) δυνατὸν γίνεται. Ἄλλοι δὲ τοῦτο μὲν συνῆκαν ὀρθῶς καὶ προσηκόντως, τῶν δὲ ἔργων τῶν εἰς τὴν σωτηρίαν ἀναφερόντων ὀλιγορήσαντες, οὐ παρεσκευάσαντο τὴν δέουσαν παρασκευὴν εἰς τὸ τῶν ἐλπίζομένων τυχεῖν. Λέγω δὲ ταῦτα ἑκάτερα ἐπὶ τῶν πλουσίων, καὶ τῆς δυνάμεως τοῦ Σωτῆρος καὶ τῆς ἐπιφανοῦς σωτηρίας ἡσθημένων· τῶν ἀνοήτων τῆς ἀληθείας ὀλίγον μοι μέλει.

**Γ'.** Χρὴ τοίνυν τοὺς φιλαλήθως καὶ φιλαδέλφως (διακειμένους) καὶ μήτε καταθρασυνομένους ἀυθαδῶς τῶν πλουσίων κλητῶν, μήτε αὖ πάλιν ὑποπίπτοντας αὐτοῖς διὰ οἰκείαν φιλοκέρδειαν, πρῶτον μὲν αὐτῶν ἐξαιρεῖν τῷ λόγῳ τὴν κενὴν (15) ἀπόγνωσιν, καὶ δηλοῦν μετὰ τῆς δεούσης ἐξηγήσεως τῶν λογίων τοῦ Κυρίου, διότι οὐκ ἀποκέκοπται τέλος αὐτοῖς ἡ κληρονομία τῆς

**A** stolidiores efficiunt, divitum mentes immodiearum laudum oblectationibus fastu efferentes, idque adeo præstantes, ut cætera omnia plane flocci pendant, præter divitias ✕ ob quas in honore habentur; igni, ut dicitur, ignem addendo, fastumque fastu cumulando, ac thesauris molem apponendo, gravi elemento gravius pondus, de quo potius auferendum erat et amputandum, ceu morbo periculoso ac letifero. Ei enim qui se extollit ac magnum facit, vicissim succedit tumentis animi in humile mutatio ac casus, uti docet sermo divinus<sup>a</sup> : propiusque ad humanitatem existimo, quam palpare [illiberaliter] divites [et laudibus evehere] pro eo quod malefecerint, [monitis subvenire, et] salutem illis [procurare] quibus fieri potest mediis; nimirum Deum orando, qui res ejusmodi suis filiis firmiter ac jucunde fruendas elargitur : tum vero per gratiam Salvatoris eorum animis mederi, illuminando et ad capessendam veritatem nos eis duces offerendo : quam quisquis adeptus fuerit, bonisque operibus claruerit, solus vitæ æternæ bravium præmio reportabit. Enimvero oratio, quæ utique ad extremum spiritum durare debet, robustum animum atque serenum : porro vitæ ratio ac disciplina, probam mentem, æquique acjusti tenacem, et quæ ad omnia Salvatoris præcepta extendatur, postulat.

**B** II. Forte autem non unum quid simplex est quod facit, ut opulentorum salus difficilior appareat salute egenorum, sed diversi generis hujus ratio exstiterit. Alii enim auditis raptim et perfunctorie illis Domini Salvatoris<sup>b</sup> vocibus : « Facilius est camelum per foramen acus transire, quam divitem intrare in regnum cælorum<sup>b</sup>, » animum despondentes quasi vitam minime consecuturi, et tanquam præsens hæc vita sola illis reliqua sit, illius desiderio suspensi, longius a via quæ in cælum ducit, diverterunt, ne pervestigantes quidem serioque pensantes quosnam Dominus et magister appellet divites, ac nec quomodo apud homines impossibile Deo sit possibile. Alii vero, hoc quidem recte convenienterque intellexerunt; neglectis tamen quæ ad salutem spectant, operibus, quantum par erat apparatus non fecerunt, ut eorum quæ in spe posita sunt, compotes efficerentur. Ambo hæc dicta a me sunt de divitibus, quibus nota est et virtus Salvatoris et illustris salus; de aliis parum curo, quibus ut intelligerent, veritatis radius non affulsit.

**C** III. Decet ergo ut qui veritatis fratrumque amore teneantur, quippe nec petulanter insurgunt in divites qui vocati sunt (*i. e.* Christiani) neque vero lucri proprii causa rursus illis assentantur; primum quidem ex eorum animis verbi prædicatione eximant inanem metum; congruaque oraculorum Domini expositione liquido ostendant, ✕ non om-

✕ P. 926 ED. POTTER. <sup>a</sup> Matth. xxiii, 12.

<sup>b</sup> Matth. xix, 24. ✕ P. 927 ED. POTTER.

(13) Διὰ τῆς χάριτος. Interponit ms., λέγω. FELL.

(14) Θεῷ. H. in ms. I<sup>v</sup>.

(15) Κενὴν Καινὴν, ms. FELL.

nino repulsos eos ab hæreditate regni cœlorum, si modo dicto audientes sint ut mandata exsequantur : deinde admoneant, timere eos ubi nullus timendi locus, eosque qui velint, Dominum placide suscipere : tumque ad hæc ostendere et institutione catechetica docere par erit, qua nempe ratione quibusve operibus pariter affectibusque spes alatur, ut quæ nec illis omnino negata sit, nec rursus temere nulloque hominis conatu obveniat. Sed sicut se in athleticis res habet (ut parva et corruptibilia cum magnis et incorruptibilibus conferamus), ita quoque in ipso contingere cogitet qui sæculi opibus dives est. Etenim quicumque de victoria et corona desperaverit, is nec omnino ut in arenam descendat, nomen dederit ; qui vero hanc ipse quidem animo spem conceperit, labores tamen et cibos et exercitationes in eam rem congruas non admittit, corona indonatus manet, ac spes illum frustrata est. Sic et quisquis terrenis opibus affluit, caveat ne se ipse primum a Salvatoris certaminibus præmiisque exclusum ducat, modo fidelis existat, ac divinæ bonitatis magnitudinem intelligat ; nec rursus nulla exercitatione nulloque certamine posito, citra pulverem atque sudorem immortalitatis se corona donandum speret, sed se Verbo tradat ac rationi tanquam palæstræ magistro, Christoque certaminum præsidi subjiciat. Cibus illi ac potus præstitutus, Novum Domini Testamentum ; exercitamenta, mandata ; ornatus ac cultus, bonæ animi affectiones ac dotes ; fides, spes, charitas, veri cognitio [benignitas], lenitas, misericordia, castitas ; ut cum novissima tuba ineundi cursus signum dederit atque hinc emigrandi velut stadio <sup>a</sup>, ex mortali hac vita, bona fretus conscientia, certaminum præsidi victor coronis, angelorumque præconio ac plausu donatus

**336** IV. Det igitur nobis Salvator, ut hinc ordientes sermonem, vera et convenientia, quæque ad fratrum salutem faciunt, conferamus ; primum de spe ipsa, deinde iis quæ ad spem conducunt. Ille quidem indigentibus largitur, docetque rogantes, porro ignorantiam solvit, atque desperationem exentit ; eosdem rursus de divitibus sermones inducens, qui ipsi seipsos interpretantur tutoque exponant. Nihil enim sic juvet, ac ipsa rursus audire verba, quæ in Evangeliiis exposita, nec justo satis examine atque errore auditoribus præ infantia mentis accepta, hactenus vos conturbant. « Et cum exiret in viam, accedens quidam genu flectebat, dicens : Magister bone, quid faciam ut ✠ vitam æternam possideam ? Jesus autem ait : Quid me dicis bonum ? nemo bonus nisi unus, Deus. Præcepta nosti : Ne adulteres, ne occidas, ne fureris, ne falsum testimonium dixeris, ne fraudem feceris, honora patrem tuum et matrem tuam. At ille respondens, ait illi : Hæc om-

A βασιλείας τῶν οὐρανῶν, ἐὰν ὑπακούσωσι ταῖς ἐντολαῖς· εἴθ' ὑπομνημονεῦσαι (16) ὡς ἀδελφοὶ δεδίασι δέος, καὶ ὅτι βουλομένους αὐτοὺς ὁ Σωτὴρ ἀσμένως δέχεται· τότε καὶ προσδεικνύναι καὶ μυσταγωγεῖν ὅπως ἂν καὶ δι' οἴων ἔργων τε καὶ διαθέσεων ἐπαίροντο (17) τὰ τῆς ἐλπίδος, ὡς οὐτ' ἀμηχάνου καθεστῶσης αὐτοῖς, οὐτε τοῦναντίον εἰκῆ περιγινομένης· ἀλλ' ὄνπερ τρόπον ἔχει τὸ τῶν ἀθλητῶν, ἵνα μικρὰ καὶ ἐπίκτηρα μεγάλοις καὶ ἀφθάρτοις παραβάλωμεν, τοῦτ' ἐφ' ἑαυτῷ ὁ κατὰ κόσμον πλουτῶν λογιζέσθω. Καὶ γὰρ ἐκείνων ὁ μὲν ὅτι δυνήσεται νικᾶν, καὶ στεφάνων τυγχάνειν ἀπελπίσας, οὐδ' ὅλως ἐπὶ τὴν ἀθλησιν ἀπεγράψατο· ὁ δὲ ταύτην μὲν ἐμβαλόμενος τῇ γνώμῃ τὴν ἐλπίδα, πόνους δὲ καὶ τροφᾶς καὶ γυμνάσια μὴ προσιέμενος προσφόρους, ἀστεφάνωτος διεγένετο, καὶ διήμαρτε τῶν ἐλπίδων. Οὕτω τις καὶ τὴν ἐπίγειον περιβεβλημένος περιβολὴν, μήτε τὴν ἀρχὴν ἑαυτὸν ἀθλων τῶν Σωτῆρος ἐκκηρυσσέτω, πιστὸς γε ὢν, καὶ τὸ μεγαλεῖον συνορῶν τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας· μήτε μὴν αὐθις ἀνάσκητος καὶ ἀναγώνιστος μείνας, ἀκονιτὶ κἀνιδρωτὶ τῶν στεφάνων τῆς ἀφθαρσίας ἐλπίζέτω μεταλαβεῖν· ἀλλ' αὐτὸν ὑποθαλέτω φέρων γυμναστῆ (18) μὲν τῷ Λόγῳ, ἀγωνοθέτῃ δὲ τῷ Χριστῷ· τροφή δὲ αὐτῷ καὶ ποτὸν γενέσθω τεταγμένον ἡ Καινὴ Διαθήκη τοῦ Κυρίου· γυμνάσια δὲ ἐντολαὶ, εὐσχημοσύνη δὲ καὶ κόσμος αἱ καλὰ διαθέσεις, ἀγάπη, πίστις, ἐλπίς, γνῶσις ἀληθείας, [ἐπιείκεια,] πραότης, εὐσπλαγγνία, σεμνότης, ἵνα, ὅταν ἐσχάτη σάλπιγγι ὑποσημήνη τοῦ δρόμου καὶ τῆς ἐντεῦθεν ἐξόδου, καθάπερ ἐκ σταδίου τοῦ βίου μετ' ἀγαθοῦ τοῦ συνειδότης τῷ ἀθλοθέτῃ παραστῆ νικηφόρος, ὡμολογημένως τῆς ἄνω πατρίδος ἄξιός, εἰς τὴν μετὰ στεφάνων καὶ κηρυγμάτων ἀγγελικῶν ἐπανέρχεται.

presentetur, cœlesti palam dignus patria, in quam revertitur.

Δ'. Δοίη τοίνυν ἡμῖν ὁ Σωτὴρ, ἐντεῦθεν ἀρξαμένοις τοῦ λόγου, τὰ ληθῆ καὶ τὰ πρέποντα καὶ τὰ σωτήρια συμβαλέσθαι τοῖς ἀδελφοῖς, πρὸς τε τὴν ἐλπίδα πρῶτον αὐτὴν, καὶ δεύτερον πρὸς τὴν τῆς ἐλπίδος προσαγωγὴν. Ὅ δὲ χαρίζεται δεσμένοις, καὶ αἰτοῦντας διδάσκει· λύει τε τὴν ἀγνοίαν, καὶ τὴν ἀπόγνωσιν ἀποστέλει, τοὺς αὐτοὺς πάλιν εἰσάγων λόγους περὶ τῶν πλουσιῶν ἑαυτῶν ἐρμηγέας γινομένους καὶ ἐξηγητὰς ἀσφαλεῖς. Οὐδὲν γὰρ οἶον αὐτῶν αὐθις ἀκούσαι τῶν ῥητῶν, ἅπερ ὑμᾶς ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ἀκριβῶν διετάρασσαν, ἀθασανίστως καὶ διημαρτημένως ὑπὸ νηπιότητος ἀκροωμένους· « Ἐκπορευομένῳ αὐτῷ εἰς ὁδὸν προσελθὼν τις ἐγονυπέτει, λέγων· Διδάσκαλε ἀγαθὲ, τί ἀγαθὸν ποιήσω, ἵνα ζῶν αἰώνιον κληρονομήσω ; Ὁ δὲ Ἰησοῦς λέγει· Τί με λέγεις ἀγαθόν ; οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς, ὁ Θεός. Τὰς ἐντολάς οἶδας· Μὴ μοιχεύσης, μὴ φονεύσης, μὴ κλέψης, μὴ ψευδομαρτυρήσης, μὴ ἀποστερήσης, τίμα τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα. Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς λέγει αὐτῷ· Πάν-

✠ P. 928 ED. POTTER. • I Cor. ix, 24.

(16) Ὑπομνημονεῦσαι. Ὑποκχυμάτωσιν, ms. Fell.

(17) Ἐπαίροντο. Ἐπαίροντο τῆς, ms. Ib.

(18) Γυμναστῆ. Præcedentia, nec non et quæ sequuntur ad rem agonisticam spectant. Fell.

τα ταῦτα ἐφύλαξα. Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἐμβλέψας ἠγάπησεν αὐτὸν καὶ εἶπεν· Ἐν σοὶ ὑστερεῖ· εἰ θέλεις τέλειος εἶναι, πώλησον ὅσα ἔχεις, καὶ διάδος πτωχοῖς, καὶ ἔξεις θησαυρὸν ἐν οὐρανῷ· καὶ δεῦρο, ἀκολούθει μοι. Ὁ δὲ, στυγνάσας ἐπὶ τῷ λόγῳ, ἀπῆλθε λυπούμενος· ἦν γὰρ πλούσιος, ἔχων κτήματα πολλά. Περιβλεψάμενος δὲ ὁ Ἰησοῦς λέγει τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ· Πῶς δυσκόλως οἱ τὰ χρήματα ἔχοντες εἰσελεύσονται εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ! Οἱ δὲ μαθηταὶ ἐθαμβοῦντο ἐπὶ τοῖς λόγοις αὐτοῦ. Πάλιν δὲ ὁ Ἰησοῦς ἀποκριθεὶς λέγει αὐτοῖς· Τεχνία, πῶς δύσκολόν ἐστι τοὺς πεποιθότας ἐπὶ χρήμασιν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ εἰσελθεῖν! Εὐκολώτερον διὰ τῆς τρυμαλιᾶς τῆς βελόνης κάμηλος εἰσελεύσεται ἢ πλούσιος εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Οἱ δὲ περισσῶς ἐξεπλήσσοντο, καὶ ἔλεγον· Τίς οὐ δύναται σωθῆναι; Ὁ δὲ, ἐμβλέψας αὐτοῖς, εἶπεν· Ὅτι παρά ἀνθρώποις ἀδύνατον παρά Θεῷ δυνατόν· πάντα γὰρ δυνατὰ ἐστὶ παρά τῷ Θεῷ. Ἦρξατο ὁ Πέτρος λέγειν αὐτῷ· Ἴδε, ἡμεῖς ἀφήκαμεν πάντα καὶ ἠκολουθήσαμεν σοὶ. Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς, λέγει· Ἀμὴν ὑμῖν λέγω, ὅς ἂν ἀφῆ τὰ ἴδια καὶ γονεῖς, καὶ ἀδελφοὺς, καὶ χρήματα ἕνεκεν ἐμοῦ καὶ ἕνεκεν τοῦ Εὐαγγελίου μου, ἀπολήψεται ἑκατομπλάσιονα νῦν ἐν τῷ καιρῷ τούτῳ, ἀγροὺς καὶ χρήματα καὶ οἰκίας καὶ ἀδελφοὺς μετὰ διωγμῶν, ἐν δὲ τῷ ἐρχομένῳ ζῶῃ ἐστὶν αἰώνιος. Πολλοὶ δὲ ἔσονται πρῶτοι ἔσχατοι, καὶ οἱ ἔσχατοι πρῶτοι. »

Ε'. Ταῦτα μὲν ἐν τῷ κατὰ Μάρκον Εὐαγγελίῳ γέγραπται· καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις δὲ πᾶσιν (19) ὁμολογουμένως, ὀλίγον μὲν ἴσως ἑκασταχοῦ τῶν ῥημάτων ἐναλλάσσει, πάντα δὲ τὴν αὐτὴν τῆς γνώμης συμφωνίαν ἐπιδείκνυται. Δεῖ δὲ, σαφῶς εἰδόντας, ὡς οὐδὲν ἀνθρωπίνως ὁ Σωτὴρ, ἀλλὰ πάντα θεία σοφία καὶ μυστικῆ διδάσκει τοὺς ἑαυτοῦ, μὴ σαρκίνως ἀκροᾶσθαι τῶν λεγομένων, ἀλλὰ τὸν ἐν αὐτοῖς κεκρυμμένον νοῦν μετὰ τῆς ἀξίας ζητήσεως καὶ συνέσεως ἐρευνᾶν καὶ καταμανθάνειν. Καὶ γὰρ τὰ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου δοκῶντα ἠπλῶσθαι πρὸς τοὺς μαθητὰς τῶν ἠνιγμένως ὑπειρημένων οὐδὲν ἥττονος, ἀλλὰ πλείονος ἔτι νῦν τῆς ἐπιστάσεως εὐρίσκεται δεόμενα διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν τῆς φρονήσεως ἐν αὐτοῖς ὑπερβολήν. Ὅπου δὲ καὶ τὰ νομιζόμενα ὑπ' αὐτοῦ διηνοῖχθαι τοῖς ἔσω, καὶ αὐτοῖς τοῖς τῆς βασιλείας τέχνους ὑπ' αὐτοῦ καλουμένοις, ἔτι χρήζει φροντίδος πλείονος, ἥπου γε τὰ δόξαντα μὲν ἀπλῶς ἐξηγηθῆναι, καὶ διὰ τοῦτο μηδὲ διηρωτημένα πρὸς τῶν ἀκουσάντων, εἰς ὄλον δὲ τὸ τέλος αὐτὸ τῆς σωτηρίας διαφερόντων, σκοπησομένων δὲ θαυμαστῶ καὶ ὑπερουρανίῳ διανοίας βάθει, οὐκ ἐπιπολαίως δέχεσθαι ταῖς ἀκοαῖς προσῆκεν, ἀλλὰ καθιέντας τὴν νοῦν ἐπ' αὐτὸ τὸ Πνεῦμα τοῦ Σωτῆρος καὶ τὸ τῆς γνώμης ἀπόρρητον.

Γ'. Ἡρώτηται μὲν γὰρ ἡδέως ὁ Κύριος ἡμῶν καὶ Σωτὴρ ἐρώτημα καταλληλότατον αὐτῷ· ἡ Ζωὴ περὶ ζωῆς, ὁ Σωτὴρ περὶ σωτηρίας, ὁ Διδάσκαλος περὶ

omnia observavi. Jesus autem intuitus eum, dilexit eum, et dixit : Unum tibi deest. Si vis perfectus esse, vende quaecunque habes, et distribue pauperibus, et habebis thesaurum in caelo; et veni, sequere me. Qui contristatus in verbo, abiit moerens; erat enim dives, habens multas possessiones. Et circumspiciens Jesus, ait discipulis suis : Quam difficile qui pecunias habent, in regnum Dei introibunt. Discipuli autem obstupescabant in verbis ejus. At Jesus rursus respondens, ait illis : Filioli, quam difficile est confidentes in pecuniis, introire in regnum Dei! Facilius est camelum per foramen acus ingredi, quam divitem intrare in regnum Dei. Qui magis admirabantur, atque dicebant : Et quis potest salvus fieri? Et intuens illos Jesus ait : Apud homines impossibile est, sed non apud Deum; omnia enim possible apud Deum. Coepit et Petrus dicere : Ecce nos dimisimus omnia, et secuti sumus te. Respondens Jesus, ait : Amen dico vobis, omnis qui sua reliquerit et parentes et fratres et pecunias propter me et propter Evangelium; centies tantum nunc in tempore hoc recipiet, agros et pecunias et domos et fratres cum persecutionibus, et in futuro vita aeterna erit. Multi autem erunt primi novissimi, et novissimi primi \*.

V. Haec quidem in Marci Evangelio scripta sunt; quin et in reliquis plane omnibus eadem habentur, paucis forsitan per singulos verbis immutatis, sed quae eandem ubique sententiam contineant. Decet autem nos qui aperte sciamus, nihil Salvatore quasi humano more locutum esse, sed divina mysticaque sapientia suos cuncta docuisse; sermones hos non carnaliter audire, sed latentem in eis sensum digna investigatione mentisque solertia ac sagacitate perquirere et addiscere. Nam cum et ipsa quoque quae ab ipso Domino videntur discipulis fuisse exposita, non minori, sed majori etiamnum consideratione indigere noscantur, quam quae obscurius ac velut aenigmate dicta sunt, ob profundissimam in eis altitudinem sensuum; cumque adeo etiam illa, quae ab eo scholae domesticis videntur explanata, ac iis, quos ab eo filios regni invenimus vocatos, majori adhuc opus habeant indagatone, quam quae videntur simpliciter ab eo prolata, quae proinde nemo auditorum interrogavit ut exponerentur, ✕ pertinentia ad ipsam salutis finem, mirandoque ac supercaelestis mentis consideranda profundo; non perfunctorie haec auribus haurienda, sed ita ut ad ipsum Salvatoris Spiritum ac sententiae arcanum animum demittamus.

VI. Jucunda certe Domino nostro ac Salvatore oblata quaestio est, ipsi nimirum convenientissima. Nempe oblata quaestio Vitae de vita, Salvatore de

✕ P. 929 ED. POTTER. \* Marc. x, 17, 18, seqq.

(19) Πᾶσιν. Matthæo nimirum et Marco; nam Joannes res gestas ad historiae modum minime enarrandas suscepit. FEIL.

salute, Magistro ac doctori de capite eorum quæ dogmate tradebantur, Veritati de vera immortalitate, Verbo de paterno verbo atque doctrina, Perfecto de perfecta requie, Incorruptibili de firma incorruptione. De illis oblata illi quæstio est, quorum etiam causa descenderat, quibus instituit, quæ docet, quæ præbet, ut ostendat Evangelii argumentum esse, ut vita æterna ipsa tribuatur. Præsciebat autem ut Deus, tum quæ interrogandus erat, tum quod responsum interrogans esset accepturus. Quis enim id potius fecerit quam propheta prophetarum, omnisque prophetici spiritus arbiter ac Dominus? Vocatus autem bonus, a primo hoc verbo sumpta occasione inde etiam doctrinam auspicatur, convertens discipuli animum in Deum bonum, primumque ac solum vitæ æternæ præbitorem, quam ab eo acceptam, nobis confert Filius.

VII. Itaque maximum et præcipuum documentorum ad vitam spectantium, ab initio statim animo inserendum est; ut Deus æternus esse ac æternorum dator, agnoscat; primumque ac supremum, et unum ac bonum Deum, Deum nobis per scientiam et comprehensionem vindicemus. Hoc enim immobile inconcussumque principium et principale vitæ fulcimentum, Dei, qui est vere scientia, et qui ea quæ sunt (æterna scilicet) largitur; ex quo etiam aliis provenit, ut esse accipiant, eoque incolumia sint. Hujus quippe ignoratio mors est; cognitio vero et necessitudo atque ad eum dilectio ductaque cum eo similitudo, sola vita existit.

**337** VIII. Hunc ergo primum agnoscendum jubet ei qui veram vitam sit acturus: « Quem nemo novit nisi Filius, et cui Filius revelaverit <sup>a</sup>. » Exinde cognoscenda est magnitudo Salvatoris post illum novaque gratia, quodque juxta Apostolum, « lex per Moysen data est; gratia et veritas per Jesum Christum facta est <sup>b</sup>; » nec paria sunt, quæ per servum fidelem data sunt, et quæ a vero filio donata sunt. Denique si Moysis lex sufficiens erat ut vitam præstaret <sup>c</sup>; frustra nimirum Salvator ipse adveniret, nostrique causa pateretur, ab ortu nati- vidualis ad metam usque emenso humanæ vitæ curriculo. Frustra quoque, qui omnia legis mandata a juventute impleverat <sup>d</sup>, ✕ ab alio, illi provolutus, immortalis vitæ exposceret præmia. Neque enim solum legem servaverat, sed et a prima ætate in eam rem incubuerat. Quid enim magni aut egregii est, senectus non ita delictorum ferax? sed si quis lasciviente juvenia ac ætatis æstu maturum præ se sensum ferat, et quam pro temporis ratione senior appareat; hic plane admirandus ac præclarus pugil, et judicio canus. Hic tamen cum tantus esset, apprime noverat certusque erat, nihil sibi quidem ad justitiam deesse: omnino autem illi vita opus erat; idcirco præstari rogat ab eo, qui solus dare

κεφαλαίου τῶν διδασκομένων δογμάτων, Ἀλήθεια περὶ τῆς ἀληθινῆς ἀθανασίας, ὁ Λόγος περὶ τοῦ Πατρὸς λόγος, ὁ Τέλειος περὶ τῆς τελείας ἀναπαύσεως, ὁ Ἄφθαρτος περὶ τῆς βεβαίας ἀφθαρσίας. Ἡρώτηται περὶ τούτων περὶ ὧν καὶ κατελέλυθεν, ἃ παιδεύει, ἃ διδάσκει, ἃ παρέχει, ἵνα δείξῃ τὴν τοῦ Εὐαγγελίου ὑπόθεσιν, ὅτι δόσις ἐστὶν αἰωνίου ζωῆς. Προεῖδε δὲ ὡς Θεὸς καὶ ἃ μέλλει διερωτηθῆσθαι, καὶ ἃ μέλλει τις αὐτῷ ἀποκρίνεσθαι. Τίς γὰρ καὶ μᾶλλον ἢ ὁ προφήτης προφητῶν, καὶ Κύριος παντὸς προφητικοῦ πνεύματος; Κληθεὶς δὲ ἀγαθός, ἀπ' αὐτοῦ πρώτου τοῦ ῥήματος τούτου τὸ ἐνδόσιμον λαβὼν, ἐντεῦθεν καὶ τῆς διδασκαλίας ἄρχεται, ἐπιστρέφων τὸν μαθητὴν ἐπὶ τὸν Θεὸν τὸν ἀγαθὸν, καὶ πρῶτον καὶ μόνον ζωῆς αἰωνίου ταμίαν, ἣν ὁ Υἱὸς δίδωσιν ἡμῖν παρ' ἐκείνου λαβὼν.

Z'. Οὐκοῦν τὸ μέγιστον καὶ κορυφαϊότατον τῶν πρὸς τὴν ζωὴν μαθημάτων, ἀπὸ τῆς ἀρχῆς εὐθύς ἐγκαταθέσθαι τῇ ψυχῇ δεῖ γινῶναι τὸν Θεὸν τὸν αἰώνιον, καὶ δοτῆρα αἰωνίων, καὶ πρῶτον, καὶ ὑπέρτατον, καὶ ἓνα, καὶ ἀγαθὸν Θεὸν κτήσασθαι διὰ γνώσεως καὶ καταλήψεως. Αὕτη γὰρ ἄτρεπτος καὶ ἀσάλευτος ἀρχή, καὶ κρητὶς ζωῆς, ἐπιστήμη Θεοῦ τοῦ ὄντως ὄντος, καὶ τὰ ὄντα, τουτέστι τὰ αἰώνια, δωρουμένου· ἐξ οὗ καὶ τὸ εἶναι τοῖς ἄλλοις ὑπάρχει καὶ τὸ μᾶναι (20) λαβεῖν. Ἡ μὲν γὰρ τούτου ἄγνοια θάνατός ἐστιν, ἡ δὲ ἐπίγνωσις αὐτοῦ καὶ οἰκειώσις, καὶ πρὸς αὐτὸν ἀγάπη καὶ ἐξομοίωσις, μόνη ζωή.

H'. Τοῦτον οὖν πρῶτον ἐπιγινῶναι τῷ ζησομένῳ τὴν ὄντως ζωὴν παρακελεύεται, « ὅν οὐδεὶς ἐπιγινώσκει, εἰ μὴ ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψῃ. » Ἐπειτα τὸ μέγεθος τοῦ Σωτῆρος μετ' ἐκείνον καὶ τὴν καινότητά τῆς χάριτος μαθεῖν, ὅτι δὴ, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, « ὁ νόμος διὰ Μωϋσέως ἐδόθη, ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια δι' Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο » καὶ οὐκ ἴσα τὰ (21) διὰ δούλου πιστοῦ διδόμενα τοῖς ὑπὸ τοῦ γνησίου Υἱοῦ δωρουμένοις. Εἰ γοῦν ἱκανὸς ἦν ὁ Μωϋσέως νόμος ζωὴν αἰώνιον παρασχέειν, μάτην μὲν ὁ Σωτὴρ αὐτὸς παραγίνεται, καὶ πάσχει δι' ἡμᾶς ἀπὸ γενέσεως μέχρι τοῦ σημεῖου τὴν ἀνθρωπότητα διατρέχων· μάτην (22) δὲ ὁ πάσας πεποιτηκῶς ἐκ νεότητος τὰς νομίμους ἐντολάς, παρὰ ἄλλου ἤττει γονυπετῶν τὴν ἀθανασίαν. Οὐδὲ γὰρ πεπλήρωκε μόνον τὸν νόμον, ἀλλὰ καὶ εὐθύς ἀπὸ πρώτης ἡλικίας ἀρξάμενος. Ἐπεὶ καὶ τί μέγα ἢ ὑπέρλαμπρον γῆρας ἄγονον ἀμαρτημάτων; ἀλλ' εἴ τις ἐν σκιρτήματι νεοτησίῳ καὶ τῷ καύσῳ τῆς ἡλικίας παρέχεται φρόνημα πεπανὸν, καὶ πρεσβύτερον τοῦ χρόνου, θαυμαστὸς οὗτος ἀγωνιστῆς καὶ διαπρεπῆς, καὶ τὴν γνώμην πολιώτερος. Ἄλλ' ὅμως οὗτος ὁ τοιοῦτος ἀκριβῶς πέπεισται, διότι αὐτῷ πρὸς μὲν δικαιοσύνην οὐδὲν ἐνδεῖ, ζωῆς δὲ ὄλως προσδεῖ· διὸ αὐτὴν αἰτεῖ παρὰ τοῦ δοῦναι μόνου δυναμένου. Καὶ πρὸς μὲν τὸν νόμον ἄγει παρρησίαν, τοῦ Θεοῦ δὲ τὸν

✕ P. 930 ED. POTTER. <sup>a</sup> Matth. xi, 17. <sup>b</sup> Joan. i, 17. <sup>c</sup> Gal. ii, 21. <sup>d</sup> Marc. x, 20.

(20) *Μεῖναι*. Forte μὴ εἶναι. FELL.

(21) *ἴσα τὰ*. Ms., εἰς τὰ. Id.

(22) *Μάτην*. Conf. Strom. vii, p. 747, edit. Paris.

Υἱὸν ἰκετεύει. Ἐκ πίστεως εἰς πίστιν μετατάσσεται. Ὡς σφαλερῶς ἐν νόμῳ σαλεύων καὶ ἐπικινδύνως ναυλοχῶν, εἰς τὸν Σωτῆρα μεθορμίζεται.

Θ. Ὁ γοῦν Ἰησοῦς οὐκ ἐλέγχει μὲν αὐτὸν, ὡς πάντα τὰ ἐκ νόμου μὴ πεπληρωκότα, ἀλλὰ καὶ ἀγαπᾷ καὶ ὑπερασπάζεται τῆς ἐν οἷς ἔμαθεν εὐπειθείας· ἀτελεῖ δὲ εἶναι φησὶν ὡς πρὸς τὴν αἰώνιον ζωὴν, ὡς οὐ τέλεια πεπληρωκότα· καὶ νόμου μὲν ἐργάτην, ἀργὸν δὲ ζωῆς ἀληθινῆς. Καλὰ μὲν κάκεινα· τίς δ' οὐ φησὶν; Ἡ γὰρ « ἐντολὴ ἀγία » ἄχρι παιδαγωγίας τινὸς μετὰ φόβου καὶ προπαιδείας, ἐπὶ τὴν τοῦ Ἰησοῦ νομοθεσίαν τὴν ἄκραν καὶ χάριν προχωροῦσα· πλήρωμα δὲ νόμου Χριστὸς εἰς δικαιοσύνην παντὶ τῷ πιστεύοντι· οὐχὶ δὲ δούλους ποιῶν ὡς δούλος, ἀλλὰ καὶ υἱοὺς καὶ ἀδελφοὺς καὶ συγκληρονόμους τοὺς ἐπιτελοῦντας τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς.

Ι. « Εἰ θέλεις τέλειος γενέσθαι· » οὐκ ἄρα πῶ τέλειος ἦν· οὐδὲν γὰρ τελείου τελειότερον. Καὶ θείως τὸ, « Εἰ θέλεις, » τὸ αὐτεξούσιον τῆς προσδιαλεγόμενης αὐτῷ ψυχῆς ἐδήλωσεν· ἐπὶ τῷ ἀνθρώπῳ γὰρ ἦν ἡ αἴρεσις, ὡς ἐλευθέρῳ· ἐπὶ Θεῷ δὲ ἡ δόσις, ὡς Κυρίῳ. Δίδωσι δὲ βουλομένοις καὶ ὑπερσπουδαχοῖσι καὶ θεομένοις, ἴν' οὕτως ἴδιος αὐτῶν ἡ σωτηρία γένηται. Οὐ γὰρ ἀναγκάζει ὁ Θεὸς (βία γὰρ ἐχθρὸν Θεῷ), ἀλλὰ τοῖς ζητοῦσι πορίζει, καὶ τοῖς αἰτοῦσι παρέχει, καὶ τοῖς κρούουσιν ἀνοίγει. Εἰ θέλεις οὖν, εἰ ὄντως θέλεις, καὶ μὴ ἑαυτὸν ἐξαπατᾷς, κτῆσαι τὸ ἐνδόν. Ἐν σοὶ λείπει, τὸ ἐν τῷ μένον, τὸ ἀγαθόν, τὸ ἤδη ὑπὲρ νόμον, ὅπερ νόμος οὐ δίδωσιν, ὅπερ νόμος οὐ χωρεῖ, ὃ τῶν ζώντων ἴδιόν ἐστιν. Ἀμέλει δὲ πάντα τὰ τοῦ νόμου· πληρώσας ἐκ νεότητος καὶ τὰ ὑπέρογκα φρυαξάμενος, ἐν τοῦτο πραθῆναι τοῖς ὄλοις οὐ δεδύνηται, τὸ τοῦ Σωτῆρος ἐξαίρετον, ἵνα λάβῃ ζωὴν αἰώνιον, ἣν ἐπόθει· ἀλλὰ δυσχεράνας ἀπῆλθεν, ἀχθεσθεὶς τῷ παραγγέλματι τῆς ζωῆς, ὑπὲρ ἧς ἰκέτευεν. Οὐ γὰρ ἀληθῶς ζωὴν ἠθέλεν, ὡς ἔφασκεν, ἀλλὰ δόξαν προαιρέσεως ἀγαθῆς μόνην περιεβάλλετο· καὶ περὶ πολλὰ μὲν οἷός τε ἦν ἀσχολεῖσθαι, τὸ δὲ ἐν, τὸ τῆς ζωῆς ἔργον ἀδύνατος καὶ ἀπρόθυμος καὶ ἀσθενὴς ἐκτελεῖν. Ὅποιόν τι καὶ πρὸς τὴν Μάρθαν εἶπεν ὁ Σωτῆρ ἀσχολουμένην πολλὰ καὶ περιελχομένην καὶ ταρασσομένην διακονικῶς· τὴν δὲ ἀδελφὴν αἰτιωμένην, ὅτι τὸ ὑπηρετεῖν ἀπολιποῦσα, τοῖς ποσὶν αὐτοῦ παρακάθηται, μαθητικὴν ἄγουσα σχολήν· « Σὺ περὶ πολλὰ ταρασσῇ· Μαρία δὲ τὴν ἀγαθὴν μερίδα ἐξελέξατο, καὶ οὐκ ἀφαιρεθήσεται ἀπ' αὐτῆς· » οὕτω καὶ τοῦτον ἐκέλευε, τῆς πολυπραγμοσύνης ἀφειμένον, ἐνὶ προστετηκέναι καὶ προσκαθέζεσθαι τῇ χάριτι τοῦ ζωὴν αἰώνιον προτιθέντος.

ita hunc quoque, negotiosa occupatione omissa, uni ipse vitam æternam proponeret.

A possit. At quidem ad legem quod spectat, longe securus erat, Dei tamen Filio supplicat. Ex fide in fidem transfertur. Veluti qui non tuto in legis navigio jactaretur ac periculose stationem habuerat, ad Salvatorem transmittit.

IX. At vero Jesus non illum redarguit, quod legis omnia non impleverit, quin etiam diligit, et quod iis, quibus fuerat institutus, strenue obsecutus sit, passis ulnis amplectitur, ad vitam tamen æternam quod attinet, imperfectum eum pronuntiat, quod ea quæ perfectionis sunt, non impleverit; ac legis quidem operarium dicit, verum in æternæ vitæ rebus cessatorem. Bona quidem et illa; quis eat infitias? Nam « mandatum sanctum<sup>a</sup> » hætenus ut pædagogi cujusdam vice cum timore fungatur præviaque institutionis<sup>b</sup>, ad summum legis Jesu verticem gratiamque viam sternens: plenitudo vero legis Christus ad justitiam omni credenti<sup>c</sup>; non qui ut servus servos faciat, sed et filios et fratres et cohæredes, Patris voluntatem facientes præstet.

X. « Si vis perfectus esse<sup>d</sup>. » Nondum ergo perfectus erat: perfecto namque nihil perfectius est. Ceterum præclare illud atque divine: « Si vis, » colloquentis animæ liberam arbitrii facultatem ostendit: in homine quippe, tanquam libero, libera erat voluntatis electio; in Deo autem dare, tanquam Domino atque arbitro. Dat autem volentibus et summo studio adnitentibus et orantibus, ut sic illorum propria existat salus. Neque enim Deus cogit (vis enim inimica est Deo), sed quærentibus tribuit, et petentibus præbet, ac pulsantibus aperit<sup>e</sup>. Si vis igitur, si vere vis, et teipsum non fallis, illud compara quo deficeris. Unum tibi deest; illud unum quod manet, quod bonum est, quod est jam supra legem, quod lex non dat, quod lex non capit, quod viventium proprium est. Denique qui totam legem a juventute impleverat, et qui de se sic magna atque superba locutus erat, unum hoc omnibus parare nequivit, quod Salvatoris singulare est, ut vitam æternam, cujus eum desiderium incesserat, arriperet: ✕ sed tristis abiit, vitæ mandato gravatus, cujus gratia supplicatum venerat. Non enim vere vitam ambiebat, ut verbis proferebat; sed bonæ duntaxat voluntatis famam aucupabatur: ac quidem circa multa sollicitus esse poterat, unum vero illud, opus illud salutis ut perficeret, non valebat; inque rem supinus et infirmus erat. Sicut enim Marthæ dixit Dominus, cum in multis esset sollicita et ministrandi cura distraheretur ac turbaretur, sororique vitio daret quod, relicto ministerio, sederet ad pedes ejus, discipulæ otium captans: « Tu erga multa turbaris: Maria autem optimam partem elegit, quæ non auferetur ab ea<sup>f</sup>: » tantum adhærere jubet, ejusque assidere gratiæ, qui

✕ P. 931 ED. POTTER. <sup>a</sup> Rom. vii, 12. <sup>b</sup> Gal. iii, 24. <sup>c</sup> Rom. x, 4. <sup>d</sup> Matth. xix, 21.  
<sup>e</sup> Matth. vii, 7; Luc. xi, 9. <sup>f</sup> Luc. x, 41.

XI. Quid ergo fuit quod illi fugam suasit, fecit-  
que ut se a magistro, a supplicatione, a spe, a  
vita, a laboribus, quibus jam perfunctus erat, sub-  
duceret? Nempe, «Vende quæ habes.» Quid vero  
hoc sibi vult? Haud sane, quod quidam obvio sta-  
tim sensu accipiunt, facultates projici jubet et pec-  
unias a se amovere; sed quæ de divitiis vana  
judicia sunt animo exterminare, erga eas effrenem  
libidinem ac avaritiæ labem, sollicitudines, sæculi  
spinas, quæ suffocant vitæ semen. Haud enim ma-  
gnum dignumque æmulatione, temere, non ut vi-  
tam nanciscaris, divitiis carere: sic namque qui  
nihil prorsus habent, sed, omni destituti vitæ solat-  
io, quotidiani mendici per vias inopes projecti  
sunt, cum et Deum ignorent Deique justitiam, ea  
duntaxat ratione quod extrema premantur pauper-  
tate, omnique vitæ subsidio careant, ac vel mini-  
mis deficientur, omnium beatissimi essent ac reli-  
giosissimi, solique compotes vitæ æternæ. Nec  
nova res abdicare divitias, et in pauperes atque  
egenos elargiri; quod et multi ante Salvatoris ad-  
ventum præstiterunt, qua ut litterarum studiis mor-  
tuæque sapientiæ vacarent, qua ut inani jactantia  
nominis claritatem ac gloriolæ curam captarent,  
Anaxagoræ, Democriti, Cratetes.

**338** XII. Quid igitur ut novum Deique proprium  
jubet, ac solum ejusmodi ut vivificare queat, quod  
antiquis salutem non attulit? Quid vero eximium  
quid ac singulare nova creatura, Dei Filius præci-  
pit ac docet? Non hoc mandat quod in aspectum  
cadit, quod alii fecere, sed aliud quid majus di-  
vinusque et perfectius, quod illo significatur: ut  
animum scilicet affectumque vitiiis nudemus, ac  
quæ aliena sunt, radicitus ex eo excindamus et  
ejiciamus. Hoc nimirum viri fidelis proprium do-  
cumentum, dignaque Salvatore doctrina. Antiqui  
enim, contemptis exterioribus, possessiones quidem  
reliquerunt ✕ ac amiserunt; sed vitia animi ac  
perturbationes arbitrator et auxerunt. Superbi enim  
ex hoc et elati evaserunt, inanis gloriæ pleni, et qui  
reliquorum contemptu ducerentur, quasi ipsi ali-  
quid supra hominem gessissent. Quomodo igitur  
Salvator in æternum victuris præciperet, quæ sint  
nocitura labemque allatura, quod attinet ad vitam,  
quam sancte pollicetur? Nam etsi illud contigerit,  
potest quis, deposito facultatum onere, nihilominus  
adhuc pecuniarum cupiditatem ac sitim animo ino-  
litam vigentemque habere: ac usum quidem abje-  
cisse, indigentia tamen simulque desiderio dilapi-  
datæ rei familiaris, dupliciter dolere, tum nimirum  
quod desint necessaria servitia, tum quod ea ab-  
jecisse pœniteat. Fieri enim non potest, nec secus  
unquam fit, ut cui desint necessaria quibus vi-  
tam sustentet, non animo frangi atque a potioribus  
undevis hæc parare conatur.

XIII. At quanto satius oppositum, ut per opes  
mediocres et ipse mala non toleret, et quibus oportet

A IA'. Τί τρίνον ἦν τὸ προτρέψαμενον αὐτὸν εἰς φυ-  
γὴν, καὶ ποιῆσαν ἀπαυτομολῆσαι τοῦ διδασκάλου,  
τῆς ἰκεσίας, τῆς ἐλπίδος, τῆς ζωῆς, τῶν προπεπονη-  
μένων; «Πώλησον τὰ ὑπάρχοντά σου.» Τί δὲ τοῦτό  
ἐστίν; Οὐχ ἅ προχείρως δέχονται τινες, τὴν ὑπάρ-  
χουσαν οὐσίαν ἀπορρίψαι προστάσσει καὶ ἀποστῆναι  
ἀπὸ τῶν χρημάτων; ἀλλὰ τὰ δόγματα περὶ χρημά-  
των ἐξορίσαι τῆς ψυχῆς, τὴν περὶ αὐτὰ ποίαν καὶ  
νόσον, τὰς μερίμνας, τὰς ἀκάνθας τοῦ βίου, αἷ τὸ  
σπέρμα τῆς ζωῆς συμπνίγουσιν. Οὕτε γὰρ μέγα  
καὶ ζηλωτὸν τὸ τῆνάλλως ἀπορεῖν χρημάτων μὴ ἐπι-  
λόγῳ ζωῆς· οὕτω μὲν γὰρ ἦσαν οἱ μηδὲν ἔχοντες  
μηδ' αὐτῆς, ἀλλὰ ἔρημοι καὶ μεταίται τῶν ἐφ' ἡμέραν,  
οἱ κατὰ τὰς ὁδοὺς ἐβρίμμενοι πτωχοὶ, ἀγνοοῦντες δὲ  
Θεὸν καὶ δικαιοσύνην Θεοῦ, κατ' αὐτὸ μόνον τὸ ἄκρως  
B ἀπορεῖν καὶ ἀμηχανεῖν βίου καὶ τῶν ἐλαχίστων  
σπανίζειν μακαριώτατοι καὶ θεοφιλέστατοι, καὶ μό-  
νοι ζωὴν ἔχοντες αἰώνιον. Οὕτε καινὸν τὸ ἀπείρασθαι  
πλοῦτον καὶ χαρίσασθαι πτωχοῖς ἢ πένησιν, ὃ πολλοὶ  
πρὸ τῆς τοῦ Σωτῆρος καθόδου πεποιθήκασιν, οἱ μὲν  
τῆς εἰς λόγους σχολῆς καὶ νεκρᾶς σοφίας ἕνεκεν, οἱ  
δὲ φήμης κενῆς καὶ κενοδοξίας, Ἄναξαγόραι καὶ  
Δημόκριτοι καὶ Κράτητες.

IB'. Τί οὖν ὡς καινὸν, ἴδιον Θεοῦ παραγγέλλει καὶ  
μόνον ζωοποιὸν, ὃ τοὺς προτέρους οὐκ ἔσωσε; Τί δὲ  
ἐξαίρετόν τι ἢ καινὴ κτίσις, ὃ Υἱὸς Θεοῦ μηνύει καὶ  
διδάσκει; Οὐ τὸ φαινόμενον, ὅπερ ἄλλοι πεποιθήκασιν,  
C παρεγγυᾶ, ἀλλ' ἕτερόν τι διὰ τοῦτο σημαινόμενον  
μεῖζον καὶ θεϊότερον καὶ τελειότερον, τὸ τὴν ψυχὴν  
αὐτὴν καὶ τὴν διάθεσιν γυμνώσαι τῶν ἀπὸ τῶν πα-  
θῶν καὶ πρόρριζα τὰ ἀλλότρια τῆς γνώμης ἐκτεμεῖν  
καὶ ἐκβαλεῖν. Τοῦτο γὰρ ἴδιον μὲν τοῦ πιστοῦ τὸ μά-  
θημα, ἄξιον δὲ τοῦ Σωτῆρος τὸ δίδαγμα. Οἱ γὰρ τοι  
πρότερον καταφρονήσαντες τῶν ἐκτός, τὰ μὲν κτή-  
ματα ἀφῆκαν καὶ παραπόλεσαν, τὰ δὲ πάθη τῶν  
ψυχῶν οἶμαι ὅτι καὶ προσεπέτειναν. Ἐν ὑπεροφίᾳ  
γὰρ ἐγένοντο καὶ ἀλαζονείᾳ καὶ κενοδοξίᾳ καὶ περι-  
φρονήσει τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, ὡς αὐτοὶ τι ὑπὲρ  
ἄνθρωπον ἐργαζόμενοι. Πῶς ἂν οὖν ὁ Σωτὴρ παρή-  
νει τοῖς ἀεὶ βιωσομένοις τὰ βλάφοντα καὶ λυμανού-  
μενα πρὸς τὴν ζωὴν ἣν ἐπαγγέλλεται; Καὶ γὰρ, ἂν  
κάκεινός ἐστι, δύναται τις ἀποφορτισάμενος τὴν κτή-  
D σιν, οὐδὲν ἦστον ἔτι τὴν ἐπιθυμίαν καὶ τὴν ὄρεξιν  
τῶν χρημάτων ἔχειν ἐντετηκυῖαν καὶ συζῶσαν· καὶ  
τὴν μὲν χρῆσιν ἀποθεβλητέην, ἀπορῶν δὲ ἅμα καὶ  
ποθῶν ἅπερ ἐσπάθησε, διπλῆ λυπεῖσθαι, καὶ τῆ τῆς  
ὑπηρεσίας ἀπουσίᾳ καὶ τῆ τῆς μετανοίας παρουσίᾳ.  
Ἄνεφικτον γὰρ καὶ ἀμήχανον, δεόμενον τῶν πρὸς  
τὸ βιοτεύειν ἀναγκαίων μὴ κατακλᾶσθαι τὴν γνώμην  
καὶ ἀσχολίαν ἄγειν ἀπὸ τῶν κρειττόνων, ὅπως οὖν καὶ  
ὀθενοῦν ταῦτα πειρώμενον ἐκπορίζειν.

sollicitata mente avocetur, dum quovis modo aut

II'. Καὶ πόσῳ χρησιμώτερον τὸ ἐναντίον, ἰκανὰ  
κεκτημένον αὐτὸν τε περὶ τὴν κτῆσιν μὴ κακοπα-

θεῖν, καὶ οἷς καθῆκεν ἐπικουρεῖν; Τίς γὰρ ἂν κοι-  
 νωνία καταλίποιο παρά ἀνθρώποις, εἰ μηδεὶς ἔχει  
 μηδέν; Πῶς ἂν τοῦτο τὸ δόγμα πολλοῖς ἄλλοις καὶ  
 καλοῖς τοῦ Κυρίου δόγμασιν οὐχὶ φανερώς ἐναντιού-  
 μενον εὐρίσκειτο καὶ μαχόμενον; « Ποιήσατε ἑαυ-  
 τοῖς φίλους ἐκ τοῦ μαμμονᾶ τῆς ἀδικίας, ἵνα, ἔταν  
 ἐκλίπητε, δέξωνται ὑμᾶς εἰς τὰς αἰωνίους σκηνάς.  
 Κτήσασθε θησαυροὺς ἐν οὐρανῷ, ὅπου μήτε σῆς  
 μήτε βρῶσις ἀφανίζουσι, μήτε κλέπται διορύσσουσι.»  
 Πῶς ἂν τις πεινῶντα τρέφοι, καὶ διψῶντα ποτίζοι,  
 καὶ γυμνὸν σκεπάσοι, καὶ ἄστεγον συνάγοι, ἃ τοῖς  
 μὴ ποιήσασιν ἀπειλεῖ πῦρ καὶ σκότος τὸ ἐξώτερον,  
 εἰ πάντων αὐτὸς ἕκαστος φθάνοι τούτων ὑστερῶν;  
 Ἄλλὰ μὴν αὐτὸς τε ἐπιξενούσθαι Ζαχαρίῳ κελεύει  
 καὶ Ματθαίῳ τοῖς (25) πλουσίοις καὶ τελώναις. Καὶ  
 τὰ μὲν χρήματα αὐτοῦς οὐ κελεύει μεθεῖναι, τὴν δὲ  
 δικαίαν κρίσιν ἐπιθείς, καὶ τὴν ἀδικὸν ἀφελὼν, κα-  
 ταλέγει: « Σήμερον σωτηρία τῷ οἴκῳ τούτῳ ἐγένετο,  
 καθότι καὶ αὐτὸς υἱὸς Ἀβραάμ ἐστιν.» Οὕτω τὴν  
 χρείαν αὐτῶν ἐπαινεῖ, ὥστε καὶ μετὰ τῆς προσθήκης  
 ταύτης τὴν κοινωνίαν ἐπιτάσσει, ποτίζειν τὸν δι-  
 ψῶντα, ἄρτον διδόναι τῷ πεινῶντι, ὑποδέχεσθαι τὸν  
 ἄστεγον, ἀμφιεννῶναι τὸν γυμνόν. Εἰ δὲ τὰς χρείας  
 οὐχ οἷόν τε ἐκπληροῦν ταύτας μὴ ἀπὸ χρημάτων,  
 τῶν δὲ χρημάτων ἀφίστασθαι κελεύει, τί ἂν ἕτερον  
 εἴη ποιῶν ὁ Κύριος, ἢ τὰ αὐτὰ διδόναι τε καὶ μὴ  
 διδόναι παραινῶν, τρέφειν τε καὶ μὴ τρέφειν, ὑπο-  
 δέχεσθαι καὶ ἀποκλείειν, κοινωνεῖν καὶ μὴ κοινο-  
 νεῖν; ὅπερ ἀπάντων ἀλογώτατον.

ΙΔ'. Οὐκ ἄρα ἀπορρίπτέον τὰ καὶ τοὺς πέλας  
 ὠφελούντα χρήματα· κτήματα γὰρ ἐστὶ κτητὰ ὄντα,  
 καὶ χρήματα χρήσιμα ὄντα καὶ εἰς χρῆσιν ἀνθρώ-  
 πων παρεσκευασμένα ὑπὸ τοῦ Θεοῦ· ἃ δὴ παρά-  
 κειται καὶ ὑποθέβληται καθάπερ ὕλη τις καὶ ὄρ-  
 γανα πρὸς χρῆσιν ἀγαθὴν τοῖς εἰδόσι τὸ ὄργανον.  
 Ἐὰν χρῆ τεχνικῶς, τεχνικόν ἐστίν· ἐὰν ὑστερῆς τῆς  
 τέχνης, ἀπολαύει τῆς σῆς ἀπαιδευσίας (24) ὃν ἀναί-  
 τιον. Τοιοῦτον καὶ ὁ πλοῦτος ὄργανόν ἐστι. Δύνασαι  
 χρῆσθαι δικαίως αὐτῷ; πρὸς δικαιοσύνην καθυπηρε-  
 τεῖ. Ἀδίκως τις αὐτῷ χρῆται; πάλιν ὑπηρέτης  
 ἀδικίας εὐρίσκειται. Πέφυκε γὰρ ὑπηρετεῖν, ἀλλ' οὐκ  
 ἄργειν. Οὐ χρῆ τοίνυν τὸ ἐξ αὐτοῦ μὴ ἔχον μήτε τὸ  
 ἀγαθὸν μήτε τὸ κακόν, ἀναίτιον ὄν, αἰτιᾶσθαι· ἀλ-  
 λά τὸ δυνάμενον καὶ καλῶς τούτοις χρῆσθαι καὶ  
 κακῶς, ἀφ' ὧν ἂν ἔληται καθ' αὐτό· τοῦτο δὲ ἐστὶ  
 νοῦς ἀνθρώπου καὶ κριτήριον, ἐλεύθερον ἔχον ἐν  
 ἑαυτῷ καὶ τὸ αὐτεξούσιον τῆς μεταχειρήσεως τῶν  
 δοθέντων. Ὡστε μὴ τὰ κτήματά τις ἀφανίζέτω  
 μᾶλλον ἢ τὰ πάθη τῆς ψυχῆς, τὰ μὴ συγχωροῦντα  
 τὴν ἀμείνω χρῆσιν τῶν ὑπαρχόντων· ἵνα, καλῶς καὶ  
 ἀγαθῶς γενόμενος, καὶ τούτοις τοῖς χρήμασι χρῆσθαι  
 δυναθῆ καλῶς. Τὸ οὖν ἀποτάξασθαι πᾶσι τοῖς ὑπάρ-  
 χουσι καὶ πωλῆσαι πάντα τὰ ὑπάρχοντα, τοῦτον τὸν

tet suppeditet. Quæ enim jam apud homines reli-  
 qua communicatio sit, si nemo quidquam habeat?  
 Quomodo vero dogma hoc non aperte pugnet cum  
 multis aliis ac præclaris, quæ Dominus sanxit ra-  
 taque voluit? « Facite vobis amicos de mammona  
 iniquitatis, ut, cum defeceritis, recipiant vos in  
 æterna tabernacula <sup>a</sup>. Parate thesauros in cælo, ubi  
 neque ærugo neque tinea demoliuntur, neque fures  
 effodiunt <sup>b</sup>. » Quam quis ratione esurientem  
 alat, sitiienti potum det <sup>c</sup>, nudum contegat, pere-  
 grinum colligat, quæ nisi quis faciat, ignem com-  
 minatur et tenebras exteriores, si quisque ipse  
 prior horum omnium egenus exstiterit? Quin et  
 ipse excipi se hospitio a Zacchæo jubet et Matthæo,  
 qui divites essent et publicani <sup>d</sup>. Ac quidem di-  
 mittere eos pecunias non jubet; sed adjecto justo  
 iudicio ablatoque injusto, subjungit: « Hodie sa-  
 lus huic domui facta est, eo quod et ipse filius  
 Abrahæ. » Sic vero laudat pecuniarum usum, ut  
 cum hac adiectione communicationem præcipiat,  
 potum dare sitiienti, esurienti panem præbere, pe-  
 regrinum suscipere, nudum vestire. Quod si hæc  
 nemo munia absque pecuniis explere potest, jubet-  
 que ut divortio facto illas relinquamus; quid aliud,  
 quæso, facit Dominus, quam ut eadem dare et non  
 dare jubeat, alere et non alere, suscipere et non  
 suscipere, communicare et non communicare? Quod  
 omnium insulsissimum est.

XIV. Non ergo abjiciendæ sunt opes, quæ et in  
 proximi cedant utilitatem: etenim possessiones  
 dicuntur, quia earum ea indoles est ut possidean-  
 tur; insuper opes appellantur ✕ quia opem fe-  
 runt, et humanis usibus sunt a Deo accommodatæ.  
 Porro divitiæ ac opes præsto sunt subjacentque  
 velut materia quedam et instrumentum, boni usus  
 præstandi causa, his qui vim instrumenti sciant.  
 Si ex artis rationibus utaris, artificiale est; si arte  
 careas, imperitiæ tuæ labem contrahit, cum sit  
 ipsum ab omni immune culpa. Tales divitiæ quo-  
 que sunt; instrumentum sunt. Potes illis uti, justi-  
 tia comite? ad justitiam ministræ sunt. Utitur quis  
 illis, ea non comite? ministræ rursus fiunt injusti-  
 tiæ. Divitiis enim ex indole est ut inserviant, non  
 ut præsent aut imperent. Cum igitur opes ex se ne-  
 que bonum neque malum habeant, atque omni va-  
 cent crimine, haud ipsæ vituperandæ sunt; sed  
 quod suo arbitrato, et a se illis bene aut male uti  
 potest; mens scilicet humana ac iudicii facultas,  
 cui liberum sit qua ratione uti velit illis ad usum  
 concessis. Nemo igitur divitias et opes, et non ma-  
 gis affectus ac perturbationes destruat, per quas  
 non liceat uti facultatibus in bonum virtutis; quæ

✕ P. 953 ED. POTTER. <sup>a</sup> Luc. xvi, 9. <sup>b</sup> Matth. vi, 19. <sup>c</sup> Matth. xxv, 35. <sup>d</sup> Luc. v, 29; xix, 5.

(25) Τοῖς. Addit Combefisius contra fidem exem-  
 plaris, συνδειπνεῖται. FELL.

(24) Ἀπαιδευσίας. Ἀπουσίας ms. FELL.



nimirum bonus quis ac probus effectus, his quoque divitiis ac pecuniis probe exque honesti ratione uti possit. Quod igitur cunctis opibus renuntiare jubemur; in hunc modum intelligendum est, ut de piatur.

**339** XV. Ego certe illud etiam addiderim. Quandoquidem alia quidem extra animam, alia intus inque anima sunt; ac siquidem anima illis bene honesteque utatur, illa quoque bona honestaque videntur; sin autem male, mala; num, quæso, qui facultates abalienare jubet, has magis repudiatur, quibus sublatis adhuc vitia manent ac perturbationes; an vero illas, quibus peremptis ipsæ quoque utiles divitiæ fiant? Siquidem igitur abjectis quis sæcularis fastus divitiis, vitiorum adhuc ac affectuum segete dives esse potest, tametsi terrena substantia ei non suppetit (cupiditas enim quod suum est agit, animumque velut præfocat angitque et premit, alumnisque ac inolitis desideriis accendit), nihil plane ei profuit, quod egenus divitiis factus est, qui vitis et affectibus dives sit. Non enim ea abjecit quæ abjicienda erant; sed quæ promiscui usus: ac sibi quidem servitia abstulit, innatam vero libidinis vitique materiam exteriori penuria succendit. Renuntiandum ergo facultatibus quæ noxiæ sint, non iis rebus quæ si quis rectum usum attenderit, conducere etiam possint. Conducunt vero quæ prudentia comite et sobrietate ac pietate dispensantur. Porro ea submovenda quænoxia: quæ autem foris sunt, ea nihil damni afferunt. Sic igitur Dominus etiam exteriorum usum sustentatur; ✕ sed quæ illis male utantur, ægritudines animi vitiaque seu affectus.

XVI. Horum copia ipsa quidem suppetens, cunctis mortifera est; et si pereat, salutis causa est. Ab ea mundam, hoc est, pauperem nudamque animam præstare decet, sicque jam Salvatorem audire dicentem: « Veni, sequere me <sup>a</sup>. » Via enim ipse tunc sit, habenti cor purum: in impuram autem animam, Dei gratia non subit. Impura autem est quæ desideriis dives, multisque amoribus, iisque sæcularibus, feta est atque parturit. Nam qui possessionibus locuples, aurumque et argentum et domos tanquam Dei dona habet, Deoque largitori in hominum salutem ex eis obsequitur; novitque fratrum potius causa, quam in sui gratiam hæc a se possideri; animoque quam pro illorum possessione præstantior, non ut servus hisque mancipatus, ea possidet; neque animo circumfert, nec eis vitam suam definit ac circumscribit, sed et honesti aliquid operis atque divini in laboris partem semper assumit, et si quando necesse fuerit illis privari, placido animo parique hilaritate eorum jacturam ferre potest ac abundantiam: hic ille est qui a Domino beatus prædicatur, et pauper spiritu vocatur <sup>b</sup>, expeditus hæres regni cælorum, non qui divitiarum impatiens earum calu vivere non potest.

✕ P. 934 ED. POTTER. <sup>a</sup> Marc. x, 21. <sup>b</sup> Matth. v, 3.

(25) *Εἰρημίων*. Scribe *εἰρημένον*.

A τρόπον ἐκδεκτέον, ὡς ἐπὶ τῶν ψυχικῶν παθῶν εἰρημίων (25).

jubemur, et ut quæ in censu sunt, omnia vendam affectibus animi ac perturbationibus dictum acci-

IE'. Ἐγὼ γοῦν κάκεινο φήσαιμ' ἄν. Ἐπειδὴ τὰ μὲν ἐντός ἐστι τῆς ψυχῆς, τὰ δὲ ἐκτός· κἂν μὲν ἡ ψυχὴ χρῆται καλῶς, καλὰ καὶ ταῦτα δοκεῖ· ἐὰν δὲ πονηρῶς, πονηρά· ὁ κελεύων ἀπαλλοτριῶν τὰ ὑπάρχοντα, πότερον ταῦτα παραιτεῖται, ὢν ἀναιρεθέντων ἔτι τὰ πάθη μένει· ἢ ἐκεῖνα μᾶλλον, ὢν ἀναιρεθέντων καὶ τὰ κτήματα χρήσιμα γίνεται; Εἰ τοίνυν ὁ ἀποβαλὼν τὴν κοσμικὴν περιουσίαν ἔτι δύναται πλουτεῖν τῶν παθῶν, καὶ τῆς ὕλης μὴ παρούσης (ἡ γὰρ τοι διάθεσις τὸ αὐτῆς ἐνεργεῖ καὶ τὸν λογισμὸν ἄγγει, καὶ πιέζει καὶ φλεγμαίνει ταῖς συντρόφοις ἐπιθυμίαις)· οὐδὲν οὖν προὔργου γέγονεν αὐτῷ πτωχεύειν χρημάτων, πλουτοῦντι τῶν παθῶν. Οὐ γὰρ τὰ ἀπόβλητα ἀπέβαλεν, ἀλλὰ τὰ ἀδιάφορα· καὶ τῶν μὲν ὑπηρετικῶν ἑαυτὸν περιέκοψεν, ἐξέκαυσε δὲ τὴν ὕλην τῆς κακίας τὴν ἔμφυτον τῇ τῶν ἐκτός ἀπορίᾳ. Ἀποτακτέον οὖν τοῖς ὑπάρχουσι τοῖς βλαβεροῖς, οὐχὶ τοῖς, ἐὰν ἐπιστῆται τις τὴν ὀρθὴν χρῆσιν, καὶ συνωφελεῖν δυναμένοις. Ὀφελεῖ δὲ τὰ μετὰ φρονήσεως καὶ σωφροσύνης καὶ εὐσεβείας οἰκονομούμενα. Ἀπωστέα δὲ καὶ ἐπιζήμια· τὰ δὲ ἐκτός οὐ βλάπτει. Οὕτως οὖν ὁ Κύριος καὶ τὴν τῶν ἐκτός χρεῖαν εἰσάγει, κελεύων ἀποθέσθαι οὐ τὰ βιωτικά, ἀλλὰ τὰ τούτοις κακῶς χρώμενα· ταῦτα δ' ἦν τὰ τῆς ψυχῆς ἀβρωστήματα καὶ τὰ πάθη.

insinuat, jubens ponere non ea, quibus vita

C IC'. Ὁ τούτων πλοῦτος, παρὼν μὲν, ἅπασιν θανατηφόρος, ἀπολλύμενος δὲ, σωτήριος· οὗ δεῖ καθαρῆς οὐσας, τουτέστι πτωχεύουσας καὶ γυμνὴν τὴν ψυχὴν παρασχόμενον, οὕτως ἤδη τοῦ Σωτῆρος ἀκοῦσαι λέγοντος· « Δεῦρο, ἀκολούθει μοι. » Ὅδὸς γὰρ αὐτὸς ἤδη τῷ καθαρῷ τὴν καρδίαν γίνεται· εἰς δὲ ἀκάθαρτον ψυχὴν Θεοῦ χάρις οὐ παρεισδύεται. Ἀκάθαρτος δὲ ἡ πλουτοῦσα τῶν ἐπιθυμιῶν, καὶ ὠδίνουσα πολλοῖς ἔρωσι καὶ κοσμικοῖς. Ὁ μὲν γὰρ ἔχων κτήματα καὶ χρυσὸν καὶ ἄργυρον, καὶ οἰκίας ὡς Θεοῦ δωρεάς· καὶ τῷ τε διδόντι Θεῷ λειτουργῶν ἀπ' αὐτῶν εἰς ἀνθρώπων σωτηρίαν· καὶ εἰδὼς, ὅτι ταῦτα κέκτηται διὰ τοὺς ἀδελφοὺς μᾶλλον ἢ ἑαυτὸν· καὶ κρείττων ὑπάρχων τῆς κτήσεως αὐτῶν, μὴ δοῦλος ὢν κέκτηται, μηδὲ ἐν τῇ ψυχῇ ταῦτα περιφέρων, μηδὲ ἐν τούτοις ὀρίζων καὶ περιγράφων τὴν ἑαυτοῦ ζωὴν, ἀλλὰ τι καὶ καλὸν ἔργον καὶ θεῖον ἀεὶ διαπονῶν· κἂν ἀποστερηθῆναι δέη ποτὲ τούτων, δυνάμενος ἕλεσθαι τῇ γνώμῃ, καὶ ἀπαλλαγῆναι αὐτῶν ἐνεργεῖν ἐξ ἴσου, καθάπερ καὶ τὴν περιουσίαν· οὗτος ὁ μακαριζόμενος ὑπὸ τοῦ Κυρίου, καὶ πτωχὸς τῷ πνεύματι καλούμενος, κληρονόμος ἔτοιμος οὐρανοῦ βασιλείας, οὗ πλούσιος ζῆσαι μὴ δυνάμενος.

IZ'. Ὁ δὲ ἐν τῇ ψυχῇ τὸν πλοῦτον φέρων, καὶ ἀντὶ Θεοῦ Πνεύματος ἐν τῇ καρδίᾳ χρυσὸν φέρων ἢ ἀγρὸν, καὶ τὴν κτῆσιν ἄμετρον ἀεὶ ποιῶν, καὶ ἐκαστοτε τὸ πλεῖον βλέπων, κάτω νενευκῶς καὶ τοῖς τοῦ κόσμου θηράτροις πεπεδημένος, γῆ ὣν καὶ εἰς γῆν ἀπελευσόμενος, πόθεν δύναται βασιλείας οὐρανῶν ἐπιθυμῆσαι καὶ φροντίσαι, ἄνθρωπος οὐ καρδίαν, ἀλλὰ ἀγρὸν ἢ μέταλλον φορῶν, ἐν τούτοις εὐρεθισόμενος ἐπάναγκες ἐν οἷς εἴλετο; Ὅπου γὰρ ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου, ἐκεῖ καὶ ὁ θησαυρὸς αὐτοῦ. Θησαυροὺς δὴ γε ὁ Κύριος οἶδε διττούς: τὸν μὲν ἀγαθόν, ὁ γὰρ «ἀγαθὸς ἄνθρωπος ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ θησαυροῦ τῆς καρδίας προφέρει τὸ ἀγαθόν» τὸν δὲ πονηρὸν, ὁ γὰρ «κακὸς ἐκ τοῦ κακοῦ θησαυροῦ προφέρει τὸ κακόν· ὅτι ἐκ τοῦ περισσεύματος τῆς καρδίας τὸ στόμα λαλεῖ.» Ὡς περ οὖν θησαυρὸς οὐχ εἷς παρ' αὐτῷ, καθὼ καὶ παρ' ἡμῖν, ὁ τὸ αἰφνίδιον μέγα κέρδος ἐν εὐρέσει διδοῦς· ἀλλὰ καὶ δεύτερος ὁ ἀκερδῆς καὶ ἄζηλος καὶ δύσκτητος καὶ ἐπιζήμιος· οὕτω καὶ πλοῦτος ὁ μὲν τις ἀγαθῶν, ὁ δὲ κακῶν· εἰ γε τὸν πλοῦτον καὶ τὸν θησαυρὸν οὐκ ἀπηρτημένους ἴσμεν ἀλλήλων τῆ φύσει. Καὶ ὁ μὲν τις πλοῦτος κτητὴς ἂν εἴη καὶ περίβλητος, ὁ δὲ ἄκτητος καὶ ἀπόβλητος. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ πτωχεῖα μακαριστὴ μὲν ἢ πνευματικῇ· διὸ καὶ προσέθηκεν ὁ Ματθαῖος· «Μακάριοι οἱ πτωχοί.» Πῶς; «Τῷ πνεύματι.» Καὶ πάλιν· «Μακάριοι οἱ πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην τοῦ Θεοῦ.» Οὐκοῦν ἄθλιοι οἱ ἐναντίοι πτωχοί, Θεοῦ μὲν ἄμοιροι, ἀμοιρότεροι δὲ τῆς ἀνθρωπίνης κτήσεως, ἄγευστοι δὲ δικαιοσύνης Θεοῦ. justitiam Dei c.) Igitur miseri pauperes contrariæ indolis, qui Dei expertes magisque expertes humanarum facultatum, Dei justitiam ne quidem delibarent.

II'. Ὡστε τοὺς πλουσίους μαθηματικῶς (26) ἀκουστέον, τοὺς δυσκόλως εἰσελευσομένους εἰς τὴν βασιλείαν, μὴ σκαιῶς μηδὲ ἀγροίκως μηδὲ σαρκικῶς. Εἰ γὰρ οὕτω λέλεκται, οὐδὲ ἐπὶ τοῖς ἐκτὸς ἢ σωτηρία, οὕτε εἰ πολλὰ οὕτε εἰ ὀλίγα ταῦτα, ἢ μικρὰ ἢ μεγάλαι, ἢ ἐνδοξα ἢ ἄδοξα, ἢ εὐδόκιμα ἢ ἀδόκιμα· ἀλλ' ἐπὶ τῇ τῆς ψυχῆς ἀρετῇ, πίστει, καὶ ἐλπίδι, καὶ ἀγάπῃ, καὶ φιλαδελφίᾳ, καὶ γνώσει, καὶ πραότητι, καὶ ἀτυφίᾳ, καὶ ἀληθείᾳ, ὣν ἄθλον ἢ σωτηρία. Οὐδὲ γὰρ διὰ κάλλος σώματος ζήσεται τις, ἢ τοῦναντίον ἀπολείται· ἀλλ' ὁ μὲν τῷ δοθέντι σώματι, ἀγνώως καὶ κατὰ Θεὸν χρώμενος, ζήσεται· ὁ δὲ φθειρῶν τὸν ναὸν Θεοῦ φθαρήσεται. Δύναται δὲ τις καὶ αἰσχροῦς ἀσελγαίνειν, καὶ καλῶς σωφρονεῖν. Οὐδὲ ἰσχύς καὶ σώματος μέγεθος ζωοποιεῖ, οὐδὲ τῶν μελῶν οὐδὲν ἀπολλύει· ἀλλ' ἢ τούτοις ψυχὴ χρωμένη τὴν αἰτίαν ἐφ' ἑκατέραν παρέχεται. Ὑπόφερε γοῦν, φησί, παιόμενος τὸ πρόσωπον· ὅπερ δύναται καὶ ἰσχυρὸς τις ὢν καὶ εὐεκτῶν ἐπακοῦσαι, καὶ πάλιν ἀσθενικὸς τις ὢν ἀκρασίᾳ γνώμης παραβῆναι. Οὕτω καὶ ἄπορός τις αὖ καὶ ἄθλιος εὐρεθεῖ ποτ' ἂν μεθύων ταῖς ἐπιθυμίαις, καὶ χρήμασι πλούσιος, νήφων καὶ πτωχεύων ἡδονῶν, πεπεισμένος, συνετός, καθαρὸς, κεκολασμένος. Εἰ

XVII. At qui fert opes in animo, et loco Spiritus Dei fert aurum in corde sive agrum, nulloque iis adhibito modo prædia et possessiones semper auget, ac quotidie alia pluraque animo cogitat, in terram pronus cernuusque, ac mundi laqueis irretitus, qui terra sit et in terram reversurus sit, unde is regni cælorum desiderio accendatur ac ejus cura affici possit; homo scilicet, qui non cor, sed agrum aut metallum gerat, quem plane necesse sit in iis deprehendi, quorum amore captus existit? Ubi enim est mens hominis, ibi et thesaurus ejus est. Duplicem porro thesaurum novit Dominus: alterum bonum; «bonus enim homo de bono thesauro cordis sui profert bonum;» alterum malum, «malus enim de malo thesauro profert malum; ex abundantia enim cordis os loquitur a.» Quemadmodum igitur thesaurus non unus apud eum, velut etiam se res in nobis habet, quo scilicet inopinato invento, ingens lucrum offendenti præstatur; sed et alius est nullius frugis, nihilque expetendus, infastæ possessionis atque damnosus: sic sunt quoque bonorum, deque malorum genere, divitiæ; siquidem divitiæ et thesaurus haud inter se natura dirimi scimus. Ac quidem erant divitiæ merito possidendæ ac amplexandæ, itemque ne dignæ quidem quæ possideantur ac respuendæ. Ad eundem modum etiam paupertas spiritalis quidem beata prædicanda; unde et adjecit Matthæus: «Beati pauperes b.» Quo id modo? Nimirum «pauperes spiritu.» Ac rursus: «Beati qui esuriunt et sitiunt

340 XVIII. Divites ergo qui difficile intrabunt in regnum cælorum subtilius ac crudite intelligendi, non pravo sensu rusticiasque ac carnali intellectu. Non enim ita dictum est, nec in eis quæ foris sunt salus posita est, sive illa multa sive pauca sint, sive parva sive magna, sive laude clara sive obscura, sive probata sive reproba; sed in animi virtute, fide, spe et charitate, fraterno amore, et scientia, et mansuetudine, et modestia, et veritate, quorum præmium salus est. Neque enim vivet quisquam quod pulchro sit corpore, aut contra, peribit; sed qui caste exque divinis rationibus utitur concesso corpore, is vivet; qui vero Dei templum corrumpit, disperdetur d. Petest vero quis etiam deformis indulgere libidini, et qui pulcher sit, studere castitati. Neque robur molesque ac proceritas corporis vitam afferunt, nec membrum aliquod dat perniciem; sed causam in utrumque præbet, quæ his anima utitur. Sustine, inquit, si quis te in faciem cædit e; cui et robustus et prospera utens valetudine obaudire potest; et contra quis infirmus, mentis petulantia ejus transgressor esse. Sic et rursus egenus quidam et inops, cupi-

✕ P. 955 ED. POTTER. a Matth. vi, 21; xi, 35, 34. b Matth. v, 3. c ibid. 6. d I Cor. iii, 17.

e Matth. v, 39; Luc. vi, 29; II Cor. xi, 20.

(26) Μαθηματικῶς. Forte πνευματικῶς, aut μεμελημένως. FELL.

ditatibus ebrius exstiterit, quique divitiis affluat, sobrius et egenus voluptatum: nempe obsequendi animo, sedulus, cordatus, mundus, castigatus. Si igitur quod potissimum primumque vitam est habiturum, anima est, eique vitam præstat, quæ illi virtus quasi adnascitur atque comes est, vitium autem vitam perimit; aperte constat, ipsam tum eorum egenam quæ quis divitiis labefactat, inco- lumem fore; tum iis affluentem quæ ex divitiis pro- clive inolescunt, interitu mergendam. Nec jam alibi quam in animæ ipso statu et affectione, ut Deo obsequatur mundamque se præbeat, et ut transgre- diendo mandata, vitium ac malitiam colligat, causam quæramus cur hæc ita utrinque eveniant.

XIX. Vere igitur probeque dives est, qui fretus virtutibus est et quavis fortuna sancte et fide uti potest: falso autem dives, qui carne dives est, vi- tamque transtulit ad exteriorem substantiam quæ præterit atque interit, ac quandoque in alterius censum transit, et ad extremum nullius plane existit. ✕ Rursus eadem ratione est et verus pauper, et spurius alius falsique nominis pauper existit: quorum nempe alius pauper spiritu fit, quod est proprium, alius sæculari fastu, quod alie- num. Mundi igitur fastu pauperi, ac qui dives vitiis sit, non qui spiritu pauper, et secundum Deum dives existat, Recede, ait, ab his, quas in animo possides, alienis facultatibus, ut mundo corde evadens videas Deum; quod et alia verborum forma est, ut intres in regnum cælorum. Quoniam vero modo ab eis re- cesseris? Vendendo. Quid ergo? Ita nimirum ut prædiorum pretio pecuniam recipias? Nempe opes opibus commutando, conflata quæ in oculos incurrit substantia? Nequaquam. Sed ita ut loco earum, quæ animo ante inerant, quem esse salvum cupis, alias divitias deificas vitæque æternæ pararias (ex divini scilicet ratione mandati consertos animi affectus) inferas; pro quibus erit tibi merces ac perpetuus honor et salus æternaque incorruptio. In hunc mo- dum recte vendis quæ possides, multa illa et super- flua, et quæ tibi cælum occludunt, cum illis com- mutans, quæ salutem afferre possint. Illa habeant carnali ritu pauperes et qui his indigeant: tu vero spiritalibus eorum loco receptis divitiis, thesaurum in cælis habeas.

XX. Hæc per metaphoram dicta non intelligens ille multis pecuniis locuples et homo legalis; neque ut possit idem et pauper esse et dives, et habere pecunias et non habere, necnon uti sæculo et non uti, abiit tristis et mœrens, relicta vitæ sorte, quam solummodo cupere, ac non etiam assequi potuit; qui sibi nimirum quod arduum erat, impossibile reddiderit. Arduum namque ac difficile non circum- duci animum et labefactari, affluentium bonorum floridaque specie præstigio prope obrepentium con- spicuo censu ac divitiis; non tamen impossibile cum his etiam nancisci salutem, si quis ab iis opi-

✕ P. 936 ED. POTTER.

(27) Πλούτου. Τούτου ms. FELL.

(27') Veritit interpres quasi legisset ὅς (subau- diendo ἐστὶ). Kloizius, in editione sua Lipsiana

A τοίνυν ἐστὶ τὸ ζητούμενον μάλιστα καὶ πρῶτον ἡ ψυχὴ, καὶ περὶ ταύτην ἀρετὴ μὲν φουμένη σώζει, κακία δὲ θανατοῦ· δῆλον ἤδη σαφῶς, ὅτι αὐτὴ κρι- πτωχεύουσα ὧν ἂν τις ὑπὸ πλούτου (27) διαφθείρει, σώζεται, καὶ πλουτοῦσα τούτων, ὧν ἐπιτρέθει πλοῦ- τος, θανατοῦται. Καὶ μηκέτι ζητῶμεν ἀλλαχοῦ τὴν αἰτίαν τοῦ τέλους πλὴν ἐν τῇ τῆς ψυχῆς καταστάσει καὶ διαθέσει πρὸς τε τὴν ὑπακοὴν Θεοῦ καὶ καθαρ- ρότητα, πρὸς τε παράθασιν ἐντολῶν καὶ κακίας συλ- λογῆν.

ut transgre- diendo mandata, vitium ac malitiam colligat, causam quæramus cur hæc ita utrinque eveniant.

10'. Ὁ μὲν ἄρα ἀληθῶς καὶ καλῶς ἐστὶν ὁ τῶν ἀρετῶν πλούσιος, καὶ πάσῃ τύχῃ χρῆσθαι ὀσίως καὶ πιστῶς δυνάμενος· ὁ δὲ νόθως πλούσιος, ὁ κατὰ σάρκα πλούσιος, καὶ τὴν ζωὴν εἰς τὴν ἔξω κτῆσιν μετενηνο- χῶς τὴν παρερχομένην καὶ φθειρομένην, καὶ ἄλλοτε ἄλλου γινομένην, καὶ ἐν τῷ τέλει μηδεὸς μηδαμῆ. Πά- λιν αὖ καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ γνήσιος πτωχός, καὶ νόθος ἄλλος πτωχός καὶ ψευδώνυμος· ὁ μὲν κατὰ πνεῦμα πτωχός, τὸ ἴδιον, ὁ δὲ κατὰ κόσμον, τὸ ἀλ- λότριον. Τῷ δὲ κατὰ κόσμον πτωχῷ καὶ πλουσίῳ κατὰ τὰ πάθη, ὁ(27') κατὰ πνεῦμα οὐ πτωχός καὶ κατὰ Θεὸν πλούσιος, Ἀπόστηθι, φησὶ, τῶν ὑπαρχόντων ἐν τῇ ψυχῇ σου κτημάτων ἀλλοτριῶν, ἵνα, καθαρὸς τῇ καρδίᾳ γενόμενος, ἴδῃς τὸν Θεόν· ὕπερ καὶ δι' ἑτέρας φωνῆς ἐστὶν, εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρα- νῶν. Καὶ πῶς αὐτῶν ἀποστήσῃ; Πωλήσας. Τί οὖν; χρήματα ἀντὶ κτημάτων λάβῃς, ἀντίδοσιν πλούτου προσποιησάμενος, ἐξαργυρίσας τὴν φανεράν οὐσίαν; Οὐδαμῶς. Ἀλλὰ ἀντὶ τῶν προτέρων ἐνυπαρχόντων τῇ ψυχῇ, ἦν σῶσαι ποθεῖς, ἀντεισαγόμενος ἕτερον πλοῦτον θεοποιῶν καὶ ζωῆς χορηγὸν αἰωνίου, τὰς κατὰ τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ διαθέσεις· ἀνθ' ὧν σοι περιέσται μισθός καὶ τιμὴ διγνεκῆς, καὶ σωτηρία, καὶ αἰώνιος ἀφθαρσία. Οὕτω καλῶς πωλεῖς τὰ ὑπάρ- χοντα, τὰ πολλὰ καὶ περισσὰ, καὶ ἀποκλείοντά σοι τοὺς οὐρανοὺς, ἀντικαταλλάσσόμενος αὐτῶν τὰ σῶ- σαι δυνάμενα. Ἐκεῖνα ἐχέτωσαν οἱ σαρκικοὶ πτωχοὶ καὶ τούτων δεόμενοι· σὺ δὲ τὸν πνευματικὸν πλοῦ- τον ἀντιλαβὼν ἔχῃς ἂν ἤδη θησαυρὸν ἐν οὐρα- νοῖς.

K'. Ταῦτα μὴ συνιείς κατὰ τρόπον ὁ πολυχρήμα- τος καὶ ἔννομος ἄνθρωπος, μηδὲ ὅπως ὁ αὐτὸς καὶ πτωχός δύναται εἶναι καὶ πλούσιος, καὶ ἔχειν τὰ χρήματα καὶ μὴ ἔχειν, καὶ χρῆσθαι τῷ κόσμῳ καὶ μὴ χρῆσθαι, ἀπῆλθε στυγνός καὶ κατηφής, λιπὼν τὴν τάξιν τῆς ζωῆς, ἧς ἐπιθυμεῖν μόνον, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τυχεῖν ἠδύνατο, τὸ δύσκολον παιήσας ἀδύνατον αὐτὸς ἑαυτῷ. Δύσκολον γὰρ ἦν μὴ περιάγεσθαι, μηδὲ καταστρέφεσθαι τὴν ψυχὴν ἀπὸ τῶν προσόντων ἀετῶν τῷ προδήλῳ πλούτῳ καὶ ἀνθηρῶν γοητευμά- των· οὐκ ἀδύνατον δὲ καὶ ἐν τούτῳ λαβέσθαι σωτη- ρίας, εἰ τις ἑαυτὸν ἀπὸ τοῦ αἰσθητοῦ πλούτου ἐπέ-

an. 1852, particulam οὐ repudiavit, ita ut ὁ κατὰ πνεῦμα πτωχός καὶ κ. Θ. π. verbi sequentis, φησὶ, subjectum evadat. EDIT. PATROL.

τὸν νοητὸν καὶ θεοδίδακτον μεταγάγοι, καὶ μάθει τοῖς ἀδιαφόροις χρῆσθαι καλῶς καὶ ἰδίως, καὶ ὡς ἂν εἰς ζωὴν αἰώνιον ὁρμῶτο. Καὶ οἱ μαθηταὶ δὲ τὸ πρῶτον μὲν καὶ αὐτοὶ περιδεεῖς καὶ καταπληγεῖς γεγονασιν. Ἀκούσαντες τί δὴ ποτε; ἄρα γε ὅτι χρήματα καὶ αὐτοὶ ἐκέκτηντο πολλά; Ἀλλὰ καὶ αὐτὰ ταῦτα τὰ δικτύδια καὶ ἄγκιστρα, καὶ τὰ ὑπηρετικὰ σκαφίδια ἀφῆκαν πάλοι, ἅπερ ἦν αὐτοῖς μόνα. Τί οὖν φοβηθέντες λέγουσι; «Τίς δύναται σωθῆναι;» Καλῶς ἤκουσαν, καὶ ὡς μαθηταὶ, τοῦ παραβολικῶς καὶ ἀσαφῶς λεχθέντος ὑπὸ τοῦ Κυρίου, καὶ ἤσθοντο τοῦ βάθους τῶν λόγων. Ἐνεκα μὲν οὖν χρημάτων ἀκτημοσύνης, εὐέλπιδες ἦσαν πρὸς σωτηρίαν· ἐπειδὴ δὲ συνήδεσαν ἑαυτοῖς μήπω τὰ πάθη τέλει ἀποτιθεμένοις (ἀρτιμαθεῖς γὰρ ἦσαν καὶ νεωστὶ πρὸς τοῦ Σωτῆρος ἠνδρολογημένοι), περισσῶς ἐξεπλήττοντο, καὶ ἀπεγίνωσκον ἑαυτοὺς οὐδὲν τι ἤττον ἐκείνου τοῦ πολυχρημάτου καὶ δεινῶς τῆς κτήσεως περιεχομένου, ἦν γε προέκρινε ζωῆς αἰωνίου. Ἄξιον οὖν ἦν τοῖς μαθηταῖς φόβου παντός, εἰ καὶ ὁ χρήματα κεκτημένος καὶ ὁ τῶν παθῶν ἔγκυος ὢν, ἐπλούτουν, καὶ αὐτοὶ παραπλησίως! ἀπελαθήσονται οὐρανῶν. Ἀπαθῶν γὰρ καὶ καθαρῶν ψυχῶν ἐστὶν ἡ σωτηρία.

Magno itaque illis timore dignum videbatur: si

KA'. Ὁ δὲ Κύριος ἀποκρίνεται· «Διότι τὸ ἐν ἀνθρώποις ἀδύνατον δυνατόν Θεῷ.» Πάλιν καὶ τοῦτο μεγάλῃ σοφίᾳ μεστόν ἐστιν· ὅτι καθ' αὐτὸν μὲν ἀσκῶν καὶ διαπονούμενος ἀπάθειαν ἄνθρωπος, οὐδὲν ἀνύει· ἐὰν δὲ γένηται δῆλος ὑπερεπιθυμῶν τούτου καὶ διεσπουδακῶς, τῇ προσθήκῃ τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως περιγίνεται. Βουλομέναις μὲν γὰρ ὁ Θεὸς ταῖς ψυχαῖς συνεπιπνεῖ· εἰ δὲ ἀποσταῖεν τῆς προθυμίας, καὶ τὸ δοθὲν ἐκ Θεοῦ πνεῦμα συνεστάλη. Τὸ μὲν γὰρ ἄκοντας ὀψοῦσιν, ἐστὶ βιαζομένου· τὸ δὲ αἰρουμένους, χαριζομένου. Οὐδὲ τῶν καθευδόντων καὶ βλακευόντων ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' «οἱ βιασταὶ ἀρπάξουσιν αὐτήν.» Αὕτη γὰρ μόνον βία καλῆ, Θεὸν βιάσασθαι, καὶ παρὰ Θεοῦ ζωὴν ἀρπάσαι. Ὁ δὲ γνοὺς τοὺς βεβαίως, μᾶλλον δὲ βιαίως ἀντεχομένους, συνεχώρησεν, εἶξε· χαίρει γὰρ ὁ Θεὸς τὰ τοιαῦτα ἠττώμενος. Τοιγάρτοι τούτων ἀκούσας ὁ μακάριος Πέτρος, ὁ ἐκλεκτός, ὁ ἐξαίρετος, ὁ πρῶτος τῶν μαθητῶν, ὑπὲρ οὗ μόνου καὶ ἑαυτοῦ τὸν φόρον ὁ Σωτὴρ ἐκτελεῖ, ταχέως ἤρπασε καὶ συνέλαβε τὸν λόγον. Καὶ τί φησιν; «Ἴδε ἡμεῖς ἀφήκαμεν πάντα, καὶ ἠκολουθήσαμεν σοι.» Τὰ δὲ πάντα εἰ μὲν τὰ κτήματα τὰ ἑαυτοῦ λέγει, τέσσαρας ὀβολοὺς ἴσως τοῦ ὄλου καταλιπὼν μεγαλύνεται, καὶ τούτων ἀνταξίαν ἀποφαίνων ἂν λάθοι τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν· εἰ δὲ ἅπερ ἄχρι νῦν ἐλέγομεν τὰ παλαιὰ τὰ κτήματα, καὶ ψυχικὰ νοσήματα ἀπορρίψαντες, ἔπονται κατ' ἔχνος τῷ διδασκάλῳ, τοῦτ' ἀνάπτοιτο ἤδη τοῖς ἐν οὐρανοῖς ἐγγραφησομένοις. Οὕτω γὰρ ἀκολουθεῖν ὄντως τῷ Σωτῆρι ἀναμαρτησίαν καὶ τελειότητα τὴν ἐκείνου μετερχόμε-

A bus quæ in sensum cadunt, ad eas se transferat, quæ in mente intelliguntur; Deoque docente noscuntur; noveritque bene uti illis quæ promiscui usus sunt propriaque illi ratione, et ut animi desiderio ad vitam æternam emittatur. Quin et discipuli, illi quidem primum timore percussi ac attoniti sunt. Quo nempe audito? Num quod ipsi quoque multas pecunias habebant? Verum ipsa quoque vilia retia hamosque ac piscatorias scaphas lintresque jam olim reliquerant, quæ sola illis in censu erant. Quid ergo timentes aiunt: «Et quis potest salvus fieri?» Præclare audierant, et ut discipuli, quod per parabolam sensuque obscuriore a Domino dictum fuerat, ac sententiæ altitudinem intellexerant. Et quidem quod attinet ad pecuniarum abdicationem, B ✕ bona spe consequendæ salutis freti erant: quod vero necdum se perfecte affectus vitiaque exuisse sibi conscii erant (quippe nuper disciplina imbuti recensque a Salvatore in familiam asciti), supra modum animis percussi erant, suamque ipsi salutem, haud secus ac divitis illius habentis multas pecunias, direque animo rei familiari addicti (quam et vitæ æternæ prætulera), in desperatis habebant. tum is qui pecunias haberet, tum qui affectibus ipsique perinde regno cœlorum ejiciendi forent. manet salus.

341 XXI. Dominus vero respondit: «Quod est impossibile apud homines, est possibile Deo<sup>b</sup>.» Et hoc rursus magnæ sapientiæ plenum est: idcirco nimirum quod homo ipse a se, suaque virtute operam ponens, studensque ac laborans ut compressis affectibus tranquillæ animi fiat, nihil inde præstat: sin autem ejus desiderio vehementius inardescat, diligentiamque omnem adhibeat, adjuncta illi divina virtute evadet votorum compos. Deus namque volentibus animis aspirat. Sin autem a cœpta animi alacritate abscesserint, etiam datus a Deo spiritus contrahitur. Invitis enim salutem afferre, ejus est qui vim afferat; volentibus autem libero animi proposito, ejus qui liberaliter indulgeat. Nec dormientium et in deliciis agentium est regnum cœlorum; «sed violenti rapiunt<sup>c</sup>» illud. Hæc enim sola bona violentia, Deo vim inferre, atque a Deo vitam rapere. Qui autem novit eos, qui strenue ac firmiter, D imo qui violenter rei incumbunt, ejus copiam facit ceditque; gaudet enim Deus in his se vinci. Itaque cum hæc audisset beatus Petrus, electus ille et eximius, primus ille discipulorum, pro quo uno et seipso Dominus tributum pendit<sup>d</sup>; sermonem confestim rapuit vimque ejus comprehendit. Quid vero ait? «Ecce nos reliquimus omnia, et secuti sumus te<sup>e</sup>.» Porro omnia, si ea dicat quæ in censu habebat, relictis forsitan, quæ tota substantia esset, quatuor obolis, magnifice gloriatur, imprudensque dignum horum præmium vicemque regnum cœlorum pronuntiet. Sin autem quas hactenus memo-

✕ P. 937 ED. POTTER.

<sup>a</sup> Marc. x, 26.

<sup>b</sup> Luc. xviii, 27.

<sup>c</sup> Matth. xi, 12.

<sup>d</sup> Matth. xvii, 26.

<sup>e</sup> Matth. xix, 28.

ravinus, veteribus spiritualibus quasi facultatibus animique aegritudinibus atque vitiis projectis, magistri vestigia sequuntur; id vero jam illis connectat, qui cœlis ascribendi sunt. Sic enim revera omni immunem noxa vitam colat ac perfectionem, perornet componatque, ac in omnibus pares illi

✠ XXII. « Respondens autem Jesus, ait : Amen dico vobis, qui reliquerit propria, et parentes et fratres et pecunias propter me et propter Evangelium, recipiet centies tantum <sup>a</sup>. » At neque hoc vos turbet, nec quod adhuc durioribus verbis alio loco editum est : « Qui non odit patrem et matrem et filios, adhuc autem et animam suam, non potest esse meus discipulus <sup>b</sup>. » Non enim præcepit odium et divortium a charissimis Deus pacis, qui et inimicos diligere jubeat. Quod si inimici diligendi sunt, pari etiam ratione ab eis ascendendo, qui sunt genere conjunctissimi; aut si odio habendi affines et cognati, potiori ratione rejiciendos inimicos descendendo ratio edocet. Proinde alia aliam sententiam liquido destruit. At non invicem destruunt, neque ulla re adversantur, aut vel prope destruunt. Ex eodem quippe affectu et animo, eademque regula patrem odio habeat amando inimicum, qui nec inimicum ulciscatur, neque patrem plus Christo vereatur. In illo quidem verbo odium resecat et voluntatem inferendi mala, in hoc vero nimiam in conjunctos reverentiam, dum hæc salutis officiat. Si ergo infidelis cuiquam pater aut filius aut frater extiterit, atque horum quilibet fidei vitæque in cœlis consequendæ impedimentum præstiterit; huic ne consentiat, aut cum illo concordiam habeat, sed spiritalis inimicitiae causa carnalem necessitudinem diluat.

XXIII. Rem arbitrator litis esse contestationem. Hinc quidem videatur astans pater dicere : « Ego te prosceminavi, enutrivî; sequere me, pariterque inique age, nec Christi legi obsequere, » ac quidquid aliud vir blasphemus et mortuus natura dixerit. Aliunde vero audi Salvatorem : « Ego te regeneravi, qui male a mundo mortis victima fuisses genitus : in libertatem asserui, sanavi, redemi. Ego Dei boni patris tibi vultum ostendam : noli patrem vocare super terram : mortui sepeliant mortuos : tu vero me sequere; sublimem enim ducam in requiem arcanorum, et quæ nemo eloqui queat, bonorum; quæ oculus non vidit, nec auris audiat, nec in cor hominis ascenderunt <sup>c</sup>, in quæ desiderant angeli prospicere, et videre quæ præparavit Deus bona sanctis seque diligentibus filiis <sup>d</sup>. Ego nutritius tuus, qui meipsum panem præbeam, quem qui gustaverit, nemo adhuc mortis periculum faciet; qui fundam quotidie potum immortalitatis. Ego magister cœlo celsioris doctrinæ ac disciplinæ. Pro te cum morte certamen desudavi, ac cujus reus pœnæ eras ob patrata delicta Deoque negatam fidem et incredulitatis crimen, ego exsolvi. » Qui hos utrinque sermo-

νον, καὶ πρὸς ἐκείνην ὡσπερ κάτοπτρον κοσμῶντα καὶ ῥυθμίζοντα τὴν ψυχὴν, καὶ πάντα διὰ πάντων ὁμοίως διατεθέντα.

præstatur ut Salvatorem sequatur, qui illius ab omni immunem vitam colat ac perfectionem, quique in illam velut speculum contuendo animum mores prorsus induat.

ΚΒ'. « Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν· Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅς ἂν ἀφῆ τὰ ἴδια, καὶ γονεῖς καὶ ἀδελφοὺς, καὶ χρήματα ἕνεκεν ἐμοῦ καὶ ἕνεκεν τοῦ Ευαγγελίου, ἀπολήψεται ἑκατομπλάσιονα. » Ἀλλὰ μηδὲ τοῦθ' ὑμᾶς ἐπιταρασσέτω, μηδὲ τὸ ἔτι σκληρότερον ἀλλαγῶ ταῖς φωναῖς ἐξενηνεγμένον, « Ὅς οὐ μισεῖ πατέρα καὶ μητέρα, καὶ παῖδας, προσέτι δὲ καὶ τὴν ψυχὴν ἑαυτοῦ, ἐμὸς μαθητὴς εἶναι οὐ δύναται. » Οὐ γὰρ εἰσηγεῖται μῖσος καὶ διάλυσιν ἀπὸ τῶν φιλιτάτων ὁ τῆς εἰρήνης Θεός, ὃ γε καὶ τοὺς ἐχθροὺς ἀγαπᾷν παραινῶν. Εἰ δὲ τοὺς ἐχθροὺς ἀγαπητέον, ἀνάλογον ἀπ' ἐκείνων ἀνιόντι καὶ τοὺς ἐγγυτάτω γένους· ἢ εἰ μισητέον τοὺς πρὸς αἵματος, πολὺ μᾶλλον τοὺς ἐχθροὺς ἀποβάλλεσθαι κατιῶν ὁ λόγος διδάσκει. Ὡστε ἀλλήλους ἀναιροῦντες ἐλέγχουσιν· ἂν οἱ λόγοι. Ἀλλ' οὐδ' ἀναιροῦσιν, οὐδ' ἐγγύς· ἀπὸ γὰρ τῆς αὐτῆς γνώμης καὶ διαθέσεως καὶ ἐπὶ τῷ αὐτῷ ὄρω πατέρα μισοῖη τις ἂν ἐχθρὸν ἀγαπῶν, ὁ μήτε ἐχθρὸν ἀμυνόμενος, μήτε πατέρα Χριστοῦ πλέον αἰδούμενος. Ἐν ἐκείνῳ μὲν γὰρ τῷ λόγῳ μῖσος ἐκκόπτει καὶ κακοποιῖαν, ἐν τούτῳ δὲ τὴν πρὸς τὰ σύντροφα δυσωπίαν, εἰ βλάπτει πρὸς σωτηρίαν. Εἰ γοῦν ἄθεος εἴη τινὲ πατὴρ, ἢ υἱός, ἢ ἀδελφός, καὶ κώλυμα τῆς πίστεως γένοιτο, καὶ ἐμπόδιον τῆς ἀνωζωΐας, τούτῳ μὴ συμφερέσθω, μηδὲ ὁμονοεῖτω, ἀλλὰ τὴν σαρκικὴν οἰκειότητα διὰ τὴν πνευματικὴν ἐχθραν διαλυσάτω.

ΚΓ'. Νόμισον εἶναι τὸ πρᾶγμα διαδικασίαν. Ὁ μὲν πατὴρ σοι δοκεῖτω παρεστῶς λέγειν· « Ἐγὼ ἔσπειρα καὶ ἔθρεψα· ἀκολούθει μοι, καὶ συναδίκει, καὶ μὴ πείθου τῷ Χριστοῦ νόμῳ. » καὶ ὅσα ἂν εἴποι βλάσφημος ἄνθρωπος καὶ νεκρὸς τῇ φύσει. Ἐτέρωθεν δὲ ἄκουε τοῦ Σωτῆρος· « Ἐγὼ σε ἀνεγέννησα· κακῶς ὑπὸ κόσμου πρὸς θάνατον γεγεννημένον· ἠλευθέρωσα, ἰασάμην, ἐλυτρωσάμην. Ἐγὼ σοι δεῖξω Θεοῦ πατρὸς ἀγαθοῦ πρόσωπον· μὴ κάλει σεαυτῷ πατέρα ἐπὶ γῆς· οἱ νεκροὶ τοὺς νεκροὺς θαπτέτωσαν· σὺ δὲ μοι ἀκολούθει· ἀνάξω γὰρ σε εἰς ἀνάπαυσιν ἀρρήτων καὶ ἀλέκτων ἀγαθῶν, ἃ μὴ ὀφθαλμὸς εἶδε, μήτε οὖς ἤκουσε, μήτε ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπων ἀνέβη, εἰς ἃ ἐπιθυμοῦσιν ἄγγελοι παρακύψαι, καὶ ἰδεῖν ἅπερ ἡτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἁγίοις ἀγαθὰ καὶ τοῖς φιλοῦσιν αὐτὸν τέκνοις. Ἐγὼ σου τροφεὺς, ἄρτον ἐμαυτὸν διδοὺς, οὗ γευσάμενος οὐδεὶς ἔτι πείραν θανάτου λαμβάνει, καὶ πόμα καθ' ἡμέραν ἐνδοῖδους ἀθανασίας. Ἐγὼ διδάσκαλος ὑπερουρανίων παιδευμάτων· ὑπὲρ σοῦ πρὸς τὸν θάνατον διηγωνισάμην καὶ τὸν σὸν ἐξέτισα θάνατον, ὃν ὤφειλες ἐπὶ τοῖς προημαρτημένοις καὶ τῇ πρὸς Θεὸν ἀπιστία. » Τούτων τῶν λόγων ἑκατέρωθεν διακούσας, ὑπὲρ σεαυτοῦ δίκασον, καὶ τὴν ψῆφον ἐνεγκε τῇ σουτοῦ σωτη-

ρίξ. Κἄν ἀδελφός ὁμοία λέγῃ, κἄν τέκνον, κἄν γυνή, κἄν ὄστισοῦν, πρὸ πάντων ἐν σοὶ Χριστὸς ὁ νικῶν ἔστω· ὑπὲρ σοῦ γὰρ ἀγωνίζεται.

ΚΔ'. Δύνασαι καὶ τῶν χρημάτων ἐπίπροσθεν εἶναι. Φράσον· «Ναὶ οὐκ ἀπάγει με Χριστὸς τῆς κτήσεως, ὁ Κύριος οὐ φθονεῖ.» Ἄλλ' ὁρᾷς σεαυτὸν ἠττώμενον ὑπ' αὐτῶν καὶ ἀνατρεπόμενον; Ἄφες, ρίψον, μίσησον, ἀπόταξαι, φύγε. «Κἄν ὁ δεξιός σου ὀφθαλμὸς σκανδαλίξῃ σε, » ταχέως «ἐκκοψὸν αὐτόν.» Αἰρετώτερον ἑτεροφθάλμῳ βασιλεία Θεοῦ, ἢ ὀλοκλήρῳ τὸ πῦρ. Κἄν χεὶρ, κἄν ποῦς, κἄν ἡ ψυχὴ, μίσησον αὐτήν. Ἄν γὰρ ἐνταῦθα ἀπόληται ὑπὲρ Χριστοῦ, ἐκεῖ ζωογονήσεται.

ΚΕ'. Ταύτης δὲ ὁμοίως ἔχεται τῆς γνώμης καὶ τὸ ἐπόμενον· «Νῦν ἐν τῷ καιρῷ τούτῳ ἀγροὺς καὶ χρήματα καὶ οἰκίας καὶ ἀδελφοὺς μὴ ἔχειν μετὰ διωγμῶν. «Οὔτε γὰρ ἀχρημάτους, οὔτε ἀνεστίους, οὔτε ἀναδέλφους ἐπὶ τὴν ζωὴν καλεῖ, ἐπεὶ καὶ πλουσίους κέκληκεν· ἀλλ' ὅν τρόπον προειρήκαμεν, καὶ ἀδελφοὺς κατ' αὐτόν, ὡς περ Πέτρον μετ' Ἀνδρέου, καὶ Ἰάκωβον μετὰ Ἰωάννου τοῦ Ζεβεδαίου παῖδας, ἀλλ' ὁμονοοῦντας ἀλλήλοις τε καὶ Χριστῷ. Τὸ δὲ «μετὰ διωγμῶν» ταῦτα ἕκαστα ἔχειν ἀποδοκιμάζει. Διωγμὸς δὲ ὁ μὲν τις ἐξωθεν περιγίνεται, τῶν ἀνθρώπων ἢ δι' ἔχθραν, ἢ διὰ φθόνον, ἢ διὰ φιλοκέρδειαν, ἢ κατ' ἐνέργειαν διαβολικὴν τοῦς πιστοῦς ἐλαυνόντων· ὁ δὲ χαλεπώτατος ἐνδοθεν ἔστι διωγμὸς, ἐξ αὐτῆς ἐκάστῳ τῆς ψυχῆς προπεμπόμενος, λυμαινομένης ὑπὸ ἐπιθυμιῶν ἀθέων καὶ ἡδονῶν ποικίλων καὶ φαύλων ἐλπίδων καὶ φθαρτῶν ὀνειροπολημάτων· ὅταν αἰεὶ τῶν πλειόνων ὀρεγομένη, καὶ λυσιπῶσα ὑπὸ ἀγρίων ἐρώτων, καὶ φλεγόμενη καθάπερ κέντροις ἢ μύωφι τοῖς προκειμένοις αὐτῇ πάθει, ἐξαιμάσσεται πρὸς σπουδᾶς μανιώδεις καὶ ζωῆς ἀπόγνωσιν καὶ Θεοῦ καταφρόνησιν. Οὗτος ὁ διωγμὸς βαρύτερος καὶ χαλεπώτερος, ἐνδοθεν ὀρμώμενος, αἰεὶ συνῶν, ὅν οὐδὲ ἐκφυγεῖν ὁ διωκόμενος δύναται· τὸν γὰρ ἐχθρὸν ἐν ἑαυτῷ περιάγει πανταχοῦ. Οὔτω καὶ πύρωσις, ἢ μὲν ἐξωθεν προσπίπτουσα δοκιμασίαν κατεργάζεται, ἢ δὲ ἐνδοθεν θάνατον διαπράττεται. Καὶ πόλεμος, ὁ μὲν ἐπακτὸς ῥαδίως καταλύεται, ὁ δὲ ἐν τῇ ψυχῇ μέχρι θανάτου παραμετρεῖται. Μετὰ διωγμοῦ τοιοῦτου πλοῦτον εἴαν ἔχῃς τὸν αἰσθητὸν, κἄν ἀδελφοὺς τοῦς πρὸς αἵματος καὶ τὰ ἄλλα ἐνέχυρα, κατάλιπε τὴν τούτων παγκτησίαν τὴν ἐπὶ κακῷ, εἰρήνην σεαυτῷ παράσχες, ἐλευθερώθητι διωγμοῦ μακροῦ, ἀποστράφητι πρὸς τὸ Εὐαγγέλιον ἀπ' ἐκείνων, ἐλοῦ τὸν Σωτῆρα πρὸ πάντων, τὸν τῆς σῆς συνήγορον καὶ παράκλητον ψυχῆς, τὸν τῆς ἀπείρου πρύτανιν ζωῆς. «Τὰ γὰρ βλεπόμενα πρόσκαιρα· τὰ δὲ μὴ βλεπόμενα αἰώνια.» Καὶ ἐν μὲν τῷ παρόντι χρόνῳ ὠκύμορα καὶ ἀθέβαια, ἐν τῷ ἐρχομένῳ δὲ ζωὴ ἔστιν αἰώνιος.

Et in praesenti quidem ☒ tempore caduca sunt est vita.

☒ P. 939 ED. POTTER. ☒ P. 940 ED. POTTER. <sup>a</sup> Matth. v, 29. <sup>b</sup> Marc. xx, 50. <sup>c</sup> II Cor v, 18.

nes audias, pro te ipse esto iudex, inque tuæ rem salutis ferto sententiam. Et si frater similia loquatur, et si filius, et si uxor, et si quivis alius, ante ☒ omnes Christus in te vincat; quippe ejus ille gratia in arenam descendat.

XXIV. Potes et pecuniis opponere. Dicitō : « Sane non vetat Christus ne possessiones habeam, non invidet Dominus. » At vides illarum te vinci libidine, et a mentis statu ea te dimoveri? Dimitte, projice, odio habe, abrenuntia, fuge. « Et si dexter oculus scandalizat te, » quam primum « crue eum <sup>a</sup>. » Melius est cum unoculo regnum Dei, quam integro ignis. Sive sit manus, sive pes, sive anima, habe odio. Si enim hic Christi causa etiam pereat, futuro ævo ad vitam reparandam exspecta.

**342** XXV. Hunc sensum habent et quæ sequuntur : « Nunc, in tempore hoc, agros, pecuniam, domos et fratres non habere cum persecutionibus <sup>b</sup>. » Neque enim vocat ad vitam qui pecunia carcant, qui sine lare et tecto, qui fratres nullos habeant, cum vocaverit etiam divites; sed, ut supra diximus, fratres quoque illius cultos moribus, veluti Petrum et Andream, necnon Jacobum et Joannem Zebedæi filios; verum inter se concordēs et cum Christo. Cæterum singula hæc « cum persecutionibus » habere non probat. Persecutio vero alia quidem forinsecus obtingit, persecuentibus hominibus fideles et vel inimicitiae causa, vel invidiæ, vel lucri, vel suggestionē diabolica. At gravissima persecutio est, quæ oritur intrinsecus ex ipsa cujusque anima, depravata impiis desideriis variisque voluptatibus, necnon improba spe inanibusque insomniis; quæ plura semper habendi cupiditate et ferinis amoribus rabida, æstuansque, objectis velut stimulis aculeisque, affectibus, ac libidinibus, cruentetur ad furiosa studia, ad desperandam salutem Deique spretionem. Persecutio hæc gravior est et acerbior, ex animo ipso prorumpens, semperque præsens, quam nec evitare potest qui illa appetitur : quippe qui hostem omni loco in se ipse circumferat. Similiter etiam quæ extrinsecus adhibetur, incensio ac tentatio, probationem operatur; quæ vero intrinsecus oritur, mortem inducit. Bellum quoque accidentario ac velut casu externo agente conflatum, facile dissolvitur; quod autem ipsi animo inest, ad mortem usque extenditur. Cum tali igitur persecutione si carnales divitias habeas, si fratres carnales et alia pignora; omnem hanc possessionem censumque in malum cedentem relinque, tibi ipse pacem præbe, prolixa liberare persecutione, ad Evangelium ab illis convertere, præ omnibus Salvatorem elige, tuæ patronum ac solatium animæ, nullumque finem habituræ præbitorem vitæ. « Quæ enim videntur, temporalia sunt; quæ autem non videntur, æterna <sup>c</sup>. »

nullaque firmitate fulta; in futuro autem æterna

XXVI. « Erunt primi novissimi, et novissimi, primi <sup>a</sup>. » Multa hic locus habet reconditoris sensus, et quæ egeant explicatione; non tamen de illo inpræsentiarum vertitur quæstio. Non enim ad solos divites spectat, sed ad omnes plane homines qui fidei semel nomen dedere. Itaque huic modo supersedeamus quæsito: quod autem subjectum argumento est ita demonstratum arbitror, ut satisfactum sit datæ fidei; quod nempe Salvator ad ipsas divitias quod attinet longeque copiosam substantiam, divites nullo modo excluserit aut eis salutem intercluserit, si modo possint ac velint divinis inclinare mandatis, vitamque suam rebus temporaneis præferant, necnon fixis in Dominum luminibus, ejus ut boni gubernatoris nutum avida exspectatione attendant, quid velit, quid jubeat, quid mandet, quam suis nautis dat tesseram; quo tandem et unde cursum navigationis intendat. Quid enim peccat aliquis aut nocet, quod ante fidem susceptam animum adhibens ususque parcimonia, quantæ sufficiant ad honestam vitæ sustentationem sibi facultates paravit? aut, quod etiam a culpa remotius est, si statim a Deo præbente animam, in domum ejusmodi hominum genusque copiosum inductus est, potens scilicet pecunia et divitiis præstans? Si enim ejectus vita est, quod non sponte sua inter divitias natus est, injuriam certe a Deo Creatore patitur, temporaria quidem prosperitate donatus, vita autem æterna privatus. Quorsum vero prorsus opus erat opes e terra pullulare, si mortem important ejusque auctores existunt? Si quis tamen, quibus fultus divitiis est, de potentia decedere animumque flectere potest; et modeste sapere atque sobrius esse, Deumque unum quærere ac Deum anhelare, et cum Deo conversationem habere: hic pauper præsto mandatis est, liber, invictus, nulla laborans ægritudine, nullo ex pecuniis vulnere. Sin minus, « facilius camelus per acum ingredietur, quam dives ejusmodi intrabit in regnum cælorum <sup>b</sup>. » Porro etiam altius quidpiam significet camelus, per arctam ac coangustatam viam antevergens divitem; quod Salvatoris mysterium in Expositione principiorum et theologiæ condiscere licet.

XXVII. Verum exponamus primum de parabola quod illius conspicuum est, et cujus gratia dicta fuit. Doceat locupletes haud negligendam salutem, quasi ejus jam spes omnis illis sublata sit; nec vero rursus opes pelago mergendas aut improbandas, quasi ✕ vitæ insidiantes et inimicas: sed descendum, quomodo quave ratione illis utendum, et ut vita comparanda sit. Nam quia non omnino perit quis, timens quia dives sit, nec omnino salvus est, ea fiducia ac spe, qua se salvum fore confidit:

✕ P. 941 ED. POTTER. <sup>a</sup> Marc. x, 51. <sup>b</sup> Ibid. 25.

(28) Σοφισμὸν. Seu σαφητισμὸν, « explicationem, dilucidationem. »

(29) Καὶ θεολ. Hujus libri mentio habetur Strom.

ΚΓ'. « Ἔσονται οἱ πρῶτοι ἔσχατοι, καὶ οἱ ἔσχατοι πρῶτοι. » Τοῦτο πολύχρον μὲν ἐστὶ κατὰ τὴν ὑπόνοιαν καὶ τὸν σοφισμὸν (28), οὐ μὴν ἐν γὰρ τῷ παρόντι τὴν ζήτησιν ἀπαιτεῖ. Οὐ γὰρ μόνον ῥέπει πρὸς τοὺς πολυκτῆμονας, ἀλλ' ἀπλῶς πρὸς ἅπαντας ἀνθρώπους, τοὺς πίστει καθάπαξ ἑαυτοὺς ἐπιδιδόντας. Ὡστε τοῦτο μὲν ἀνακείσθω τὰ νῦν· τὰ δὲ γὰρ προκείμενον ἡμῖν οἶμαι μηδὲν τι ἐνδεέστερον τῆς ἐπαγγελίας δεδειχθαι, ὅτι τοὺς πλουσίους οὐδένα τρόπον ὁ Σωτὴρ κατ' αὐτόν γὰρ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν περιβολὴν τῆς κτήσεως ἀποκλείει, οὐδ' αὐτοῖς ἀποτετάφρευκε τὴν σωτηρίαν, εἰ γὰρ δύναιτο καὶ βούλονται ὑποκύπτειν τὴν ἑαυτῶν ζωὴν, τοῦ Θεοῦ ταῖς ἐντολαῖς, καὶ τῶν προσκαίρων προτιμῶν καὶ βλέπειν πρὸς τὸν Κύριον ἀτενεῖ τῷ βλέμματι, καθάπερ εἰς ἀγαθοῦ κυβερνήτου νεῦμα δεδορκότες, τί βούλεται, τί προστάσσει, τί σημαίνει, τί δίδωσι τοῖς αὐτοῦ ναύταις τὸ σύνθημα, ποῦ καὶ πόθεν τὸν ὄρμον ἐπαγγέλλεται. Τί γὰρ ἀδικεῖ τις, εἰ προσέχων τὴν γνώμην, καὶ φειδόμενος πρὸ τῆς πίστεως, βίον ἱκανὸν συνελέξατο; ἢ καὶ τὸ τοῦτου μᾶλλον ἀνέγκλητον, εἰ εὐθύς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τὴν ψυχὴν νέμοντος, εἰ οἶκον τοιούτων ἀνθρώπων εἰσφύκισθη γένος ἀμφιλαφές, τοῖς χρήμασιν ἰσχύον καὶ τῷ πλούτῳ κρατούν; Εἰ γὰρ διὰ τὴν ἀκούσιον ἐν πλούτῳ γένεσιν ἀπελήλατο ζωῆς, ἀδικεῖται μᾶλλον ὑπὸ τοῦ γειναμένου Θεοῦ, προσκαίρου μὲν ἡδουπαθείας κατηξιωμένος, αἰδίου δὲ ζωῆς ἀπεστερημένος. Τί δὲ ὅπως πλοῦτον ἐχρῆν ἐκ γῆς ἀνατεῖλαι ποτε, εἰ χορηγός καὶ πρόξενός ἐστι θανάτου; Ἄλλ' εἰ δύναται τις ἐνδοτέρῳ τῶν ὑπαρχόντων κάμπτειν τῆς ἐξουσίας, καὶ μέτρια φρονεῖν, καὶ σωφρονεῖν, καὶ Θεὸν μόνον ζητεῖν, καὶ Θεὸν ἀναπνεῖν, καὶ Θεῷ συμπολιτεύεσθαι, πτωχὸς οὗτος παρέστηκε ταῖς ἐντολαῖς, ἐλεύθερος, ἀήττητος, ἄνοσος, ἄτρωτος ὑπὸ χρημάτων. Εἰ δὲ μή, « θᾶπτον κάμηλος διὰ βελόνης εἰσπελεύσεται, ἢ ὁ τοιοῦτος πλούσιος ἐπὶ τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ παρελεύσεται. » Σημαινέτω μὲν οὖν τι καὶ ὑψηλότερον ἢ κάμηλος, διὰ στενῆς ὁδοῦ καὶ τεθλιμμένης φθάνουσα τὸν πλοῦσιον, ὅπερ ἐν τῇ ἀρχῶν (29) καὶ θεολογίας ἐξηγήσει μυστήριον τοῦ Σωτῆρος ὑπάρχει μαθεῖν.

ΚΖ'. Οὐ μὴν ἀλλὰ τό γὰρ φαινόμενον πρῶτον, καὶ δι' ὃ λέλεκται, τῆς παραβολῆς παρεχέσθω. Διδασκέτω τοὺς εὐποροῦντας ὡς οὐκ ἀμελητέον τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας, ὡς ἤδη προκατεγνωσμένους, οὐδὲ καταποντιστέον (30) αὖ πάλιν τὸν πλοῦτον, οὔτε καταδικαστέον ὡς τῆς ζωῆς ἐπίβουλον καὶ πολέμιον· ἀλλὰ μαθητέον τίνα τρόπον καὶ πῶς πλούτῳ χρηστέον, καὶ τὴν ζωὴν κτητέον. Ἐπειδὴ γὰρ οὔτε ἐκ παντὸς ἀπόλλυται τις, ὅτι πλουτεῖ δεδιώς, οὔτε ἐκ παντὸς σώζεται θαρρῶν καὶ πιστεύων ὡς σωθήσε-

1, 3. FELL.

(30) Καταποντιστέον. Respicit Cratetis philosophi historiam, quam vide in Diogene Laertio.

ται· φέρε σκεπτόν ἦν τινα τὴν ἐλπίδα αὐτοῖς ὁ Ἄ  
 Σωτὴρ ὑπογράφει, καὶ πῶς ἂν τὸ μὲν ἀνέλπιστον  
 ἐχέγγυον γένοιτο, τὸ δὲ ἐλπισθὲν εἰς κτῆσιν ἀφι-  
 κοίτο. Φησὶν οὖν ὁ διδάσκαλος, τίς ἢ μέγιστη τῶν  
 ἐντολῶν, ἠρωτημένος· « Ἀγαπήσεις τὸν Κύριον τὸν  
 Θεόν σου ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς  
 δυνάμεώς σου. » Ταύτης μείζω μηδεμίαν ἐντολήν εἴ-  
 ναι· καὶ μάλα εἰκότιος· καὶ γὰρ καὶ περὶ τοῦ πρώτου  
 καὶ περὶ τοῦ μεγίστου παρήγγελται, αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ,  
 Πατρὸς ἡμῶν, δι' οὗ καὶ γέγονε καὶ ἔστι τὰ πάντα,  
 καὶ εἰς ὃν τὰ σωζόμενα πάλιν ἐπανέρχεται. Ὑπὸ  
 τούτου τοίνυν προαγαπηθέντας καὶ τοῦ γενέσθαι τυ-  
 χόντας οὐχ ὅσιον ἄλλοτι πρᾶσβύτερον ἄγειν καὶ τι-  
 μιώτερον· ἐκτίνοντας μόνην τὴν χάριν ταύτην μι-  
 κρὰν ἐπὶ μέγιστοις, ἄλλο δὲ μηδοτιοῦν ἔχοντας ἀνεν-  
 δεεῖ καὶ τελείῳ Θεῷ πρὸς ἀμοιβὴν ἐπινοῆσαι· αὐτῷ B  
 δὲ τῷ ἀγαπᾶν τὸν Πατέρα εἰς οἰκείαν ἰσχὺν καὶ δύ-  
 ναμιν, ἀφθαρσίαν, νομιζομένους. Ὅσον γὰρ ἀγαπᾶ  
 τις τὸν Θεόν, τοσούτῳ καὶ πλεόν ἐνδοτέρῳ τοῦ Θεοῦ  
 παραδύεται.

ΚΗ'. Δευτέραν δὲ τάξει, καὶ οὐδὲν τι μικροτέραν  
 ταύτης εἶναι λέγει, τὸ « Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου  
 ὡς σεαυτόν » οὐκοῦν τὸν Θεόν ὑπὲρ σεαυτόν. Πυ-  
 θανομένου δὲ τοῦ προσδιαλεγομένου, « Τίς ἐστὶ μου  
 πλησίον; » οὐ τὸν αὐτὸν τρόπον Ἰουδαίοις προωρί-  
 σατο τὸν πρὸς αἵματος, οὐδὲ τὸν πολίτην, οὐδὲ τὸν  
 προσήλυτον, οὐδὲ τὸν ὁμοίως περιτετευμένον, οὐδὲ  
 τὸν ἐνὶ καὶ ταύτῳ νόμῳ χρώμενον· ἀλλὰ ἄνωθεν κα-  
 ταβαίνοντα ἀπὸ Ἱερουσαλήμ ἄγει τῷ λόγῳ τινὰ εἰς C  
 Ἱεριχὼ, καὶ τοῦτον δείκνυσιν ὑπὸ ληστῶν συγκεκεντη-  
 μένον, ἐρριμμένον ἠμίθνητα ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, ὑπὸ ἰερέως  
 παροδευόμενον, ὑπὸ Λευῖτου παρορούμενον, ὑπὸ δὲ  
 τοῦ Σαμαρίτου τοῦ ἐξωνειδισμένου καὶ ἀφωρισμένου  
 κατελευόμενον· ὅς οὐχὶ κατὰ τύχην, ὡς ἐκεῖνοι παρ-  
 ῆλθον, ἀλλ' ἦκεν ἐσκευασμένος ὢν ὁ κινδυνεύων  
 ἐδεῖτο, οἶον, ἔλαιον, ἐπιδέσμους, κτῆνος, μισθὸν τῷ  
 πανδοχεῖ, τὸν μὲν ἤδη διδόμενον, τὸν δὲ προσυπισχνού-  
 μενον. « Τίς, ἔφη, τούτων γέγονε πλησίον τῷ τὰ  
 δεινὰ παθόντι; » Τοῦ δὲ ἀποκρινομένου, « Ὁ τὸν  
 ἔλεον πρὸς αὐτὸν ἐπιδειξάμενος· Καὶ σὺ τοίνυν, πο-  
 ρευθεὶς, οὕτω ποιεῖ, ὡς τῆς ἀγάπης βλαστανούσης εὐ-  
 ποιίαν.

ΚΘ'. Ἐν ἀμφοτέραις μὲν οὖν ταῖς ἐντολαῖς ἀγάπην  
 εἰσηγεῖται· τάξει δ' αὐτὴν διήρηκε. Καὶ ὅπου μὲν τὰ D  
 πρωτεῖα τῆς ἀγάπης ἀνάπτει τῷ Θεῷ, ὅπου δὲ τὰ  
 δευτερεῖα νέμει τῷ πλησίον. Τίς δ' ἂν ἄλλος εἴη  
 πλὴν αὐτοῦ ὁ Σωτὴρ; ἢ τίς μᾶλλον ἡμᾶς ἐλεήσας  
 ἐκεῖνου, τοὺς ὑπὸ τῶν κοσμοκρατόρων τοῦ σκότους  
 ὀλίγου τεθνατωμένους τοῖς πολλοῖς τραύμασι, φό-  
 βοις, ἐπιθυμίαις, ὀργαῖς, λύπαις, ἀπάταις, ἡδοναῖς;  
 Τούτων δὲ τῶν τραυμάτων μόνος ἰατρὸς Ἰησοῦς, ἐκ-  
 κόπτων ἄρδην τὰ πάθη πρόρριζα· οὐχ ὥσπερ ὁ νό-  
 μος ψιλὰ τὰ ἀποτελέσματα, τοὺς καρποὺς τῶν πονη-  
 ρῶν φυτῶν, ἀλλὰ τὴν ἀξίνην τὴν ἑαυτοῦ πρὸς τὰς  
 ρίζας τῆς κακίας προσαγαγών. Οὗτος ὁ τὸν οἶνον (31)

✠ P. 942 ED. POTTER. a Matth. xii, 36, 37, 38. b Matth. xii, 59. c Luc. x, 29. d Ibid. 36, 37.

(31) Οἶνον. Respicit Luc. x, 34.

age consideremus, quam illis spem Salvator præ-  
 scribat; et qua item ratione quod extra spem fore  
 videtur, pignoris loco fiat, quodque illa nititur, in  
 adeptionem evadat. Ait igitur magister, interroga-  
 tus, quod sit maximum mandatorum, « Diliges Do-  
 minum Deum ex tota anima tua, et ex tota virtute  
 tua a. » Hoc nullum esse majus mandatum; et jure  
 quidem optimo: nam et de primo maximoque la-  
 tum mandatum est, de ipso nimirum Deo, Patre  
 nostro, per quem facta sunt atque existunt omnia,  
 et ad quem rursus revertuntur quæ fiunt salva. Ab  
 hoc igitur ante dilectos et conditos, nefas aliud  
 quidvis antiquius ducere ac præstantius, quam ut  
 hanc duntaxat exiguam gratiam maximorum mu-  
 nerum grata vice referamus, cum nihil aliud excogi-  
 tari possit, quod nullius egentis ac perfecto Deo re-  
 pendendi a nobis possit; ipsaque ea ratione qua Pa-  
 trem diligimus, quanta virtus ac facultas est, in-  
 corruptionis munus consequamur. Quanto enim  
 quis amplius Deum diligit, tanto in Deum intimius  
 quasi pervadit.

343 XXVIII. Alterum autem ordine, nec quid-  
 quam priore minus ait esse mandatum: « Diliges  
 proximum tuum sicut teipsum b. » Ergo Deum su-  
 pra teipsum. Percontante autem eo, quocum illi  
 sermo: « Et quis est meus proximus c? » non eodem  
 modo, quo Judæi, definivit proximum, id est con-  
 sanguineum, civem, proselytum, aut qui similiter  
 circumcisis sit, vel una eademque lege utitur; sed  
 hominem inducit, qui procul ab Jerusalem descen-  
 dat in Jericho: huncque ostendit a latronibus con-  
 fossum, projectum semivivum in via; quem sacer-  
 dos prætereat, levites despiciat; Samaritanus vero  
 (spretus ille ac segregatus) misericordia impertiat:  
 venit autem non casu ut illi secus locum transiens,  
 sed illis instructus quæ sic versanti in periculo ac  
 laboranti opus erant, puta oleo, alligaturis, jumen-  
 to; qui mercedem stabulario partim tribuat, partim  
 se daturum polliceatur. « Quis horum, inquit, fuit  
 proximus ejus, qui dira passus est? » Illoque re-  
 spondente, « Qui fecit misericordiam in illum, Et  
 tu, inquit, vade, et fac similiter d; » quod videli-  
 cet charitas beneficentiæ parens sit.

XXIX. In utroque igitur mandato charitatem do-  
 cumento tradit, ordine tamen ambo hæc distinxit:  
 primasque charitatis partes Deo ascribit, secundas  
 vero proximo tribuit. Quis vero alius fuerit quam  
 ipse Salvator? aut quis illo majorem nobis miseri-  
 cordiam ✠ impendit, a mundi scilicet rectoribus te-  
 nebrarum vix non multis vulueribus, terroribus,  
 desideriiis, furoribus, mœroribus, fraudibus, volu-  
 ptatibus enecatis atque extinctis? Horum porro  
 vulnerum medicus solus est Jesus, qui radicitus vi-  
 tia prorsus excindat, non sicut lex nuda effecta  
 (pravarum fructus plantarum), sed qui ipse suam  
 securim malitiæ radicibus admoverit. Hic est, qui



vinum (sanguinem vitis Davidicæ) sauciis animabus infudit; qui ex visceribus Spiritus oleum adhibuit, abundantiorique largitate tribuit. Hic est qui sanitatis salutisque alligaturas, charitatem, fidem, spem insolubiles effecit. Hic est qui angelos et principatus et potestates, ut nobis ministerio fungantur, sub magna mercede subiecit; nam et ipsi liberabuntur a mundi vanitate in revelatione gloriæ filiorum Dei. Hanc igitur æque diligere oportet ac Deum: diligit autem Christam, qui facit ejus voluntatem, servatque illius mandata. « Non enim omnis qui dicit mihi: Domine, Domine, intrabit in regnum cælorum, sed qui facit voluntatem Patris mei <sup>a</sup>. » Et: « Quid me dicitis, Domine, Domine, et non facitis quæ dico <sup>b</sup>? » Et: « Vos beati qui videtis et auditis, quæ nec justis, nec prophetæ viderunt <sup>c</sup>; » modo tamen feceritis ea quæ dico.

XXX. Primus igitur hic est, qui Christum diligit; secundus ille, qui ejus fideles honori habet ac colit. Quod enim in discipulum quis egerit, hoc in se Dominus factum accipit, ac quidquid illud est sibi ascribit. « Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi. Esurivi enim, et dedistis mihi manducare; sitivi, et dedistis mihi bibere; hospes eram, et collegistis me; nudus, et cooperuistis me; infirmus, et visitastis me; in carcere eram; et venistis ad me. Tunc respondebunt ei justis, dicentes: Domine, quando te vidimus esurgentem, et pavimus te; et sitientem, et dedimus tibi potum? Quando autem te vidimus hospitem, et collegimus? et nudum, et cooperuimus? aut quando te vidimus infirmum, et visitavimus? aut in carcere, et venimus ad te? Et respondens rex dicet illis: Amen dico vobis, quandiu fecistis uni ex his fratribus meis minimis, mihi fecistis. » Rursus vero e contrario, ad eos qui hæc non præbuerunt: « Amen dico vobis, quandiu non fecistis uni ex his minimis, nec mihi fecistis <sup>d</sup>. » Alio item loco: « Qui vos recipit, me recipit; qui vos non recipit, me spernit <sup>e</sup>. »

XXXI. Hos vocat et filios et pueros et infantes et amicos, et parvulos in præsentia, si cum futura illorum in cælis magnitudine conferantur. « Ne contemnatis, inquit, unum ex <sup>✕</sup> his pusillis; angeli enim eorum semper vident faciem Patris mei, qui est in cælis <sup>f</sup>. » Alio quidem loco: « Nolite timere, pusillus grex: complacuit enim Patri dare vobis regnum cælorum <sup>g</sup>. » Hac ipsa ratione, etiam Joanne, qui maximus est inter natos mulierum, qui minor est in regno cælorum (suum nimirum discipulum) majorem esse dicit. Ac rursus: « Qui recipit justum aut prophetam in nomine justis aut prophetæ, illius

A (τὸ αἷμα τῆς ἀμπέλου τῆς Δαβὶδ) ἐκχέας ἡμῶν ἐπὶ τὰς τετρωμένας ψυχὰς, ὁ τὸ ἐκ σπλάγγνων Πνεύματος ἔλαιον προσενεγκὼν, καὶ ἐπιδαψιλεύμενος· οὗτος ὁ τοὺς τῆς ὑγείας καὶ σωτηρίας δεσμοὺς ἀλύτους ἐπιδείξας, ἀγάπην, πίστιν, ἐλπίδα· οὗτος ὁ διακονεῖν ἀγγέλους καὶ ἀρχὰς καὶ ἐξουσίας ἡμῖν ὑποτάξας ἐπὶ μεγάλῳ μισθῷ· διότι καὶ αὐτοὶ ἐλευθερωθῆσονται ἀπὸ τῆς ματαιότητος τοῦ κόσμου παρὰ τὴν ἀποκάλυψιν τῆς δόξης τῶν υἱῶν τοῦ Θεοῦ. Τοῦτον οὖν ἀγαπᾶν ἴσα χρῆ τῷ Θεῷ· ἀγαπᾷ δὲ Χριστὸν Ἰησοῦν ὁ τὸ θέλημα αὐτοῦ ποιῶν καὶ φυλάσσων αὐτοῦ τὰς ἐντολάς. « Οὐ γὰρ πᾶς ὁ λέγων μοι, Κύριε, Κύριε, εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἀλλ' ὁ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς μου. » Καί· « Τί με λέγετε, Κύριε, Κύριε, καὶ οὐ ποιεῖτε ἃ λέγω; » B Καί· « Ὑμεῖς μακάριοι οἱ ὁρῶντες καὶ ἀκούοντες, ἃ μὴτε δίκαιοι, μὴτε προφῆται, » ἐὰν ποιῆτε ἃ λέγω.

Α'. Πρῶτος μὲν οὖν οὗτός ἐστιν ὁ Χριστὸν ἀγαπῶν, δεύτερος δὲ ὁ τοὺς εἰς ἐκεῖνον πεπιστευκότας τιμῶν καὶ περιέπων. "Ὁ γὰρ ἂν τις εἰς μαθητὴν ἐργάσῃται, τοῦτο εἰς ἑαυτὸν ὁ Κύριος ἐκδέχεται, καὶ πᾶν ἑαυτοῦ ποιεῖται. « Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς τοῦ κόσμου. Ἐπείνασα γὰρ, καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν· ἐδίψησα, καὶ ἐδώκατέ μοι πιεῖν, καὶ ξένος ἦμην, καὶ συνηγάγετέ με· γυμνὸς ἦμην, καὶ ἐνεδύσατέ με· ἡσθένησα, καὶ ἐπεσκέψασθέ με· ἐν φυλακῇ ἦμην, καὶ ἤλθετε πρὸς μέ. Τότε ἀποκριθήσονται αὐτῷ οἱ δίκαιοι, λέγοντες· Κύριε, πότε σε εἶδομεν πεινῶντα, καὶ ἐθρέψαμεν· ἢ διψῶντα, καὶ ἐποτίσαμεν; Πότε δὲ εἶδομέν σε ξένον, καὶ συνηγάγομεν· ἢ γυμνόν, καὶ περιεβάλομεν; ἢ πότε σε εἶδομεν ἀσθενοῦντα, καὶ ἐπεσκεψάμεθα; ἢ ἐν φυλακῇ καὶ ἤλθομεν πρὸς σέ; Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ βασιλεὺς ἐρεῖ αὐτοῖς· Ἄμην λέγω ὑμῖν, ἐφ' ὅσον ἐποιήσατε ἐνὶ τούτων τῶν ἀδελφῶν μου τῶν ἐλαχίστων, ἐμοὶ ἐποιήσατε. » Πάλιν ἐκ τῶν ἐναντίων πρὸς τοὺς ταῦτα μὴ παρασχόντας· « Ἄμην λέγω ὑμῖν, ἐφ' ὅσον οὐκ ἐποιήσατε ἐνὶ τούτων τῶν ἐλαχίστων, οὐδὲ ἐμοὶ ἐποιήσατε. » Καὶ ἄλλαχού· « Ὁ ὑμᾶς δεχόμενος ἐμὲ δέχεται· ὁ ὑμᾶς μὴ δεχόμενος ἐμὲ ἀθετεῖ. »

ΑΑ'. Τούτους καὶ τέκνα καὶ παιδία, καὶ νήπια, καὶ φίλους ὀνομάζει, καὶ μικροὺς ἐνθάδε ὡς πρὸς τὸ μέλλον ἄνω μέγεθος αὐτῶν· « Μὴ καταφρονήσητε, λέγων, ἐνδὲς τῶν μικρῶν τούτων· τούτων γὰρ οἱ ἄγγελοι διαπαντός βλέπουσι τὸ πρόσωπον τοῦ Πατρὸς μου ἐν οὐρανοῖς. » Καὶ ἐτέρωθι· « Μὴ φοβεῖσθε, τὸ μικρὸν ποίμνιον· ὑμῖν γὰρ ἠὲ δόκησεν ὁ Πατήρ παραδοῦναι τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. » Κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ τοῦ μεγίστου ἐν γεννητοῖς γυναικῶν Ἰωάννου, τὸν ἐλάχιστον ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, τουτέστι τὸν ἑαυτοῦ μαθητὴν, εἶναι μείζω λέγει. Καὶ πάλιν· « Ὁ δεχόμενος δίκαιον ἢ προφῆτην εἰς ὄνομα δικαίου ἢ

✕ P. 943 ED. POTTER. <sup>a</sup> Joan. xiv, 25; Matth. vii, 21. <sup>b</sup> Luc. vi, 40. <sup>c</sup> Matth. xiii, 23. <sup>d</sup> Matth. xxv, 34, seqq. <sup>e</sup> Matth. x, 40; Luc. x, 16. <sup>f</sup> Matth. xviii, 10. <sup>g</sup> Luc. xii, 32; Matth. xi, 11.

προφήτου, τὸν ἐκείνων μισθὸν λήψεται· ὁ δὲ μαθητὴν ποτίσας εἰς ὄνομα μαθητοῦ ποτήριον ψυχροῦ ὕδατος, τὸν μισθὸν οὐκ ἀπολέσει. » Οὐκοῦν οὗτος μόνος ὁ μισθὸς οὐκ ἀπολλύμενός ἐστι. Καὶ αὖθις· « Ποιήσατε ὑμῖν φίλους ἐκ τοῦ μαμμωνᾶ τῆς ἀδικίας, ἵνα, ὅταν ἐκλίπητε, δέξωνται ὑμᾶς εἰς τὰς αἰωνίους σκηνάς· » φύσει μὲν ἅπασαν κτῆσιν ἦν αὐτὸς τις ἐφ' ἑαυτοῦ κέκτηται, οὐκ ἰδίαν οὔσαν ἀποφαίνων. Ἐκ δὲ ταύτης τῆς ἀδικίας ἐνὸν καὶ πράγμα δίκαιον ἐργάσασθαι καὶ σωτήριον, ἀναπαῦσαι τινὰ τῶν ἐχόντων αἰώνιον σκηνήν παρὰ τῷ Πατρὶ. "Ὅρα πρῶτον μὲν, ὡς οὐκ ἀπαιτεῖσθαι σε κεκέλευκεν, οὐδὲ ἐνοχλεῖσθαι περιμένειν, ἀλλ' αὐτὸν ζητεῖν τοὺς εὖ πεισομένους, ἀξίους τε ὄντας τοῦ Σωτῆρος μαθητάς. Καλὸς μὲν οὖν καὶ ὁ τοῦ Ἀποστόλου λόγος· « Ἠλαρὸν γὰρ δότην ἀγαπᾷ ὁ Θεὸς, » χαίροντα τῷ διδόναι, καὶ μὴ φειδόμενον, ὡς σπείροντα, ἵνα (32-3) οὕτω καὶ θερίσῃ, δίχα γογγυσμοῦ καὶ διακρίσεως, καὶ λύπης, καὶ κοινωνοῦντα, ὅπερ ἐστὶν εὐεργεσία ἀγαθὴ (34). Κρείττων δ' ἐστὶ τούτου ὁ τῷ Κυρίῳ λελεγμένος ἐν ἄλλῳ χωρίῳ· « Παντὶ τῷ αἰτοῦντί σε δίδου. » Θεοῦ γὰρ ὄντως ἡ τοιαύτη φιλοδωρεᾶ· οὕτως δὲ ὁ λόγος ὑπὲρ ἅπασάν ἐστι τελειότητα (35), μὴδ' αἰτεῖσθαι περιμένειν, ἀλλ' αὐτὸς ἀναζητεῖν, ὅστις ἄξιός ἐστι παθεῖν.

na hæc omni major est perfectione, ut nec exspectes qui a te efflagitet, sed ipse inquiras quis dignus sit in quem beneficium conferas.

AB'. Ἐπειτα τηλικούτον μισθὸν ὀρίσαι τῆς κοινωνίας, αἰώνιον σκηνήν! ὦ καλῆς ἐμπορίας! ὦ θείας ἀγορᾶς! Ὡνεῖται χρημάτων τις ἀφθαρσίαν, καὶ δοῦς τὰ διολλύμενα τοῦ κόσμου, μονὴν τούτων αἰώνιον ἐν οὐρανοῖς ἀντιλαμβάνει. Πλεῦσον ἐπὶ ταύτην, ἂν σωφρονῆς, τὴν πανήγυριν, ὧ πλοῦσι. Κἂν δέη, περίελθε γῆν ὅλην (36). Μὴ φείσῃ κινδύνων καὶ πόνων, ἵν' ἐνταῦθα βασιλείαν οὐράνιον ἀγοράσῃς. Τί σε λίθοι διαφανεῖς καὶ σμάραγδοι τοσοῦτον εὐφραίνουσι, καὶ οἰκία τροφή πυρὸς, ἢ χρόνου παίγνιον, ἢ σεισμοῦ πάρεργον, ἢ ὕβρισμα τυράννου; ἐπιθύμησον ἐν οὐρανοῖς οἰκῆσαι καὶ βασιλεῦσαι μετὰ Θεοῦ. Ταύτην σοι τὴν βασιλείαν ἄνθρωπος δώσει Θεὸν ἀπομιμούμενος. Ἐνταῦθα μικρὰ λαθὼν, ἐκεῖ δι' ὅλων αἰώνων σύνοικόν σου ποιήσεται· ἰκέτευσον ἵνα λάβῃ· σπεῦσον, ἀγωνίασον· φοβήθητι μὴ σε ἀτιμάσῃ. Οὐ γὰρ κεκέλευσται λαθεῖν, ἀλλὰ σε παρασχεῖν. Οὐ μὴν οὐδ' εἶπεν ὁ Κύριος· δός, ἢ παράσχες, ἢ εὐεργέτησον, ἢ βοήθησον· Φίλον δὲ ποιήσαι. Ὁ δὲ φίλος οὐκ ἐκ μιᾶς δόσεως, ἀλλὰ συνουσίας μακρᾶς. Οὐδὲ γὰρ ἡ πίστις, οὐδὲ ἡ ἀγάπη, οὐδὲ ἡ καρτερία μιᾶς ἡμέρας, ἀλλ' « ὁ ὑπομείνας εἰς τέλος, οὗτος σωθήσεται. »

longa familiaritate præstatur. Nam neque fides aut perseveravit usque in finem, salvus erit f. »

AG'. Πῶς οὖν ὁ ἄνθρωπος ταῦτα δίδωσι; Δώσω γὰρ οὐ μόνον τοῖς φίλοις, ἀλλὰ καὶ τοῖς φίλοις τῶν φίλων. Καὶ τίς οὗτός ἐστιν ὁ φίλος τοῦ Θεοῦ; Σὺ μὲν μὴ κρίνε τίς ἄξιός ἢ τίς ἀνάξιός· ἐνδέχεται

A mercedem recipiet; et qui potum dederit discipulo in nomine discipuli calicem aquæ frigidæ, non perdet mercedem a. » Hæc igitur sola merces non peribit. Et rursus: « Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, ut cum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula b; » ita nimirum ut quidquid facultatum penes se quis possideat, non esse proprium natura censum substantiamque pronuntiet. Ex hæc porro iniquitate licet etiam rem justam æ salutarem præstare; ut nempe eorum aliquem reficias atque sustentas, qui æternum apud Patrem tabernaculum nacti sunt. Vide primum quidem non jussisse ut a te exigi patiaris, nec ut importunos tibi fore egenos sinas; sed ut tu ipse quæras in quos beneficium sis collocaturus, et qui Salvatoris digni discipuli existant. Et præclare quidem ab Apostolo, « hilarem enim datorem diligit Deus c; » qui largitate delectatur, nec seminando parcus existat, ut et ita parique ubertate metat; sine murmuratione et distinctione, nullaque mœstitudine tribuat, quod præclaræ munus beneficentiæ est. Hoc autem melior est, quem Salvator dixit alio loco: « Omni petenti te, tribue d. » Dei namque vere ejuscemodi sicque facilis largitas. Cæterum doctrina qui a te efflagitet, sed ipse inquiras quis di-

**344 XXXII.** Deinde tantam statuere mercedem erogationis, æternum tabernaculum! o pulchram negotiationem! o divinum mercimonium! Emit quis pecunia incorruptionem, datisque sæculi rebus quæ intereunt, præmii loco æternam in cælis mansionem recipit. Tu qui dives es, ad has, si sapias, navigationem institue nundinas. Si necesse sit, terram omnem peragra. Ne parcas periculis ac laboribus, ut quandiu præsens agitur vita, coemas regnum cælorum. Cur te adeo recreant lapilli pretiosi et smaragdi, domusque ignis pabulum, sive temporis ludibrium, aut terræ motus aliud agentis excidium, aut tyranni injuria? in votis habeto cælorum habitaculum et ut regnes cum Deo. Hoc tibi regnum homo dabit, Deum imitans. Hic, quæ parva sunt acceptis, ibi te per omnia sæcula contubernalem efficiet. Supplica ut accipiat; festina, enitere; ✕ time ne te ille spernat. Nec enim is in mandatis habet ut accipiat, sed tu ut præbeas. Quin ne hoc quidem dixit Dominus, dato, præbe, beneficentia utere, auxilio fove, sed: « Fac amicum e. » Amicus autem, non una largitione seu munere, sed

XXXIII. Quonam igitur modo homo hæc tribuit? Dabo enim non solum amicis, verum etiam amicis amicorum. Equisnam vero hic est Dei amicus? Tu quidem noli judicare quis dignus aut indignus

✕ P. 944 ED. POTTER. a Matth. x, 41. b Luc. xvi, 9. c II Cor. ix, 7. d Luc. vi, 30. e Luc. xvi, 9 f Matth. x, 22.

(32-3) Ἴνα. Ms. habet ἵνα μὴ. FELL.

(34) Ἀγαθὴ. Ms., καθά. FELL.

(35) Τελειότητα. Ms., θεότητα. FELL.

(36) Γῆν ὅλην. Ms., τὴν ὅλην. FELL.

sit; fieri enim potest ut opinione tua errore labaris. Sic vero in proclivi cum sit error, melius erit, ut et indignis beneficias propter dignos, quam ut dum caves indignos, ne in eos quidem qui bene merentur, incidas. Dum enim nimia cautione uteris, viderisque probare quinam merito necne accepturi sint, contingit ut Dei amicos colere negligas; cujus neglectus pœna, æternum ignis supplicium existit. Quod vero omnibus qui indigeant deinceps præbeas, necesse omnino etiam aliquem nancisci, qui apud Deum salutem conciliare queat. « Noli itaque judicare, ut non judicaris : qua mensura mensus fueris, remetietur tibi. Mensura bona, conferta et coagitata, et superfluens reddetur tibi <sup>a</sup>. » Cunctis aperi viscera, qui Dei discipulorum numero ascripti sint, non fastidiose conjectis in corpus oculis, nec ita ut pro ætate aut statura orisque compositione neglectim quemquam habueris. Si quis denique egenus, pannosus, deformis, debilis videatur, ne ideirco inique feras aut averseris. Habitus hic nobis exterius adhibitus est, nostri in mundum ingressus occasio, ut in communem hanc scholam ingredi possemus; sed intus inhabitat qui absconditus est Pater et Filius ejus, qui pro nobis

XXXIV. Hic habitus oculis objectus mortem decipit et diabolum : quibus nimirum interior opulentia (decor scilicet) inaspecta sit; et circa corpusculum furore agitantur, ut imbecillum contemnentes, qui ad interiores animique contuendas opes cæci sint; non intelligentes quantum « thesaurum in testaceo vase <sup>b</sup> » feramus, Dei Patris virtute, Deique Filii sanguine, necnon Spiritus sancti rore communitum. Tu vero cave ne decipiaris, qui veritatis gustum feceris, magnæque redemptionis pretio dignus habitus sis : sed contra quam faciunt reliqui homines, coge tibi exercitum inermem, ad bella ineptum, fundendi sanguinis nescium, ira vacuum, incontaminatum; senes pietate præstantes, ✕ pupillos religiosis moribus, viduas mansuetudine instructas, viros charitate ornatos. Tales divitiis tuis, corporique et animo tibi para satellites, quorum Deus imperator existat; per quos ipsa prope mergenda navis emergat, quam solæ levant sanctorum preces; vicensque morbus edometur, quem D fugent crebro injectæ manus; ac latronum insultus inermis fiat, piis precibus despoliantibus; visque postremo demonum frangatur, contenta mandatorum

XXXV. Hi omnes milites ac custodes strenui. Nemo otiosus, nemo inutilis. Hic quidem a Deo te tuamque salutem efflagitare potest, ille vero laborantem solari; alius lacrymas et gemitus miserante affectu in tui gratiam ad universorum Dominum fundere, alius quidpiam eorum, quæ ad salutem conducunt docere; alter libere admonere ac corri-

Α γὰρ σε διαμαρτεῖν περὶ τὴν δόξαν. Ὡς ἐν ἀμφιβόλῳ δὲ τῆς ἀγνοίας, ἄμεινον καὶ τοὺς ἀναξίους εὖ ποιεῖν διὰ τοὺς ἀξίους, ἢ φυλασσόμενος τοὺς ἥσσον ἀγαθοὺς, μηδὲ τοῖς σπουδαίοις περιπεσεῖν. Ἐκ μὲν γὰρ τοῦ φεῖδεσθαι, καὶ προσποιεῖσθαι δοκιμάζειν τοὺς εὐλόγως ἢ μὴ τευξομένους, ἐνδέχεται σε καὶ θεοφιλῶν ἀμελεῖσαι τιμῶν (37)· οὗ τὸ ἐπιτίμιον κόλασις ἔμπυρος αἰώνιος· ἐκ δὲ τοῦ προῖεσθαι πᾶσιν ἐξῆς τοῖς χρεῖζουσιν, ἀνάγκη πάντως εὐρεῖν τινα καὶ τῶν σῶσαι παρὰ Θεῷ δυναμένων. « Μὴ κρίνε τοίνυν, ἵνα μὴ κριθῆς· ὃ μέτρῳ μετρεῖς, τούτῳ καὶ ἀντιμετρηθήσεται σοι. Μέτρον καλὸν, πεπιεσμένον καὶ σεσαλευμένον, ὑπερεκχυνόμενον ἀποδοθήσεται σοι. » Πᾶσιν ἀνοιξον τὰ σπλάγχνα τοῖς τοῦ Θεοῦ μαθηταῖς ἀπογεγραμμένοις· μὴ πρὸς σῶμα ἀπιδὼν ὑπεροπτῶς, μὴ πρὸς ἡλικίαν ἀμελῶς διατεθεῖς. Μηδ' εἴ τις ἀκτῆμων ἢ δυσειδῆς ἢ ἀσθενῆς φαίνεται, πρὸς τοῦτο τῇ ψυχῇ δυσχεράνης καὶ ἀποστραφῆς. Σχῆμα τοῦτο ἔστιν ἐξωθεν ἡμῖν περιβεβλημένον, τῆς εἰς κόσμον παρόδου πρόφασις, ἵνα εἰς τὸ κοινὸν τοῦτο παιδευτήριον εἰσελθεῖν δυνηθῶμεν· ἀλλ' ἐνδὸν ὁ κρυπτὸς ἐνοικεῖ Πατήρ, καὶ ὁ τούτου Παῖς, ὁ ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθανόν, καὶ μεθ' ἡμῶν ἀναστὰς.

mortuus est, et nobiscum resurrexit.

ΛΔ'. Τοῦτο τὸ σχῆμα βλεπόμενον ἑξαπατᾷ τὸν θάνατον καὶ τὸν διάβολον· ὁ γὰρ ἐντὸς πλοῦτος, τὸ κάλλος, αὐτοῖς ἀθέατός ἐστι· καὶ μαίνονται περὶ τὸ σαρκίον, οὗ καταφρονοῦσιν ὡς ἀσθενούς, τῶν ἐνδὸν ὄντες τυφλοὶ κτημάτων· οὐκ ἐπιστάμενοι πηλίκον τινὰ « θησαυρὸν ἐν ὄστρακίνῳ σκεύει » βαστάζομεν, δυνάμει Θεοῦ Πατρὸς καὶ αἵματι Θεοῦ Παιδὸς καὶ δρόσῳ Πνεύματος ἁγίου περιτετειχισμένον. Ἀλλὰ σύ γε μὴ ἑξαπατηθῆς, ὁ γεγευμένος τῆς ἀληθείας, καὶ κατηξιωμένος τῆς μεγάλης λυτρώσεως· ἀλλὰ τὸ ἐναντίον τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις σεαυτῷ κατάλεξον στρατὸν ἄοπλον, ἀπόλεμον, ἀνάιμακτον, ἀόργητον, ἀμίαντον, γέροντας θεοσεβεῖς, ὄρφανούς θεοφιλεῖς, χήρας πραότητι ὀπλισμένας, ἀνδρας ἀγάπη κεκοσμημένους. Τοιούτους κτῆσαι τῷ σῷ πλούτῳ καὶ τῷ σώματι, καὶ τῇ ψυχῇ δορυφόρους, ὧν στρατηγεῖ Θεὸς, δι' οὓς καὶ ναῦς βαπτίζομένη κουφίζεται, μόναις ἀγίων εὐχαῖς κυβερνωμένη, καὶ νόσος ἀκμάζουσα δαμάζεται, χειρῶν ἐπιβολαῖς διωκομένη, καὶ προσβολῇ ληστῶν ἀφοπλίζεται, εὐχαῖς εὐσεβείᾳ σκυλευομένη, καὶ δαιμόνων βία θραύεται, προστάγμασι συντόνοις ἐλεγχομένη ἐν ἔργοις.

ΛΕ'. Οὗτοι πάντες οἱ στρατιῶται καὶ φύλακες βέβαιοι. Οὐδεὶς ἀργός, οὐδεὶς ἀχρεῖος. Ὁ μὲν ἐξαιτήσασθαι σε δύναται παρὰ Θεοῦ, ὁ δὲ παραμυθῆσασθαι κάμνοντα, ὁ δὲ δακρῦσαι καὶ στενάξαι συμπαθῶς ὑπὲρ σοῦ πρὸς τὸν Κύριον τῶν ὅλων, ὁ δὲ διδάξαι τι τῶν πρὸς τὴν σωτηρίαν χρησίμων, ὁ δὲ νοουθετῆσαι μετὰ παρρησίας, ὁ δὲ συμβουλεῦσαι μετ' εὐνοίας· πάντες δὲ

✕ P. 945 ED. POTTER. <sup>a</sup> Matth. vii, 1; Luc. vi, 38. <sup>b</sup> II Cor. iv, 7.

(37) Τιμῶν. Scribe τιμῶν.

λείν ἀληθῶς, ἀδόλως, ἀφόβως, ἀνυποκρίτως, ἀκολα-  
κεύτως, ἀπλάστως. Ὡ γλυκεῖα θεραπεία φιλοῦντων!  
ὦ μακάριοι διάνοιαι θαρρόντων! ὦ πίστις εἰλικρι-  
νῆς Θεὸν μόνον δεδιότων! ὦ λόγων ἀλήθεια παρὰ τοῖς  
ψεύσασθαι μὴ δυναμένοις! ὦ κάλλος ἔργων παρὰ τοῖς  
Θεῷ διακονεῖν πεπεισμένοις, πείθειν Θεὸν, ἀρέσκειν  
Θεῷ, οὐ σαρκὸς τῆς σῆς ἄπτεσθαι! λαλεῖν, ἀλλὰ τῷ  
βασίλει τῶν αἰώνων ἐν σοὶ κατοικοῦντι.

Deo placeant, non carnem tuam impuro amore contingant! ut loquantur, ita tamen ut cum  
rege sæculorum, qui in te habitet, sermonem habeat.

ΛΖ'. Πάντες οὖν οἱ πιστοὶ, καλοὶ, θεοπρεπεῖς, καὶ  
τῆς προσηγορίας ἄξιοι, ἦν ὡσπερ διάδημα περίκεινται.  
Οὐ μὴν ἀλλ' εἰσὶν ἤδη τινὲς καὶ τῶν ἐκλεκτῶν ἐκλεκτό-  
τεροι, καὶ τοσοῦτον μᾶλλον ἤττον (37\*) ἐπίσημοι πρὸς  
τὸν λιμένα ἐκ τοῦ κλύδωνος τοῦ κόσμου νεωλοκούντες  
ἑαυτοὺς καὶ ἐπανάγοντες ἐπ' ἀσφαλές· οὐ βουλόμενοι  
δοκεῖν ἅγιοι, κἂν εἴπη τις, αἰσχυρόμενοι ἐν βάθει  
γνώμης ἀποκρύπτοντες τὰ ἀνεκλάλητα μυστήρια,  
καὶ τὴν αὐτῶν εὐγένειαν ὑπερηφανοῦντες ἐν κόσμῳ  
βλέπεσθαι· οὓς ὁ λόγος « φῶς τοῦ κόσμου καὶ ἄλας  
τῆς γῆς » καλεῖ. Τοῦτ' ἐστὶ τὸ σπέρμα, εἰκὼν καὶ  
ὁμοίωσις Θεοῦ, καὶ τέκνον αὐτοῦ γνήσιον, καὶ κλη-  
ρονόμον, ὡσπερ ἐπὶ τινα ξενιτείαν ἐνταῦθα περπό-  
μενον ὑπὸ μεγάλης οἰκονομίας καὶ ἀναλογίας τοῦ  
Πατρὸς, δι' οὗ καὶ τὰ φανερά καὶ τὰ ἀφανῆ τοῦ κόσ-  
μου δεδημιούργηται· τὰ μὲν εἰς δουλείαν, τὰ δὲ εἰς  
ἄσκησιν, τὰ δὲ εἰς μάθησιν αὐτῶν (38)· καὶ πάντα  
μέχρις ἂν ἐνταῦθα τὸ σπέρμα μένη, συνέχεται· καὶ  
συναχθέντος αὐτοῦ, ταῦτα τάχιστα λυθήσεται.

excolendæque virtutis atque aliæ doctrinæ causa constitutæ: cunctaque continentur ac conservantur,  
quoad semen mortali hoc statu manserit: quo collecto celerrime dissolvenda sunt.

ΛΖ'. Τί γὰρ ἔτι δεῖ Θεῷ τὰ τῆς ἀγάπης μυστήρια; C  
Καὶ τότε ἐποπτεύσεις τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, ὃν ὁ  
μονογενὴς Υἱὸς Θεὸς μόνος ἐξηγήσατο. Ἔστι δὲ καὶ  
αὐτὸς ὁ Θεὸς ἀγάπη, καὶ δι' ἀγάπην ἡμῖν ἐθηράθη (39).  
Καὶ τὸ μὲν ἄρρητον αὐτοῦ, Πατήρ· τὸ δὲ εἰς ἡμῖν (40)  
συμβαθὲς, γέγονε μήτηρ. Ἀγαπήσας ὁ Πατήρ ἐθελών-  
θη· καὶ τούτου μέγα σημεῖον, ὃν αὐτὸς ἐγέννησεν ἐξ  
ἑαυτοῦ· καὶ ὁ τεχθεὶς ἐξ ἀγάπης καρπὸς, ἀγάπη. Διὰ  
τοῦτο καὶ αὐτὸς κατήλθε· διὰ τοῦτο ἄνθρωπον ἀνέδου·  
διὰ τοῦτο τὰ ἀνθρώπων ἐκὼν ἔπαθεν, ἵνα πρὸς τὴν  
ἡμετέραν ἀσθένειαν, οὓς ἠγάπησε μετρηθεὶς, ἡμᾶς  
πρὸς τὴν ἑαυτοῦ δύναμιν ἀντιμετρήσῃ. Καὶ μέλλων  
σπένδασθαι καὶ λύτρον ἑαυτὸν ἐπιδιδούς, καινὴν ἡμῖν  
Διαθήκην καταλιμπάνει· Ἀγάπην ὑμῖν δίδωμι τὴν  
ἐμὴν. Τίς δὲ ἐστὶν αὕτη, καὶ πόση; Ὑπὲρ ἡμῶν ἐκά-  
στου καθῆκε τὴν ψυχὴν τὴν ἀνταξίαν τῶν ὄλων. D  
Ταύτην ἡμᾶς ὑπὲρ ἀλλήλων ἀνταπαιτεῖ. Εἰ δὲ τὰς  
ψυχὰς ὀφείλομεν τοῖς ἀδελφοῖς, καὶ τοιαύτην τὴν  
συνθήκην πρὸς τὸν Σωτῆρα ἀνθομολογησόμεθα, ἔτι  
τὰ τοῦ κόσμου, τὰ πτωχὰ καὶ ἀλλότρια καὶ παραρ-  
ρέοντα καθείρξομεν ταμειουόμενοι; Ἀλλήλων ἀποκλεί-  
σομεν, ἃ μετὰ μικρὸν ἔξει τὸ πῦρ; Θεῶς γε καὶ ἐπι-  
πόνως ὁ Ἰωάννης, « Ὁ μὴ φιλῶν, φησὶ, τὸν ἀδελφόν,  
ἀνθρωποκτόνος ἐστὶ » σπέρμα τοῦ Καῖν, θρέμμα τοῦ

✠ P. 946 ED. POTTER. a Matth. v, 43, 44.

(37\*) Μᾶλλον ἤττον. Μᾶλλον ἢ ἤττον ed. Klotzii  
Lips. 1852. EDIT. PATROL.

(38) Αὐτῶν. Αὐτῷ, ins. FELL.

A pere, alter benevole consilium dare; omnes deni-  
que vere, sine dolo, nullo timore, nulla simulatione  
autve adulatione, nihilque fecte amare. O dulce  
amicorum obsequium! o beata servitia eorum, qui  
fiducia polleant! o sincera fides eorum qui solum  
Deum timeant! o verborum veritas apud eos qui  
mentiri non possunt! o pulchra illorum opera, qui-  
bus constitutum est ut Deo ministrent, Deum fle-  
ctant!

345 XXXVI. Omnes itaque fideles, probi, di-  
vinisque moribus instituti, atque ea digni nuncu-  
patione, qua velut diademate corona inclyta redi-  
miti sunt. Enimvero non desunt qui et jam inter  
electos majori electis præstantia fulgeant, eoque  
magis illustres sint, quo velut ad portum ex mundi  
procella seipsos subducant, resque suas in tutum  
recipiant: qui sancti videri nolunt; ac si quis nun-  
cupaverit, erubescant: qui imo ipso pectore ineffa-  
bilia mysteria abscondant, suamque nobilitatem  
humanis oculis objici contemnant. Hos nimirum  
Scriptura « lumen mundi et sal terræ » vocat a. Hoc  
nempe semen (Dei scilicet imago et similitudo, ve-  
raque ejus proles et hæres) velut in exilium quod-  
dam ac peregrinationem magno Patris propensiore  
consilio congruaque eis ratione ac sorte huc mit-  
titur: quo auctore mundi res, tum oculis expositæ,  
tum occultæ conditæ sunt: aliæ quidem eorum « b-  
sequiis deditæ, aliæ vero ipsorum exercendi gratia  
constitutæ: cunctaque continentur ac conservantur,

✠ XXXVII. Quid enim Deo amplius necessaria  
charitatis mysteria? Tuncque adeo Patris sinum  
inspicies, quem solus enarravit unigenitus Filius  
Deus. Est autem et Deus ipse charitas, qua et ve-  
natu prope a nobis captus est. Et quidem arcana  
deitate Pater; qua vero nos misericordia persecutus  
est, exstitit mater. Pater diligendo, quasi feminam  
induit; hujusque rei grande indicium est, quem is  
ex se genuit: ac qui ex charitate prognatus fru-  
ctus, ipse charitas est. Propter hoc et ipse de-  
scendit; propter hoc hominem induit; propter hoc  
volens humana passus est, ut imbecillitati nostræ  
sese commetiens, cum dilexisset, suæ nobis virtutis  
mensuram modumque vicissim rependeret. Jamque  
immolandus, ac cum se pretium redemptionis daret,  
novum nobis Testamentum reliquit: Dilectionem  
meam do vobis. Quænam vero hæc et quanta? Pro  
unoquoque nostrum animam posuit, cujus majus  
omnibus pretium existit. Hanc, ut alter pro altero  
ponamus, a nobis exigit. Quod si pro fratribus po-  
nere animas debemus, atque hoc cum Salvatore vi-  
cissim pacti testamentum sumus, adhucne quæ  
sæculi sunt, egena illa et aliena et effluentia conti-  
nebimus ac recondemus? Alter alteri clausa habe-

(39) Ἐθηράθη. Legendum videtur ἐθελώνθη. Id.

(40) Εἰς ἡμῶν. Scribe εἰς ἡμᾶς.

bimus, quæ brevi post absumenda ignis habebit? **A** διαβόλου. Θεοῦ σπλάγγνον οὐκ ἔχει· ἐλπίδα κρειτόνων οὐκ ἔχει· ἄσπορος ἐστίν· ἀγονός ἐστίν· οὐκ ἐστὶ κλήμα τῆς ἀεὶ ζωῆς ὑπερουρανίας ἀμπέλου· ἐκκόπτεται, τὸ πῦρ ἄθροον ἀναμένει (41).

Divine seduloque Joannes: « Qui non diligit fratrem, inquit, homicida est: » semen Cain, alumnus diaboli; Dei viscera non habet, spem potiorum non habet; sine semine est, sterilis est; non est palme in perpetuum viventis supercœlestis vitis; excidetur, eumque densi ignis vorax manet incendium.

**XXXVIII.** Tu vero præcellentem viam condiscito, quam ostendit Paulus deducentem ad salutem. « Caritas non quærit quæ sua sunt <sup>b</sup>, » sed in fratrem effusa est: ita in illum versa est, casto ejus amore insanit. « Caritas operit multitudinem peccatorum; perfecta caritas foris mittit timorem; non agit perperam, non inflatur, non gaudet super iniquitate; congaudet autem veritati; omnia suffert, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet. Caritas nunquam excidit. Prophetiæ evacuantur, linguæ cessant, curationes in terra deficiunt; manent autem tria hæc, fides, spes, caritas; major autem inter hæc est caritas <sup>c</sup>. » Et merito; fides enim transit, cum ipsis nostris oculis videndo Deum credemus. Spes quoque evanescit, illorum conspectu quæ in spe posita sunt. Caritas vero in complementum pariter venit, et augetur magis, ubi perfectio advenerit. Si quis illam in animum susceperit, quamvis peccatis obnoxius sit, quamvis multa illicita perpetraverit, adaucta caritate puraque adhibita pœnitentia, errata sua corrigere potest. ✕ Nam neque hoc tibi deesse velim, ut desperes animumque despondeas; ut et divitem noveris quis tandem ille sit, qui locum in cœlis non habeat, quove is modo suis facultatibus utatur. **C**

**XXXIX.** Si quis tum abundantes divitias, tum penuriam quo ægre vitam sustentet evaserit, æternaque bona proclive assequi potuerit, sed vel forte per ignorantiam aut vitæ casus involuntarios, post signaculum et liberationem a peccatis, in peccata seu debita prolapsus fuerit, ita ut illis prorsus obrutus sit; is a Deo penitus rejectus est, et reprobus existit. Quisquis enim ex toto corde ad Deum convertatur, portæ ei apertæ sunt, suscipitque libentissimo animo Pater filium vere pœnitentem. Vera autem pœnitentia est, in eadem non rursus delabi, sed ex animo prorsus evellere, quibus se mortis reum peccatis agnovit. His enim sublatis, in te rursus Deus habitabit. Ingens enim et incomparabile gaudium festamque lætitiā in cœlis esse Patri dicit atque angelis, dum unus peccator convertitur et pœnitentiam agit <sup>d</sup>. Ideirco etiam clamabat: « Misericordiam volo, et non sacrificium. Nolo mortem peccatoris, sed ut eum pœniteat. Si fuerint peccata vestra ut lana phœniceo tineta, quasi nivem dealbabo; et si fuerint nigriora fuligine, ut nivem alba ablundo præstabo <sup>e</sup>. » Solus enim Deus peccata potest dimittere, et delicta non imputare; quando-

**ΛΗ'.** Σὺ δὲ μάθε τὴν καθ' ὑπερβολὴν ὁδὸν, ἣν δεικνυσι Παῦλος ἐπὶ σωτηρίαν· « Ἡ ἀγάπη τὰ ἑαυτῆς οὐ ζητεῖ, » ἀλλ' ἐπὶ τὸν ἀδελφὸν ἐκκέχυται· περὶ τοῦτον ἐπτόηται, περὶ τοῦτον σωφρόνως μαίνεται. « Ἀγάπη καλύπτει πλήθος ἁμαρτιῶν· ἡ τελεία ἀγάπη ἐκβάλλει τὸν φόβον· οὐ περιπερεύεται, οὐ φυσιοῦται, οὐκ ἐπιχαίρει τῇ ἀδικίᾳ· συγχαίρει δὲ τῇ ἀληθείᾳ· πάντα στέγει, πάντα πιστεύει, πάντα ἐλπίζει, πάντα ὑπομένει. Ἡ ἀγάπη οὐδέποτε ἐκπίπτει. Προφητεῖαι καταργοῦνται, γλῶσσαι παύονται, ἰάσεις ἐπὶ γῆς καταλείπονται· μένει δὲ τὰ τρία ταῦτα, πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη· μείζων δὲ ἐν τούτοις ἡ ἀγάπη. Καὶ δικαίως· πίστις μὲν γὰρ ἀπέρχεται, ὅταν αὐτοψία πεισθῶμεν ἰδόντες Θεόν. Καὶ ἐλπίς ἀφανίζεται τῶν ἐλπισθέντων (ἐρχομένων). Ἀγάπη δὲ εἰς πλήρωμα συνέρχεται, καὶ μᾶλλον αὐξεται τῶν τελείων παραδοθέντων. Ἐὰν ταύτην ἐμβάλῃται τις τῇ ψυχῇ, δύναται, κἂν ἐν ἁμαρτήμασιν ἢ γεγεννημένος, κἂν πολλὰ τῶν κεκωλυμένων εἰργασμένος, αὐξήσας τὴν ἀγάπην, καὶ μετάνοιαν καθαρὰν λαβὼν, ἀναμάχῃσθαι τὰ ἐπταισμένα. Μήτε γὰρ τοῦτο εἰς ἀπόγνωσίν σοι καὶ ἀπόνοιαν καταλελείφθω, εἰ καὶ τὸν πλούσιον μάθοις ὅστις ἐστίν, ὁ χῶραν ἐν οὐρανοῖς οὐκ ἔχων, καὶ τινα τρόπον τοῖς οὐσι χρώμενος.

**ΛΘ'.** Ἄν τις τό τε ἐπίρρυτον τοῦ πλούτου καὶ χαλεπὸν εἰς ζωὴν διαφύγοι, καὶ δύναίτο τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν ἐπαύρασθαι, εἴη δὲ τετυχηκῶς ἢ δι' ἄγνοιαν ἢ περιστάσιν ἀκούσιον μετὰ τὴν σφραγίδα καὶ τὴν λύτρωσιν περιπετῆς τοῖς ἁμαρτήμασιν ἢ παραπτώμασιν, ὡς ὑπανηνέχθαι τέλειον· οὗτος κατεψήφισται παντάπασιν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Παντὶ γὰρ τῷ μετ' ἀληθείας ἐξ ὅλης τῆς καρδίας ἐπιστρέψαντι πρὸς τὸν Θεὸν ἀνεώφασιν αἰθύραι, καὶ δέχεται τρισάσμενος Πατὴρ υἱὸν ἀληθῶς μετανοοῦντα. Ἡ δὲ ἀληθινὴ μετάνοια τὸ μηκέτι τοῖς αὐτοῖς ἐνοχον εἶναι, ἀλλὰ ἄρδην ἐκρίζῶσαι τῆς ψυχῆς, ἐφ' οἷς ἑαυτοῦ κατέγνω θάνατον ἁμαρτήμασι. Τούτων γὰρ ἀναιρεθέντων, αὔθις εἰς σὲ Θεὸς εἰσοικισθήσεται· μεγάλην γὰρ φησὶ καὶ ἀνυπέριθητον εἶναι χαρὰν καὶ ἑορτὴν ἐν οὐρανοῖς τῷ Πατρὶ καὶ τοῖς ἀγγέλοις ἐνὸς ἁμαρτωλοῦ ἐπιστρέψαντος καὶ μετανοήσαντος. Διὸ καὶ κέκραγεν· « Ἐλεον θέλω καὶ οὐ θυσίαν. Οὐ βούλομαι τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ἀλλὰ τὴν μετάνοιαν. Κἂν ὧσιν αἱ ἁμαρτίαι ὑμῶν ὡς φοινικοῦν ἔριον, ὡς χιόνα λευκανῶ· κἂν μελάντεραι τοῦ σκότους, ὡς ἔριον λευκὸν ἐκνίψας ποιήσω. » Θεῷ γὰρ μόνον δυνατὸν ἄφῃσιν ἁμαρτιῶν παρασχέσθαι καὶ μὴ λογίσασθαι παραπτώματα· ὅπου γε καὶ ἡμῖν

✕ P. 947 ED. POTTER. <sup>a</sup> I Joan. iii, 14. <sup>b</sup> I Cor. xii, 32; xiii, 5. <sup>c</sup> I Pet. iv, 8; I Joan. iv, 18; I Cor. xiii, 4. <sup>d</sup> Luc. xv, 2. <sup>e</sup> Ose. vi, 6; Matth. ix, 13; Ezech. xviii, 23; Isa. i, 18; Luc. v, 21.

(41) Τὸ πῦρ ἄθροον ἀναμένει. Densum ignem expectat.

παρακελεύεται τῆς ἡμέρας ἐκάστης ὁ Κύριος ἀφιέναι τοῖς ἀδελφοῖς μετανοοῦσιν. Εἰ δὲ ἡμεῖς πονηροὶ ὄντες ἴσμεν ἀγαθὰ δόματα διδόναι, πόσω μᾶλλον ὁ Πατὴρ τῶν οἰκτιρμῶν, ὁ ἀγαθὸς Πατὴρ πάσης παρακλήσεως, ὁ πολυεὐσπλαγχνὸς καὶ πολυέλεος πέφυκε μακροθυμεῖν, τοὺς ἐπιστρέψαντας περιμένειν; Ἐπιστρέψαι δὲ ἔστιν ὄντως ἀπὸ τῶν ἀμαρτημάτων τὸ παύσασθαι, καὶ μηκέτι βλέπειν εἰς τὰ ὀπίσω.

Μ'. Τῶν μὲν οὖν προγεγενημένων Θεὸς δίδωσιν ἄφεσιν, τῶν δὲ ἐπιόντων αὐτὸς ἕκαστος ἑαυτῷ. Καὶ τοῦτ' ἔστι μεταγνώσθαι, τὸ καταγνώσθαι τῶν παρωχημένων, καὶ αἰτήσασθαι τούτων ἀμνηστίαν παρὰ Πατρὸς, ὃς μόνος τῶν ἀπάντων οἷός τε ἔστιν ἄπρακτα ποιῆσαι τὰ πεπραγμένα, ἐλέω τῷ παρ' αὐτοῦ, καὶ δρόσῳ Πνεύματος ἀπαλεῖψαι τὰ προημαρτημένα. « Ἐφ' οἷς (42) γὰρ ἂν εὖρω ὑμᾶς, φησὶν, ἐπὶ τούτοις καὶ κρινῶ » καὶ παρ' ἕκαστα βοᾷ τὸ τέλος πάντων. Ὡστε καὶ τῷ τὰ μέγιστα εὖ πεποιηκότι κατὰ βίον, ἐπὶ δὲ τοῦ τέλους ἐξοκείλαντι πρὸς κακίαν, ἀνόητοι (43) πάντες οἱ πρόσθεν πόνοι, ἐπὶ τῆς καταστροφῆς τοῦ δράματος ἐξάθλω γενομένων· τῷ τε χειρόν καὶ ἐπισυρμένως βιώσαντι πρότερον ἔστιν ὕστερον μετανοήσαντι πολλοῦ χρόνου πολιτεῖαν πονηρὰν ἐκνικῆσαι τῷ μετὰ τὴν μετάνοιαν χρόνῳ. Ἀκριθείας δὲ δεῖ πολλῆς, ὥσπερ τοῖς μακροῦ νόσῳ πεπονηκόσι σώμασι διαίτης χρεια καὶ προσοχῆς πλείονος. Ὁ κλέπτης, ἄφεσιν βούλει λαθεῖν; Μηκέτι κλέπτε. Ὁ μοιχεύσας, μηκέτι πυρούσθω. Ὁ πορνεύσας, λοιπὸν ἀγνευέτω. Ὁ ἀρπάσας, ἀποδίδου καὶ προσαποδίδου. Ὁ ψευδομάρτυς, ἀλήθειαν ἄσκησον. Ὁ ἐπίορκος, μηκέτι ὕμνευε, καὶ τὰ ἄλλα πάθη σύντεμνε, ὀργὴν, ἐπιθυμίαν, λύπην, φόβον, ἵνα εὐρεθῆς ἐπὶ τῆς ἐξόδου πρὸς τὸν ἀντίδικον ἐνταῦθα διαλελυῆσθαι φθάνων. Ἔστι μὲν οὖν ἀδύνατον ἴσως ἀθρόως ἀποκόψαι πάθη σύντροφα, ἀλλὰ μετὰ Θεοῦ δυνάμει, καὶ ἀνθρωπείας ἰκεσίας, καὶ ἀδελφῶν βοηθείας, καὶ εἰλικρινοῦς μετανοίας, καὶ συνεχοῦς μελέτης κατορθοῦνται.

Quidem inolitos confestim simulque præcidere impossibile forte est; Dei tamen virtute et humanis precibus fratrumque auxilio; necnon vera pœnitentia assiduaque meditatione res præstari potest.

ΜΑ'. Διὸ δεῖ πάντως σε τὸν σοβαρὸν καὶ δυνατὸν καὶ πλούσιον ἐπιστήσασθαι ἑαυτῷ τινὰ ἄνθρωπον Θεοῦ καθάπερ ἀλείπτῃν (44) καὶ κυβερνήτην. Αἰδοῦ καὶ ἕνα, φοβοῦ καὶ ἕνα. Μελέτησον ἀκούειν καὶ ἑνὸς παρρησιαζομένου καὶ στυφοντος ἅμα καὶ θεραπεύοντος. Οὐδὲ γὰρ τοῖς ὀφθαλμοῖς συμφέρει τὸν ἀεὶ χρόνον ἀκολάστοις μένειν, ἀλλὰ καὶ δακρυῦσαι καὶ δηχθῆναι ποτε ὑπὲρ τῆς ὑγείας τῆς πλείονος. Οὕτω καὶ ψυχῇ διηνεκοῦς ἡδονῆς οὐδὲν ὀλεθριώτερον· ἀποτυφλοῦνται (45) γὰρ ἀπὸ τῆς τήξεως, ἂν ἀκίνητος τῷ παρρησιαζο-

✠ P. 948 ED. POTTER. <sup>a</sup> Matth. vi, 14. <sup>b</sup> Luc. xi, 13. <sup>c</sup> In Evang. apocr. <sup>d</sup> Matth. v, 14.

(42) Ἐφ' οἷς. Justinus martyr in *Dialogo cum Tryphone Judæo*, p. 26 ed. Paris. : Διὸ καὶ ὁ ἡμέτερος Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἶπεν· Ἐν οἷς ἂν ὑμᾶς καταλάβω, ἐν τούτοις καὶ κρινῶ. « Quocirca et Dominus noster Jesus Christus dixit : In quibus vos deprehendo, in eis etiam judicabo. » Conf. quæ adnotavit Cl. Græbius in *Spicileg.* sæc. i, p. 327.

(43) Ἀνόητοι. Scribe ἀνόητοι, « inutiles. »

A quidem nobis etiam Deus præcipit, ut pœnitentibus fratribus quotidie dimittamus<sup>a</sup>. Quod si nos, cum simus mali, novimus bona dare; quanto magis Pater misericordiarum, bonus ille Pater totius consolationis, misericordiæ visceribus totus affluens, et multum misericors, longa propense uti patientia habet, et eos qui convertuntur exspectat<sup>b</sup>? Vere autem converti a peccatis, est peccandi finem facere, nec ultra ad ea quæ sunt retro, respicere.

**346** XL. Præteritorum igitur quidem veniam concedit Deus; in sequentia autem ut non incidat, sibi quisque auctor existit. Et hoc est pœnitere, de transactis dolorem habere, hæcque a Patre memoria deleri flagitare; qui unus omnium potest misericordia sua, infecta facere quæ facta sunt, ac Spiritus rore abolere superioris vitæ delicta. « In quibus enim, ait, vos invenero, in eis judicabo<sup>c</sup>: » ac quotidie universalem finem clamat; ita nimirum ut et qui optimam duxerit vitam, ad extremum autem ad malitiam vitiaque deflexerit, nihil jam antea vitæ laboribus juvandus sit, qui ad finem lusæ fabulæ palæstra excesserit; et contra, qui antea ✠ male dissoluteque vixit, si ejus illum pœniteat, multi temporis vitam perditam, assumpta postmodum pœnitentia, ejusque abrepto propositi vigore, exsuperare potest. Longe accurata vero opus diligentia est, sicut et longa ægritudine affectis corporibus exquisitior diæta majorque cautio necessaria est. Vis, o fur, tibi scelus dimitti? Desine furari. Qui adulter est, non amplius libidinis faces admittat. Qui fornicarius et constuprator, deinceps caste vivat. Qui raptor es, redde, et quidpiam plus addito. Testis falsus, verax esse discito. Perjurus, a juramento abstine, atque alios affectus vitiaque præcide, iram, cupiditatem, animi mœstiam, timorem, ut sub excessum cum adversario te transegisse eique reconciliatum esse<sup>d</sup>, interim dum præsens vita ageretur, inveniaris. Et affectus quidem

XLI. Quapropter necessarium omnino est, ut superbus et potens ac dives aliquem tibi Dei hominem præficias, qui te virtutis studio animet, tibi que ille rector ac gubernator existat. Habeas unum saltem quem verearis, vel unum habe quem timeas. Assuesce vel unum audire libere loquentem, qui acrimonia sua simul et mordeat, et molliore cultu delinuat. Neque enim conducit oculis semper lascive intueri, sed et lacrymas aliquando fundere, et acrioribus pungi pro majori valetudine. Sic et

(44) Ἀλείπτῃν. Simili sensu verbum ἀλείφειν adhibet *Stromat.* II, pag. 484 : Πάσης τοίνυν ἀρετῆς μεμνημένος ὁ θεὸς νόμος, ἀλείφει μάλιστα τὸν ἄνθρωπον τὴν ἐγκράτειαν. « Omnis ergo virtutis cum meminerit lex divina, hominem maxime exercet ad continentiam. »

(45) Ἀποτυφλοῦνται. Scribe ἀποτυφλοῦται, sing. num. et paulo superius κατορθοῦται.

animo assidua voluptate nihil perniciosius : cæcatur enim colliquatione, dum libere increpantis sermone immotus persistit. Hunc tu et iratum timeas et gementem doleas, et sedantem iram reverearis, et pœnas deprecantem antevertas. Hic pro te plures noctes insomnes ducat, fundens pro te preces ad Deum, ac consuetis precibus Patrem captans. Neque enim ille viscera sua dura præbet orantibus filiis. Rogabit autem pure, si a te honoretur tanquam Dei angelus, nec per te contristetur, sed propter te. Hæc est pœnitentia non ficta. « Deus non irridetur<sup>a</sup>, » nec verbis inanibus aures dat. Solus enim medullas scrutatur, et renes cordis; pleneque audit inter flammam positos, et exaudit deprecantes in ventre ceti; et prope est cunctis fidelibus, procul vero ab infidelibus, nisi ad sanctiorem mentem pœnitendo redeant.

XLII. Ut autem magis confidas, modo sic vere pœnitueris, certæ tibi fidei tutamque manere salutis spem; audi fabulam, quæ ipsa non fabula, sed vera de Joanne apostolo ✕ tradita narratio sit, ac memoriæ studiose commendata. Cum enim post tyranni obitum e Patmo insula Ephesum rediisset, vicinas quoque gentes rogatus visebat, partim quidem ut episcopos constitueret, partim vero ut integras Ecclesias disponderet ac formaret, partim etiam ut unumquemque eorum, quos Spiritus designaret, in clerum cooptaret. Cum itaque ad urbem quamdam haud procul Epheso dissitam venisset (ejus et nomen nonnulli referunt) atque alias præsentia verbisque suis fratres consolatus esset, ad extremum

✕ P. 949 ED. POTTER. <sup>a</sup> Gal. vi, 7.

(46) Κληρον, ἕνα τέ τινα κληρώσω. Scribe ex Eusebio, κλήρω ἕνα γέ τινα κληρώσειν. Conf. idem Eusebius *Eccles. Hist.* lib. III, c. 23, per totam hanc

A μένω διαμείνη λόγῳ. Τοῦτον καὶ ὀργισθέντα φοβήθητι, καὶ στενάξαντα λυπήθητι, καὶ ὀργὴν παύοντα αἰδέσθητι, καὶ κόλασιν παραιτούμενῳ φθάσον. Οὗτος ὑπὲρ σοῦ πολλὰς νύκτας ἀγρυπνησάτω, πρὸς θεοῦ ὑπὲρ σοῦ πρὸς θεὸν, καὶ λιτανείαις συνήθεσι μαγεύων τὸν Πατέρα. Οὐ γὰρ ἀντέχει τοῖς τέκνοις αὐτοῦ τὰ σπλάγχνα δεομένοις. Δεήσεται δὲ καθαρῶς ὑπὸ σοῦ προτιμώμενος ὡς ἄγγελος τοῦ Θεοῦ, καὶ μηδὲν ὑπὸ σοῦ λυπούμενος, ἀλλ' ὑπὲρ σοῦ. Τοῦτ' ἐστὶ μετάνοια ἀνυπόκριτος. « Θεὸς οὐ μωκτερίζεται, » οὐδὲ προσέχει κενοῖς ῥήμασι· μόνος γὰρ ἀνακρίνει μυελούς καὶ νεφρούς καρδίας, καὶ τῶν ἐν πυρὶ κατακούει, καὶ τῶν ἐν κοιλίᾳ κήτους ἰκατευόντων ἐξακούει, καὶ πᾶσιν ἐγγύς ἐστι τοῖς πιστεύουσι, καὶ πόρρω τοῖς ἀθέοις, ἂν μὴ μετανοήσωσιν.

B

MB'. Ἴνα δὲ ἔτι θαρρόης, οὕτω μετανοήσας ἀληθῶς, ὅτι σοι μένει σωτηρίας ἐλπίς ἀξιόχρεως, ἄκουσον μῦθον, οὐ μῦθον, ἀλλὰ ὄντα λόγον περὶ Ἰωάννου τοῦ ἀποστόλου παραδεδομένον καὶ μνήμη πεφυλαγμένον. Ἐπειδὴ γὰρ τοῦ τυράννου τελευτήσαντος, ἀπὸ τῆς Πάτμου τῆς νήσου μετέβη ἐπὶ τὴν Ἐφεσον, ἀπῆει παρακαλούμενος καὶ ἐπὶ τὰ πλησιόχωρα τῶν ἐθνῶν, ὅπου μὲν ἐπισκόπους καταστήσων, ὅπου δὲ ὅλας Ἐκκλησίας ἀρμόσων, ὅπου δὲ κληρὸν (46), ἕνα τέ τινα κληρώσων ὑπὸ τοῦ Πνεύματος σημαινομένων. Ἐλθὼν καὶ ἐπὶ τινα τῶν οὐ μακρὰν πόλεων (ἧς καὶ τοῦνομα λέγουσι· ἔνιοι [47]) καὶ τὰ ἄλλα ἀναπαύσας τοὺς ἀδελφοὺς, ἐπὶ πᾶσι τῷ καθεστῶτι προσβλέψας ἐπισκόπῳ, νεανίσκῳ ἰκανὸν τῷ σώματι καὶ τῇ ἔψιν ἀστείον καὶ θερμὸν ἰδὼν· « Τοῦτον, ἔφη, σοὶ παρατίθειμαι μετὰ πάσης σπουδῆς ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Χριστοῦ μάρτυρος. » Τοῦ δὲ δεχομένου καὶ πάνθ' ὑπισχνουμένου, καὶ πάλιν τὰ αὐτὰ διετείλατο καὶ διεμαρτύρατο. Καὶ ὁ μὲν ἐπὶ τὴν Ἐφεσον ἀπῆρεν· ὁ δὲ πρὸς ἄλλους ἀναλαβὼν οἴκαδε τὸν παραδοθέντα νεανίσκον, ἔτρεφε, συνείχεν, ἔθαλπε, τὸ τελευταῖον ἐφώτισε. Καὶ μετὰ τοῦτο ὑφῆκε τῆς πλείονος ἐπιμελείας καὶ παραφυλακῆς, ὡς τὸ τέλος αὐτῷ φυλακτήριον ἐπιστήσας τὴν σφραγίδα τοῦ Κυρίου. Τῷ δὲ ἀνέσεως πρὸ ὥρας λαβομένῳ προσφθείρονται τινες ἥλικες ἀργοὶ, καὶ ἀπερρώγοτες, ἐθάδες κακῶν. Καὶ πρῶτον μὲν δι' ἐστιάσεων πολλῶν πολυτελῶν αὐτὸν ἐπάγονται· εἶτά που καὶ νύκτωρ ἐπὶ λωποδυσίαν, ἐξιόντες συνεπάγονται· εἶτά τι καὶ μείζον συμπράττειν ἠξίου. Ὁ δὲ κατ' ὀλίγον προσειθίζετο, καὶ διὰ μέγεθος φύσεως ἐκστάς, ὡς περ ἄστομος καὶ εὐρωστος ἵππος, ὀρθῆς ὁδοῦ, καὶ τὸν χαλινὸν ἐνδακῶν, μειζόνως κατὰ τῶν βαράθρων ἐφέρετο. Ἀπογνοὺς δὲ τελέως τὴν ἐν Θεῷ σωτηρίαν, οὐδὲν ἔτι μικρὸν διανοεῖτο, ἀλλὰ μέγα τι πράξας, ἐπειδὴ περ ἅπαξ ἀπόλωλεν, ἴσα τοῖς ἄλλοις παθεῖν ἠξίου. Αὐτοῦς δὲ τοῦτους ἀναλαβὼν καὶ ληστήριον συγχροτήσας, ἔτοιμος λήσταρχος ἦν, βιαιότατος,

historiam.

(47) Ἐνιοι. Smyrna erat, si *Chron. Alexandr.* fides. FELL.

μιαυφονώτατος, χαλεπώτατος. Χρόνος ἐν μέσῳ, καὶ ἄτινος ἐπιπεσοῦσης χρείας, ἀνακαλοῦσι τὸν Ἰωάννην. Ὁ δὲ, ἐπειδὴ τὰ ἄλλα ὦν χάριν ἤκε καταστήσατο, « Ἄγε δὴ, ἔφη, ὦ ἐπίσκοπε, τὴν παρακαταθήκην ἀπόδος ἡμῖν, ἣν ἐγὼ τε καὶ ὁ Σωτὴρ σοι παρακαθέμεθα ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας, ἧς προκαθέξῃ, μάρτυρος. » Ὁ δὲ τὸ μὲν πρῶτον ἐξεπλάγη, χρήματα οἰόμενος, ἄπερ οὐκ ἔλαβε, συκοφαντεῖσθαι· καὶ οὕτε πιστεύειν εἶχεν ὑπὲρ ὧν οὐκ εἶχεν, οὕτε ἀπιστεῖν Ἰωάννη. Ὡς δὲ· « Τὸν νεανίσκον, εἶπεν, ἀπαιτῶ καὶ τὴν ψυχὴν τοῦ ἀδελφοῦ, » στενάξας (48) κάτωθεν ὁ πρεσβύτερος καὶ τι καὶ ἐπιδακρύσας· « Ἐκεῖνος, ἔφη, τέθνηκε. Πῶς, καὶ τίνα θάνατον; Θεῷ τέθνηκεν, εἶπεν. Ἀπέθῃ γὰρ πονηρῶς καὶ ἐξώλης, καὶ τὸ κεφάλαιον, ληστής· καὶ νῦν ἀντὶ τῆς ἐκκλησίας τὸ ὄρος καταβλήθη μεθ' ὁμοίου στρατιωτικοῦ. » Καταβρήξάμενος οὖν τὴν ἐσθῆτα ὁ ἀπόστολος, καὶ μετὰ μεγάλης οἰμωγῆς πληξάμενος τὴν κεφαλὴν· « Καλὸν γε, ἔφη, φύλακα τῆς τᾶδελφοῦ ψυχῆς κατέλιπον. Ἄλλ' ἵππος ἤδη μοι παρέστω, καὶ ἡγεμὼν γινέσθω μοί τις τῆς ὁδοῦ. » Ἐλαυνεν ὥσπερ εἶχεν αὐτόθεν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας. Ἐλθὼν δὲ εἰς τὸ χωρίον, ὑπὸ τῆς προφυλακῆς τῶν ληστῶν ἀλίσκεται, μήτε φεύγων, μήτε παραιτούμενος, ἀλλὰ βοῶν· « Ἐπὶ τοῦτ' ἐλήλυθα, ἐπὶ τὸν ἄρχοντα ὑμῶν ἀναγάγετέ με. » Ὡς τέως, ὥσπερ ὥπλιστο, ἀνέμενε. Ὡς δὲ προσιόντα ἐγνώρισε τὸν Ἰωάννην, εἰς φυγὴν αἰδασθεὶς ἐτράπετο. Ὁ δὲ ἐδίωκεν ἀνὰ κράτος, ἐπιλαθόμενος τῆς ἡλικίας τῆς ἑαυτοῦ, κεκραγῶς· « Τί με φεύγεις, τέκνον, τὸν σαυτοῦ πατέρα, τὸν γυμνόν, τὸν γέροντα; Ἐλέησόν με, τέκνον· μὴ φοβοῦ· ἔχεις ἔτι ζωῆς ἐλπίδα. Ἐγὼ Χριστῷ δώσω λόγον ὑπὲρ σοῦ· ἂν δέη, τὸν σὸν θάνατον ἐκὼν ὑπομενῶ, ὡς ὁ Κύριος τὸν ὑπὲρ ἡμῶν ὑπὲρ σοῦ τὴν ψυχὴν ἀντιδώσω τὴν ἐμήν. Στήθι, πιστευσον· Χριστὸς με ἀπέστειλεν. » Ὁ δὲ ἀκούσας πρῶτον μὲν ἔστη κάτω βλέπων· εἶτα ἔβριψε τὰ ὄπλα, εἶτα τρέμων ἔκλαε πικρῶς. Προσελθόντα δὲ τὸν γέροντα, περιέλαβεν ἀπολογούμενος ταῖς οἰμωγαῖς ὡς ἐδύνατο, καὶ τοῖς δάκρυσι βαπτιζόμενος ἐκ δευτέρου, μόνην ἀποκρούπων τὴν δεξιάν. Ὁ δὲ ἐγγυώμενος, ἐπομνύμενος, ὡς ἄφρσιν αὐτῷ παρὰ τοῦ Σωτῆρος εὐρηται, θεόμενος, γονυπετῶν, αὐτὴν τὴν δεξιάν ὡς ὑπὸ τῆς μετανοίας κεκαθαρμένην καταφιλῶν, ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν ἐπανήγαγε. Καὶ δαψιλέσι μὲν εὐχαῖς ἐξαιτούμενος, συνεχέσι δὲ νηστεῖαις συναγωνιζόμενος, ποικίλαις δὲ ῥήσεσι (49) λόγων καταπέδων αὐτοῦ τὴν γνώμην, οὐ πρότερον ἀπῆλθεν, ὡς φασί, πρὶν αὐτὸν κατέστησε τῇ Ἐκκλησίᾳ, διδοῦς (50) μέγα παράδειγμα μετανοίας ἀληθινῆς καὶ μέγα γνῶρισμα παλιγγενείας (51), τρόπαιον ἀναστάσεως ἐλπίζομένης (52), ὅταν ἐν τῇ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος οἱ ἄγγελοι τοὺς ἀληθῶς μετανοοῦντας δέξωνται εἰς ἐπουρανίους σκηνας, φαιδρῶς γεγηθότες, ὑμνοῦντες, ἀνοιγνύντες τοὺς οὐρανοὺς· πρὸ δὲ πάντων αὐτὸς ὁ Σωτὴρ προα-

A ferebatur. **347** Jam itaque prorsus abjecta spe salutis ex Deo consequendæ, nihil ultra medioere animo designabat; sed grandi aliquo perpetrato facinore, quod semel perierat, pari reliquis exitu luere vixdum reluctantibus animis cogitabat. Illis igitur ipsis assumptis, institutoque latronum collegio, dux ipse latronum haud segniter erat; violentia, cædibus atque atrocitate cunctos superabat. Aliquanto post tempore, cum novi aliquid necessarii operis aut negotii incidisset, iterum ad eam urbem accitus est Joannes. Qui cum venisset, et cuncta quorum gratia venerat, ordinasset: « Agendum, inquit, episcope, redde nobis depositum quod ego pariter et Christus tibi commendavimus, sub Ecclesiæ cui præes præsentia, ipsaque coram teste. » Ad hæc episcopus primo quidem morari ac attonitum esse, cum existimaret pecuniam, quam non accepisset, a se per calumniam repeli: et sicut adhibere fidem, ut se habere existimaret quæ non habebat, sic nec Joanni diffidere audebat. Sed ubi Joannes: « Juvenem, inquit, repeto et fratris animam; » alto senex ducto suspirio, vultumque lacrymis affusus: « Is, ait, mortuus est. Quomodo, inquit Joannes, ac quo mortis genere? Deo, ait illic, mortuus est. Malus quippe evasit et perditus; ac quod maximum, latro: nuncque adeo pro ecclesia montem occupavit, cum latronum pari satellitio. » His auditis apostolus scissa veste, et cum ingenti gemitu caput feriens: « Bonum te, inquit, animæ fratris custodem constitui! Sed jam mihi præsto sit equus et aliquis ductor itineris. » Inde ab ecclesia, ita ut erat, concito equo iter properavit. Cumque ad locum venisset, ab iis qui excubias agebant, latronibus capitur; non ille fugam petens, aut veniam deprecans, sed clamans: « In hoc ipsum veni, ad vestrum me ducem deducite. » Is vero ut erat armatus interim expectabat. Sed ubi accedentem agnovit Joannem, præ pudore in fugam versus est. At Joannes totis viribus concito cursu, ætatis oblitus, hominem persequi institit, identidem clamans: « Quid me patrem tuum, fili, fugis inermem, seniculum? Miserere mei, fili; noli timere; adhuc tibi superest vitæ ac salutis spes. Ego pro te Christo rationem reddam. Si sit opus, tuam ipse libens mortem sustinebo, quemadmodum Dominus pro nobis mortem tulit. Animam meam pro tua vicariam dabo: sta modo, et crede. A Christo missus sum. » His ille auditis, primum quidem vultu in terram demisso substitit: deinde projectis armis, acerbè flere cæpit. Accedentem vero senem complexus, gemitu ac lamentis, quam maxime poterat, crimen diluebat, et lacrymis velut altero quodam baptismo expiabatur, solam dexteram occultans. Tum apo-

✠ P. 950 ED. POTTER.

(48) *Στενάξας*. Anastas. Sinaita, στενάζει μέγα ἐκ βάρους· εἶτα δακρύει. FELL.

(49) *Ῥήσεσι*. Cod. Reg., Gall., σειρήσι λόγων, ut et Niceph. lib. II, c. 42. Id.

(50) *Διδούς*. Anastas. Sinaita addit, ἕως αὐτὸν

παῖδα μεθ' ἑαυτοῦ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ συνήγαγε. Id.

(51) *Παλιγγενείας*. Scribe παλιγγενεσίας.

(52) *Ἐλπίζομένης*. Sic Anastas. Sinaita; βλέπομένης, Euseb. FELL.



stolus spondens dejeransque veniam se illi a Salvatore nactum esse, oransque ac in genua provolutus, ipsam juvenis dexteram, velut jam poenitentia expiatam, exosculans, ipsum in ecclesiam reduxit. Exinde partim crebris orationibus Deum deprecans, partim continuatis una cum juvene jejuniis simul decertans, variisque denique sermonum illecebris animum ejus demulcens, non prius destitit, ut aiunt, quam illum firma constantia Ecclesiae gremio admovisset; magno veræ poenitentiae exemplo exhibito, grandique iteratæ generationis documento, et futuræ resurrectionis trophæo (quando in consummatione sæculi angeli vere poenitentes in supercœlestia habitacula deportabunt), hinc angeli læte gestientes, laudantes, cœlos aperientes: præ cunctis vero ipse Salvator obviam factus humanissime suscipit, lucem præbens, quam nullæ ☩ ofluscant tenebræ, nec tempora ulla interimant: ductor ipse in sinum Patris, in vitam æternam, in regnum cœlorum iter parans. Ista quis credat, fidemque cum Dei discipulis, tum Deo sponsori habeat; prophetiarum, Evangeliorum, apostolorum dictis. Qui in his vitam instituat, auremque præbeat atque opera exerceat, sub ipso excessu dogmatum finem ipsamque exhibitam veritatem conspiciet. Qui enim poenitentiae angelum plane recipit, haud eum tunc ulla poenitudo incedet, cum corpus reliquerit; nec confundetur, dum Salvatorem cum majestate sua exercituque venientem viderit. Nullus ignis exterrebit metus. Sin autem quispiam eo animo sit ut manere ac quotidie in voluptatibus volutans delinquere velit, præsentisque vitæ delicias æterna vita potiores ducat, atque a Salvatore veniam indulgente mentis sensu abhorreat; is neque Deum, neque divitias, nec quod ante lapsus sit in crimen vocet, sed suam ipsius animam quæ ipsa sponte intereat. Ei vero cui cura salutis est ac inspectio, eamque desiderat, ac pene efflictim vimque ipse adhibens præbere rogat, Pater ille bonus qui est in cœlis, veram emundationem vitamque tribuet nulli mutationi obnoxiam; cui cum Filio Jesu Christo, qui vivorum et mortuorum Dominus est, per Spiritum sanctum, sit gloria, honor, potestas, æterna majestas, nunc et semper, et in generationes generationum, inque sæcula sæculorum. Amen.

☩ P. 951 ED. POTTER.

(55) Respicere videtur poenitentiae angelum, de quo frequens occurrit mentio in Hermetis Pastore FELL.

## ΕΚ ΤΩΝ ΘΕΟΔΟΤΟΥ

ΚΑΙ ΤΗΣ

ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΚΑΛΟΥΜΕΝΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΟΥΛΛΑΕΝΤΙΝΟΥ ΧΡΟΝΟΥΣ

ΕΠΙΤΟΜΑΙ.

EXCERPTA

EX SCRIPTIS THEODOTI ET DOCTRINA QUÆ ORIENTALIS VOCATUR

AD VALENTINI TEMPORA SPECTANTIA

Interprete Roberto PEARSE A. M.

Sequentes ex Theodoto ἐκλογαί stylum quidem et phrasin Clementis majori ex parte præferunt, in dogmatis tamen non usquequaque consonant: ut si a Clemente sunt excerpta, non de Clementis, sed de Theodoti sententia pleraque relata videantur. Qua de re intelligentioribus calculum permitto. Hervetus sane

παντᾶ δεξιούμενος, φῶς ὀρέγων ἄσκιον, ἄπαυστον ὀδηγῶν εἰς τοὺς κόλπους τοῦ Πατρὸς, εἰς τὴν αἰώνιον ζωὴν, εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Πιστευέτω καὶ ταῦτά τις καὶ Θεοῦ μαθηταῖς, καὶ ἐγγυητῇ Θεῷ, προφηταῖς, Εὐαγγελίοις, λόγοις ἀποστολικοῖς· ταῦτοις συζῶν καὶ τὰ ὦτα ὑπέχων, καὶ τὰ ἔργα ἀσκῶν, ἐπ' αὐτῆς τῆς ἐξόδου τὸ τέλος καὶ τὴν ἐπίδειξιν τῶν δογμάτων ὄψεται. Ὁ γὰρ ἐνταῦθα τὸν ἄγγελον τῆς μετανοίας (55) προσιέμενος οὐ μετανοήσει τότε, ἤνίκα ἂν καταλίπη τὸ σῶμα, οὐδὲ καταισχυνοθήσεται τὸν Σωτῆρα προσιόντα μετὰ τῆς αὐτοῦ δόξης καὶ στρατείας ἰδων· οὐ δέδωκε τὸ πῦρ. Εἰ δέ τις αἰρεῖται μένειν καὶ ἐξαμαρτάνειν ἐκάστοτε ἐπὶ ταῖς ἡθούαις, καὶ τὴν ἐνταῦθα τρυφὴν τῆς αἰωνίου ζωῆς προτιμᾷ, καὶ διδόντος τοῦ Σωτῆρος ἄφασιν ἀποστρέφεται· μήτε τὸν Θεὸν ἔτι, μήτε τὸν πλοῦτον, μήτε τὸ προσπεσεῖν αἰτιάσθω, τὴν δὲ ἑαυτοῦ ψυχὴν ἐκουσίως ἀπολλυμένην. Τῷ δὲ ἐπιθλέποντι τὴν σωτηρίαν καὶ ποθοῦντι, καὶ μετὰ ἀναιδείας καὶ βίας αἰτοῦντι παρέξειν, τὴν ἀληθινὴν κάθαρσιν καὶ τὴν ἀτρεπτον ζωὴν δώσει ὁ Πατὴρ ἄγαθὸς ὁ ἐν ταῖς οὐρανοῖς· ᾧ διὰ τοῦ Παιδὸς Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ Κυρίου ζώντων καὶ νεκρῶν, καὶ διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἶη δόξα, τιμὴ, κράτος, αἰώνιος μεγαλειότης, καὶ νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς γενεάς γενεῶν, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.